

Narodna in univerzitetna knjižnica
Ljubljani

~~21~~ 35213 e

22

KNEZOVA KNJIŽNICA

XXII. ZVEZEK

JUŠ KOZAK: RAZORI — RADO MURNIK: TUJEC
DR. IVAN GRAFENAUER: VALENTIN VODNIK — PESNIK

V LJUBLJANI 1918

IZDALA IN ZALOŽILA »MATICA SLOVENSKA«

vii Be
35213

VSEBINA:

Juš Kozak: Razori	1
Rado Murnik: Tujec	39
Dr. Ivan Grafenauer: Valentin Vodnik — pesnik	104

NATISNILA »NARODNA TISKARNA« V LJUBLJANI!

JUŠ KOZAK :

Razori.

I.

Na zahodu je ves dan butalo. Navsezgodaj je pričelo topotati, se potem prelilo v zamolklo bobnenje, katero je od časa do časa prerjovel strašen tresk, da se je stresla zemlja.

Zahajajoče solnce je za nekaj časa pomirilo lajajoče topove. Ljudje so si oddahnili. Po cestah so se vračale v prahu, vsem prožetem od rožnatih zarij, delavske stotnije. Utrujenim so silile glave k tlom. Okostenela telesa so pokrivale raztrgane cape; krvave, zabrekle oči so topo motrile svet pred seboj. Za njih hrbtom je gorelo nebo. Povečerjali so in legli k počitku, da drugo jutro store isto pot nazaj.

Kakor hitro so mrakovi strnili borovce in šotore, skrite pod njimi, je pričelo iznova. Rdeč curek je tupatam švignil do zvezd; pretresalo je zemljo in pronikalo v možgane na golih tleh počivajočih ljudi. Po cestah so peketali konjeniki, drdrali vozovi ranjencev, drvili topničarji; v procesijah so se pomikale dolge vrste ljudi. Pod težkim bremenom sključeni so vsi oznojeni hiteli v grobove, tja, kjer so potrkalivali topovi, sekale težko grgrajoče granate ljudi in jim dolble grobove.

Andrej Černota ni mogel spati. Nemirno je stopal med borovci in šotori ter prisluškoval. Roke v žepih, glavo sklonjeno na prsa je iskal zavetja, da uteši svoj nemir. Stopil je h kuhinji, kjer je še vedno

pekël meso mali debelušasti kuhar. Malomarno je sedel poleg ognja, in njegove brezizrazne oči sredi ploščatega obraza so prebadale pečenko.

»No, kaj pa ti? Ne moreš spati?« se je posmehnil velikanu.

»Tebi dobro,« je dejal Černota in prisedel k ognju. Naslonil je glavo med roke in svetloba je šinila preko bledega, koščenega obraza in košatih plavih brkov, pod katerimi so se skrivale ozke, blede ustnice. Vse na njem je bilo oglato in robato kakor skale, med katerimi je sedel.

»Grmi!« je težko izpregovoril.

»So že zopet pričeli,« je odvrnil kuhar in preobrnil pečenko, kakor da govori o davno pozabljeni stvari.

»Nocoj gremo!«

»Mis... liš? A... a... še ne!« — »Pravijo, da so dvajseti že nocoj šli; naš drugi bataljon je tudi že notri.« Med tem je položil pečenko na desko, vzela vilice in nož, odrezal precejšen kos ter ošinil Černoto s pogledom.

»Kaj? Bi jedel?«

»Daj!« Hripavo, rezko je govoril. Tisti hip pa je zopet prisluhnil.

»Ali slišiš? — Pri poveljstvu se razgovarjajo! Gremo!« oba sta vstala.

Par trenutkov nato se je razneslo: »Gremo!«

Černota je stekel k svojemu ležišču: »Ušaj! Ušaj! Alo! Gremo!«

»Kaj hudiča! Na, toliko časa si rogovilil, da si priklical!« je govoril nekdo pod šotorom. Pretegnil se je in zvalil izpod odeje. Dolg je bil kakor Černota, le bolj zabuhel v lice.

»No, zdaj bo le enkrat konec tega prokletega življenja!« Černota mu ni odgovarjal.

Tuintam je kdo posvetil, se kregal, drugi zopet godrnjal. Razdelili so ročne granate, patrone in v hitrem teku so drug za drugim zapuščali goščo.

»Glej hudiče, še oblekli se ne bodo!« je sikal Ušaj v brezmejnem sovraštvu, ko so hiteli mimo kuhinj.

Komaj da so se zvrstili na cesti, so že obstali. Lehak južnjak je pihal, trepetale so bele zvezde. Nekateri so molče sloneli na puškah, drugi poltiho šepetali med seboj. Misli pa se niso mogle niti za trenutek umiriti, ker je vedno hujše grmelo in tako grozno oklepalo dušo, da je drhtela v smrtnem strahu.

Černota in Ušaj sta legla ob cesti, glavo na nahrbtnikih in strmela v nebo.

»Tvoje kosti že še prineso nazaj,« je besedičil nekdo. Drugi se je poskušal nasmejati.

»Ni vrag, tudi jaz bi se takole vojskoval!« Na spenjenem konju je dirjal mimo njih poročevalec. Častnik ga je nekaj izpraševal. Vsi so pozorno prisluškovali.

»Kaj je dejal?«

»Italijani so prodrli pri Lokvah.«

»Hvala bogu!« — »Kaj ne bodo, hudiča! Kako pa zbijajo že ves dan.«

Vozovi, prenapolnjeni z mrkimi ranjenci, so vozili mimo. Vojaki so jih obstopili. Izžeti, izmozgani obrazi, kakor kamen po dežju, so strmeli vanje. Nekateri so se šalili: »Nazaj jih boste metali.« — »Šestindevetdesete so ujeli do zadnjega moža.« — »Kaj vraga.« — »Jih mnogo ujamejo?« — »Že gre.« — »Hudo mesarijo granate?« — »Kaj granate, mine, mine!« — »Vse mrtvo.« — »Strašno, strašno!« — »Hujše ko v peklu.« — »Kdor se vrne, bo zobal bel kruh.« — »Na postelji bo spal.«

»Zame je vseeno,« je dejal potihom Ušaj.

»V lepo klavnico nas vlečejo!«

»Zdaj vem, zakaj so nas privlekli med to ka-menje.«

»Slišiš, kako bobni! Primojiduši, kaj takega še nisem slišal.«

»Ej, v Galiciji je bilo lepo!«

»Še veš, med tistimi gozdovi?«

Černota je molčal, njegove oči so prebadale temo. »Mene ne bo nazaj! Tako ali tako. Sem že sit tega pasjega življenja!«

»Saj bi, človek! Pa kako!«

»Pravijo, da gre. Prej je razlagal nekdo. Pet jih je že šlo!«

Ušaj se je premaknil, obrnil z glavo k Černoti.

»Vse zmešano mora biti tam!«

»Kaj pa. Kdo te bo pa zapazil. Belo ruto, pa greš. Prokleta jim pokažem fige, falotom!«

»Ti, Cvarjevega so ustrelili.«

»Naj ga, mene ne bodo. Jih bo prej nekaj drugih padlo.«

»Kaj pa, če ne bo šlo?«

»Imam kamen s seboj. Udarim, zdrobim roko, pa je!«

»Te spoznajo!«

»Kaj? Eh, kadar pridelet granata, kdo bo pazil na to. Pa malo pozneje!«

»Prav imaš, tudi jaz premišljam tako. Ne bom jim služil. Že vedo, zakaj nas more!«

Pridušen pogovor je zamrl v topotanju konj in drdranju voz. V zaletu so drveli s strelivom mimo. Ljudje so se stisnili na kraj ceste. Komaj je polegel za njimi prah, so se dvignili in hitro stopili.

Tuintam je gorela skrbno prikrivana lučka. Vso pot so srečavali ranjence, ki so se vlačili ob palicah, počivajoči na slehernem kamenu. Marsikdo jih je blagoslavljal, da lahko hodijo sami brez priganjanja. Dolga se mu je zdela njihova pot, njegova pa tako kratka.

Zavili so skozi zapuščeno, razstreljeno vas. V ozračju je smrdelo po dimu in smodniku. Sredi ceste so zijale globoke luknje. Črne ploskve zidov so štrlele proti nebu in med njimi je samovala obglavljena cerkvica. V grobni tišini so se plazili preko podrtin in skoro bežali pred tiho vasico.

V aleji divjih, oklešččenih kostanjev za vasico so se zbirali ujetniki.

»Čudno, koliko jih je; in zmagujejo!« je šepetal Černota Ušaju.

»Hm, za svoje se bijejo, pa jih vseeno love kakor muhe.«

»Dobro njim zdaj!«

Spredaj so že leteli. Z dračjem zastrta cesta je padala po klancu. Venomer so preskakovali luknje. Skozi majhen borov gozdiček so tekli. Visoko nad njimi se je razletela granata. Iz varnega naročja koštanjev so se spenjali preko strmega pobočja povsem golega hriba. Na prevalu spredaj so vrste zastale.

Utrujeni so posedli. Černota je pokazal Ušaju dolino, kjer sta opazila globoko pod seboj v slabem luninem svitu borove gozdičke. Vse drugo je ležalo zavito v temo, iz katere so švigali neprestano plameni, na kar je vselej votlo treščilo. Odgovarjali so rezki streli. Čez in čez pa se je vila trepetajoča črta, kakor da se skušajo preplesti goreči prsti dveh rok. Morje lučic, pršečih v zraku, bliskov v nedogledni daljavi, krvavo rdečih, rumeno zelenih plamenov je valovalo, a ničesar razsvetljevalo.

»Tam je fronta,« je dejal Černota in ostrmel.

»Bijejo se!«

Za hrbotom je tisti hip zagrmelo, da so se prestrašeni potuhnili k tlom. Nekaj se je neslo po zraku in globoko soplo.

»Naš pes laja; tu zadaj!« Sredi hipne tišine je nekdo razločno govoril. »Kota... daljni strel.«

Zopet so se dvignili in drveli navzdol. Med sencami podrtin male vasice so zavili v ogromno vežo neke hiše; od vsepovsod jim je udarjal v nos vonj mrličev in smodnika. Onostran vasice so se plazili po ozkem sedlu med dvema goličavama. Srečavali so več in več ujetnikov, ob stezici so stokali ranjenci, hiteli sli.

»Hudič ve, kam gremo,« je godrnjal Černota. »Tamle je bila fronta, zdaj pa za hrib, gotovo vstran od nje. Proti vipavski dolini gremo.«

»Morda pa vendar še ne nocoj.«

Spredaj je zopet zastalo. Čez čas je prišlo od moža do moža: »Spat gremo. Nocoj ne!«

Černota se je oddahnil, pa vseeno godrnjal: »Kako boš spal tukaj!«

»Že izveš,« je topo odgovarjal Ušaj.

Drug za drugim so se razvrstili v majhnem borovem gozdičku na precej strmem pobočju. Kakor

grobovi v katakombah je zijala iz zemlje luknja nad luknjo, sekana v skalo, pokrita z dračjem in deskami.

»Nekdo, zavit v temo, je prepovedoval kaditi, češ, da semkaj še ni padla doslej nobena granata. Lezli so kvišku ter se izpotikali ob nogah že spečih.

»Hudič, tu že spi nekdo!« je godrnjal Černota, ko je nekoga skoro pohodil. »Naposled še prostora ne najdeš.«

»Černota! ... Alo sem! ... Tule je nekaj.«

»Kje si za vraga!« Visoko gori je lezel Ušaj v prazno duplino. Štirje so zlezli notri.«

Ko so polegli, se pokrili s plahtami, je Černota zvil cigareto.

»Boš zažgal?«

»Kdo bo pa videl. Pa če tudi! Vseeno je!«

»Jutri moraš tako notri!«

»Kaj praviš, koliko je že ura?« Pritaknil je cigareto.

»Tretja!«

»Sakramenske duše, ne bosta spala?« je mrmral sosed.

»Gobec za zobmi!«

»Jutri je zadnji dan!« je šepetal Černota, toda Ušaj je že spal. Njegove dolge noge so molele izpod strehe. —

V jutranjem mraku je izginjal mož za možem po ozki stezici.

Černota je prebudil Ušaja: »Ti, slišiš, že gredo!«

Krmežljivo, komaj da se je dobro zavedal, je buljil za odhajajočimi: »Prva gre!« — »Na pomoč!«

»Mi ostanemo, kakor se kaže!«

Tačas se je razneslo od poveljstva, da odhaja prva in četrta na pomoč.

Zavila sta se zopet v plahte, zažgala cigarete in strmela v puste, zapuščene skale onkraj sedla. Spre-daj je treskalo, žvižgalo, golčalo. Čutila sta rohenje skal sredi hriba. Kakor da brizgajo črepinje krog in krog gozdiča. Solnčni žarki so zadrhteli v borovcih, da so zablestele igle. Puste skale so se pozlatile. V daljavi je votlo zažvižgalo, zavilo, zahreščalo in tik

pred gozdičkom je usekalo, da se je čulo sredi mrtvaške tišine utripanje src preplašenih mož, ponika-jočih glave med skale. Za hip jim je pošla sapa. Vse naokrog je tulilo, kakor bi tulili šakali v puščavi. Komaj se je pomirila zemlja, se je zažrlo zopet vanjo s takim srdom, da so završali borovci; nekateri so se prevrnili; skala se ni mogla umiriti od srda. V zraku so zateglo zacvilili, zaklopotali drobci granat.

Oba prebledela sta ležala Ušaj in Černota vznak.

»Strašno strelja!«

»Dan se je pričel.«

»Še čez dan gremo!«

»Vse bo hudič vzeti!«

Sredi borovcev se je prikazala človeška postava z obvezano roko in glavo. Vse krvave so bile oči.

»So že notri!«

»Kdo?«

»Vaši!« — »Kaj hudiča!«

»Kaj pa, vse zbito! — Mačke pokajo. — Prodirajo. — Drugi bataljon ves zbit. — Tamle na hribčku. — Majlina planota. — Tam leže mrtvi. Fantje, strašno!«

Molče so stali krog njega in ustnice so jim bledele. Počasi se je vlekel k obvezovališču.

»Morda prodro!« je šepnil Černota.

»Da bi le!«

Drugi je prispel. Roko odbito v zapestju. Ročna granata mu jo je odtrgala. Ne boli. Pripoveduje smehljaje, kakor bi se odmarjal. Pravi, da se ne vidi ničesar. Vse je zavito v ogenj. Kajpada prodro. Vse bo vjeto. Tako žejen je, da bi popil škafo vode. — Trudno se vlečejo ure.

Sejejo čepinje in železo na skale.

»Brez kosila ostanemo danes — pa tudi jutri!«

»Kdo bo nosil sem? Tisti hudiči tam zadaj!«

Ušaj ne more prikriti svoje jeze.

Neprestano se vlačijo ranjenci.

»Kako moreš nazaj?« vprašuje Černota enega izmed njih.

»Stečem, kadar useka!«

Černota vstane, da se razgleda; plazi se po gozdličku med uticami; privleče se do obvezališča. »Morda še ne nocoj!« je njegova tiha prošnja, katere pa si ne upa nikomur razodeti, zakaj kogar sreča, mu pripoveduje, da gredo še to noč.

Ves prepaden se vrne.

»Zdajle so ga prinesli,« pripoveduje Ušaju. »Najšega poročnika Boltavzarja. Opoldne je šel v linijo, nesli so patrone. Razsekalo ga je še na potu.«

»Kaj se je pa silil.«

»Ampak hudičeva stvar!«

»Saj pravim, da je meni vseeno!«

Černota se hitro skloni in zleze v duplino. Tik nad njim je frčal kos železa. Na vse strani leti. Ljudje zvečijo igle borovcev, da si preganjajo čas. Zdi se jim, da se mora vsak hip sesuti hrib.

Oba ležita vznak in grizeta ustnice. Nenadoma se Ušaj dvigne in otožno vzdikne:

»So že tu, Madžari! Jih vidiš, rdeče našive imajo.«

»Po dnevi so jih nagnali. Zato je tako treskalo. Zdaj gremo.« Potrdi Černota razločno.

»Mar naj pošljejo Madžare!«

»Kaj hočeš!«

Da odvrneta od sebe resnico, se pogovarjata o domu.

»Kaj meniš, kaj dela zdaj oče?« Žalostno se ozira Ušaj v Černoto, ki žveči svojo cigareto in ne odgovarja, kakor da se je tudi njemu nekaj sanjalo. Ušaj nadaljuje:

»Zdajle bo krompir pospravil. Kdo mu pač dela?« Čez nekaj časa vsplamti nekaj temnega v njegovih očeh, ogenj, ki ga je že dolgo molče krotil sam v sebi.

»Zdaj naj pride sem! Teda j me je silil. Zdaj pa naj leži tu, kot žival, ki jo še danes zakoljejo! Hudič, tam bi vsaj hitro končal, če bi me dobili!«

»Boš tudi tu nemara!«

»Vseeno!«

»Meni sta umrla oba, oče in sin. Kaj me torej še veže?« Presunljivo je pogledal Ušaja, ki je za hip povetil oči.

»Marija je kriva.«

»Pravijo, da ona!« Černoti so se bliskale oči, kakor gadu na pečini.

»Že slutim, kaj je storila. Vedno je bila takšna ženska!«

»Prekles sem jo!« Ušaj je imel solze v očeh.

»Kdo dela na mojih poljih, kdo orje, seje, žanje?« Stiskal je pesti. »Samo, da bi bil že enkrat tam. Nazaj ne pridem!« — »Tvoj stari ne bo dolgo trave tlačil.«

»Saj to me skrbi. Tako čudno pripovedujejo!« — »Takrat pa je vpil nad menoj, ravno tam pod križem. Da moram in moram. Samogolt!«

»Le verjemi, zdaj se kesa.«

»Saj to ga je spravilo. Zdaj ga bo pa zemlja požrla. Eh — prokleta!«

V gozdičku se je zganilo. Ljudje so pričeli hitro vstajati, raznesli so povelje, razdeljevali patrone.

Bled poročnik je nemirno hodil od enega do drugega.

Černota je pošepnil Ušaju: »Jih boš nosil? Jaz jih stresem takoj. Streljal ne bom. Kdo bo nosil to težo!«

Ušaj je prikimal.

Nekdo je stal sredi njih in jih navduševal.

Še vedno je nabijalo. V dolini so pa vstajale že bele meglice, nad borovci se je jasno svetilo.

V dolgi črti so zavili tik pod grebenom, nato pa so se spustili v široki vijugi navzdol. Dirjali so, da jim je pohajala sapa, se spotikali nad koreninami in se ogibali drobcem granat, katerih je vsepolno pršelo nad njimi. V dolini so se užigali ognji, kakor bi mirno goreli po poljih. Objemala jih je tema in nebo se je vsebolj oddaljevalo. Globoko v gozdu so obležali. Molče so polegli ob potu.

Černota se je zdrznil. Široka luknja je zijala nad njim.

»Semkajle je danes usekalo.«

»Ni mogla v kamen!« se je pošalil nekdo.

Ušaj je molčal ter gledal v nebo, ki je pričelo temneti in mežikati. Dolge sence so spletale temo okrog njih in dih tišine je splul tisti hip nad zemljo.

»Kaj misliš, kaj store z nami?« je šepetal Černota.

»Napadali bomo!«

»No, kaj lepšega nam niso mogli prihraniti.«

»Ponočen napad. Kdo jo odnese!«

»Gremo tja!«

»Če boš mogel?«

Mimo njih so se počasi vlačili ranjenci.

»Ste že opravili,« so jih pozdravljali nekateri.

»Za vero, dom, cesarja!« se je norčeval lahko ranjeni. Vsi so se zasmeljali.

»E, fantje, težaven je ta posel, za tujo last si polomiti rebra.« Vzdihnul je in se vlekel naprej.

»Tam spodaj jih je celo pokopališče!«

»Vse žbito. Še ven ne znosijo!«

Mrazilo jih je ob teh besedah. Toda tisti hip so se že dvignili, da ni imel nihče časa razmisliti, kar je videl. Vedno bolj so se pogrezali v temo in težko razločevali pot pred seboj. Ob obeh straneh stezice so se svetlikale rjuhe, v katere so bili zaviti mrličji, ležeči vzdolž drug poleg drugega. Smrad je polnil nosnice. Prerivali so se med pečinami, dokler se niso ustavili v ozki dolinici sredi dveh strmih pobočij.

Niti opazili niso, da se je ta čas razpredla nad peklom tišina; poredko je zalajal top, se oglasila puška strojnica. Dolg, svetel žarek žarometa se je od časa do časa razgledal naokoli, toda ni jih izdal, ker so plegli po skalah, potegnili plašče čez glavo in zaspali od utrujenosti. Častniki so se porazgubili.

Ušaj je zaspal. Černota ga je nekaj časa ogo-varjal, ko pa je dogorela cigareta, ki jo je naskrivaj kadil, je zasnul tudi on.

Nihče ni vedel, kdaj so jih prebudili. Napol omo-teni so se prerivali, kleli drug drugega. Černoti se je zdelo, da so objeli vse podnožje hriba in se plazijo od vseh plati proti grebenu. Par korakov od njega je stokal in sopol Ušaj. Polglasno so godrnjali, zato

jih je častnik vedno iznova opominjal, naj molče. Ta je zaostajal in sosed ga je trudoma vlekel naprej, ker mu je bilo samotno pri srcu. V gosti temi so padali po skalah.

Černota se je ves oznožil. Parkrat je pošepnil Ušaju, če je poiskal kako lepšo stezico. Brezmejno se mu je zahotelo počitka.

Baš tisti trenutek je nekdo zaukazal odmor.

»Ali čuješ, kako raglja tam gori? Menda slujijo!«

»Na vrhu je!«

»Hudič, ravno napadat so nas vlekli. Moj bog, če bi mogel kje zaspati, vsaj par ur, do jutra. Kako lepo smo snoči ležali.«

Želja po spancu je objela oba s tako silo, da sta se stisnila drug k drugemu, pozabila na vse in skoro zaspala. Oster »naprej« ju predrami. Trudno leze vsak zase. Na hribčku poje v enakomernih presledkih strojnica. Izgubljenke se skrivajo po gošči.

Černota zadene ob čelado.

»Ti, tukajle so se že prerivali.« Goščo razsvetli hipoma ščemeča bela svetloba. Popadajo na tla. Črna, razsekana debela leže pred njimi na kupu. Vedno pogosteje padajo rakete s šumom na tla. Nekomu se je sprožila repetirka. Raketa ga išče. Iz daljave se privali granata. Sto ust ga prekolne. Šum na grebenu narašča. Dve strojnici pojeta neprenehoma.

»Kdo si?« se prestraši Černota. Z nogo je stopil na nekaj mehkega. Tiplje, tiplje in čuti pod seboj mrzlo obličje mrtvaka.

»Mrtev!« Zona ga obide. Počepne za prvi kamen in si obriše pot. Porodi se mu misel, kje bi se skrila.

V tem hipu se vsuje toča raket, obenem zapojo strojnice.

Poročnik leti za črto in vpije: »Sakrament, hitro, hitro! Prokleti hudiči!«

Vsi poskočijo, toda nihče se ne gane. V obraz jim bije toča svinca. Žalostno tuli ob kamenju. Grgra-joče se nosijo granate. Za njimi vdarjajo, treskajo v

skale, da hropejo padajoči borovci, kamenje se usipa iz temnega neba.

»Naprej!« kriči poročnik, toda na grebenu laja pes, ves krvavo rdeč, in s hreščečim treskom jim padajo pod noge ročne granate. Vsi oznojeni tiče za skalami, ranjenci stokajo. Vrišč narašča.

Nenadoma votlo zagrmi. Zelenkast plamen švigne iz zemlje in grlo duši plin. Mine padajo. Zateglo tulijo, trgajo možgane s svojim treskanjem. Tla se tresejo. Čez vse pobočje se prelije ognjeni hudournik. V drobovju gôre grmi in bobni.

Ušaj zaječi. Černota ga pokliče, skoči k njemu. Ves se trese. Ušaj trepeta, iz glave teče nekaj mokrega.

»Za... a... det,« se počasi izvije skozi ohropelo grlo.

Toda Černota ga že vleče s seboj. Vratolomno zadrvi navzdol po pobočju. Sredi krvavordečega, rumenega ognja drvi naprej, zdaj pade z njim, skoči kvišku, nakar ga buti ob tla puh granate. Naenkrat se prevrne čez skale in obleži z njimi v dolinici, od koder so prišli. —

Treskanje na gori ga prebudi. Preko neba tipljejo žarki solnca. Odsev jutra drhti nad skalami. Ne ve, kaj se je zgodilo. Pred njim leži Ušaj, njegove roke so mrzle, na čelu kepa strjene krvi. Iz velike odprtine zijajo možgani. Bolestno zveržene ustnice, široko odprte oči ga nekaj vprašujejo.

Černota zameži. Strašna bolest, združena z obupnim srdom, mu polni srce. Ustnice šepečejo: »Mrtev, mrtev,« toda on ne verjame in gleda.

Preko obeh pa se razlije jutranje solnce.

Predrami ga šele glas polkovnika, ki stopa varno po dolinici.

»Kaj delaš tu?« zarjove nad njim.

»Tako nazaj, falot! Ta je mrtev!«

Černota se ne zaveda. Vstane in pleza kvišku. Streljanje je ponehalo, tuintam se sproži še posamezna repetirka, se zaleti granata v nasprotno pobočje. Med jutranjimi sencami se plazi Černota. Stokanje ranjencev, ki jih odnašajo v dolino, ga drami.

Poročnik leži pred njim. Z eno roko se grabi za prsa, v drugi drži samokres. Široko odprte, zvode-nele oči ga prosijo pomoči. Černota vzame malo-marno palico, ki leži poleg njega, ter se vleče naprej.

Za kupom razsekanih debel najde slugo nad-poročnika, ki se natepava s kruhom in pije.

»Kje so naši? Daj piti!« V dolgem požirku pogasi svojo žejo.

»Tam gori leže, kar jih je ostalo. To je bil hudič.« — Kje si pa ti ostal? Prokleta si bil pameten, da nisi lezel v ta ogenj.«

»Ušaj je padel,« odvrne Černota zamišljeno.

»A . . . a . . . a,« se začudi sluga.

Černota samo pokima ter leze naprej. Neznanec čepi za kamenjem.

»Je to tretja?«

»Pssst! Tam gori leže. Na desno se drži!«

Počasi se plazi naprej. Počiva za mrličih in hlodi. Tisti hip zapazi svojega prijatelja. Skoči k njemu.

»Le pazi. Počepni, hudiča. Že dva sta tukajle izdihnili!«

Černota se zlekne in gleda pred se. Vznak leži. Pred njim leže ljudje mrtvi; pod seboj vidi enega, kako si podpira glavo, iz katere zijajo možgani. Vsak trenutek prifrči v kopo kamenja pred njim krogla. Černota pomisli, kako se na oni strani branijo smrti in streljajo, da se kdo ne približa. Toda misel ugasne takoj.

Čez vse nebo je preprežena koprena zlata, ki lije na skale. On leži sredi razbite goličave, njegov pogled se plazi med ožganimi skalami, razsekanimi debli, na katerih vise človeške noge, roke, okrvavljena obleka. Preko rdečkastih skal pada pogled v dolino, odkoder se dviga kakor pobožna molitev bleda meglica.

Vse molči potuhnjeno za kamenjem. Smrad mrličev je sprostrt nad njimi. On pa gleda, kakor bi ne videl ničesar. Ne čuje peti škranca visoko pod solncem. Sredi modrikaste, blesteče planjave zre vanj zverženo, razsekano obličje Ušaja.

II.

Černota je sédel kraj ceste. Nahrbtnik je zavalil v travo, puško prislonil k deblu ter se zagledal v dolinico pod seboj.

Cesta se je spuščala nalahno med drevesi po zložnem pobočju, se izgubljala v dolini med polji in travniki, pa se zopet zablestela tik pred vasjo, ki je ždela ob vznožju visokih gričev na severni plati.

Hitro je hodil od postaje, da čimprej zagleda kraje, kjer ga že dve leti ni bilo. Vso noč ni spal in vendar ni čutil utrujenosti ne v nogah, ne v kosteh; oči pa so se zagrizle v zemljo. V enem samem trenutku so hotele spoznati izpremembe, ki so se morda izvršile, odkar ga ni bilo. Premišljal je, če je resnica, da je dobil dopust, da gre domov in da ga ne bodo takoj drugi dan zopet poklicali tja v tiste skale, kjer je preležal šest dolgih dni, po dnevi na križu, ponoči na trebuhu, poskušajoč zaspati in pozabiti, da vise na okleščениh deblih človeške noge, roke, okrvavljena obleka. Neprestano se mu je zdelo, da polni nos še vedno vonj smodnika in mrtvakov, da šumi v ušesu treskanje granat. Vedno iznova se je spominjal, kako so jih včeraj vse onemogle in izmučene poklicali na dvorišče ter jim povedali, da gredo domov. On je čakal dve leti. Tisti trenutek je vztrepetalo srce v obupnem veselju, da izpočetka ni vedel, česa se veseli. Le to je občutil, da bo toliko in toliko dni prost, da se bo lahko prestopil, kamor bo hotel, da bo jedel, kadar bo pozelelo srce, in veliko jedel. Zjutraj ga ne bo nihče priganjal, naj vstane, nič več ne bo preklinjal, da mu hodijo odzadaj po petah, ko gredo v gostih vrstah. Ne bo se mu treba pripogibati pod težkim zamolklim grgranjem nad seboj, ko bije srce kakor besno v prsih.

Zvečer ne bo trepetal, da vtakne kdo glavo pod njegovo plahto, ga sune kvišku ter ga predrami. V dežju bo vedril, spal pa na postelji. Zato je venomer vstajal spomin na tisti trenutek in poskušal ga je uživati z vso slastjo. Poleg vsega premišljanja pa se je zbudila tiha misel, katere ni še pojnil in ga je vendar vedno silnejše objemala.

Ko je razbiral hiše v vasi, je segal počasi pogled na grič, kjer je oddaleč razločil svojo in Ušajevo hišo. Še celo križ poleg Ušajeve je spoznal. In tista skrita misel ga je vezala vedno bolj s tistimi hišicami, kakor da ga noče nikdar več izpustiti.

Vse je počivalo, kajti poldne je odzvonilo in ljudje so plegli po polju, da južinajo. Solnce je popilo vse sence in sijalo v temne gozdove na griču, kjer se ni zganilo nobeno drevo. Kakor da se je ustavilo na nebu, taka tišina je objela polja in gozdove.

Sredi te zemlje je ležal Černota in neskončna blaženost je objela vso njegovo dušo, da nobena misel ni zastrla široko odprtih oči, žarečih nad dolinico, kakor solnce. Ni se vzdramil spomin na prošlost, da bi vzbudil žalost v duši. Kakor da se ni ničesar izpremenilo, odkar je odšel. Z vsem telesom je čutil, ne da bi se zavedal tega, da se pred hišo greje sinček, da mu ob vstopu v hišo pade krog vratu njegova nevesta in da bo stari oče široko odprl oči.

Tam na drugi strani pa je stal njegov dom prazen in solnčni žarki so tisti čas razpredali široke lise po zapuščenih prostorih. Solnce je opešalo in za drevesi so se zganile sence. Tudi v Černotovi duši se je nenadoma stemnilo. Počasi je vstal, naprtil nahrbtnik ter se spustil po klancu navzdol.

Zamišljeno so sršele oči v zemljo, lice je posinelo in kosti so se vse jasneje izločale. Tupatam se je ustavil ter se nakratko pogovoril z znanci.

Zapuščena se mu je zdela vas, ko je krenil mimo prvih hiš. Par umazanih otrok se je igralo pred hišami, kaka dekla se je ozrla za njim, edino trgovka, na pragu stoječa, ga je ogovorila.

»Lej ga, Černota!«

»Kako, mati?«

»Slabo, slabo. Vse so pobrali. Veš, vojake smo imeli skoro vso zimo do poletja. Kar smo imeli, smo prodali, ne dobimo pa ničesar več. Našega so poklicali!«

»Tako?«

»Že leto dni je!«

»Dve leti me že ni bilo doma. Mnogo se je izpremenilo.«

»Eh, Černota, rečem ti, vedno slabše gre!«

»No, mama, Vam se še ne pozna bogvekaj! So vojaki dobro plačevali?«

»Tako, tako si pomagamo po svoje.«

Černota se je poslovil, zavil za cerkvijo proti krčmi. Prazno je bilo v izbi, le zamazana dekla, katere ni poznal, je pomivala okna in posode. Naročil je merico ter se zamislil.

Čudna je postala vas. Če bi prej kdaj prišel skozi, na vseh koncih in vratih bi ga pozdravljali, vabili v hišo. Zašel je z mislimi na svoj grič.

»Kdo gospodari?« se je povpraševal in pesti so se stiskale same od sebe, ker so zaman iskale gospodarja. In še nekaj drugega težkega kakor kamen sramote, je pestilo dušo. Srd nad nevesto, ki je odšla, kakor je bil izvedel od znancev, ga ni pustil iz krempljev. Povpraševati ni hotel, pa tudi ni mogel, ker nikogar ni srečal, s komer bi se lahko porazgovoril.

»Kaj ni gospodarja doma?« je čez čas vprašal dekle.

»So, pa ne vem kje. Menda v hlevu!«

»Dajte, pokličite jih!«

Postaren možak je prišel v sobo. Rokavi, zavihani do komolcev, so odkrivali težke, mišičaste roke, podstavljena pleča se niso pregibala pri hoji. Majhne, sršeče oči sredi debelega, rdečeličnega obraza, od starosti že malo zgubanega, so se zaiskrile, ko so zagledale Černoto. Malo pomežiknil je starec, nato je pristavil veselega obraza in iztegnil roko.

»Bog te dal. Hudiča, se pa nismo videli.«

»Dve leti, oče!«

»Človek bi kmalu ne mogel verjeti kaj takega. Neznansko hitro teče čas. Sam ne vem, kako je zdaj na svetu, kmalu bi se ne spoznal več. Dan požira dan, leto leto, pa ti gre tjavendan. Malo delaš, malo postopaš, premišljaš, vedno se zgodi kaj novega, da nisi nikoli v zadregi. — Čudno. — Vse pa tlači neka prokleta mora. Čakaj, ga bova še pol.« Poklical je deklo, se naslonil s komolci na mizo in nadaljeval.

»Kje si pa hodil ta čas?«

»V Galicijo so me poslali, odtam v Tirole, pa spet v Galicijo in zdaj sem že štiri mesece na Krasu.«

»Pravijo, da je tu samo peklo.«

»Saj bo tako!«

»Kaj meniš, se bo še vleklo?«

»Se bo, oče, se bo!«

»Jaz pa mislim, da ne!«

»Morda. Povedati pa ne morem ničesar. Le zdi se mi, da bo šlo še čez zimo.«

»Seveda, saj ne izveš ničesar. Pisati ne morejo, povedati pa tudi ne. Včasih se mi zdi, da se gredo slepe miši. Vsega zmanjkuje. Stare ljudi kar pobira.«

»Mojega je tudi.«

»Da, tvoj je tudi šel.« Tiho je izpregovoril te besede. Obraz se je zresnil in mežikajoče je prebádal soseda, ki je povešal glavo.

»Kdo pa dela zdaj gori?« je vprašal čez čas, kakor bi hotel streti besede, ki jih je nameraval krčmar ravno izpregovoriti.

»Kdo dela? Veš, Černota to ti moram še povedati.« Nagnil se je bolj čez mizo in primaknil stol. »Ko je umrl tvoj stari, je bil Ušaj prokleta slab. Mislili so, da ga bo vzelo, toda izlizal se je. Takrat je bil moj fant še doma. Pa sem dejal, kaj bi stala njiva prazna. Poleni se! Veš kaj, mi posejemo in požanjemo. Če bo hotel, mu izročimo polovico, drugo pa spravimo sami. Trda je zdaj. Dva hlapca sem najel, prijeli smo in je šlo. Pšenico sem že zvozil, krompir bomo kvaterni teden in ajdo sem posejal. Pa še nekaj zelja in repe bomo pridelali tam poleg mojih njiv. Če ti je prav, se pomenimo. Letos je prišel tudi Ušaj doli; hotel je par razorov za ajdo!«

»Dobro je tako!« je preudaril Černota.

»No glej, kaj bi njive brez semen...«

Vendar je Černota redkobesedno odgovarjal. Zamislil se je nekam pred se, bobnal s prsti po mizi in šele po dolgem molku vprašal: »Kako pa Ušaj?«

»Pravijo, da se mu malo blede. Zadnjič je bil pri meni, kakor sem rekel. Slab je, slab. In tule — hm — tudi vse ni v redu. Upognilo ga je. Prokleta je čemerena. Tudi drugi pripovedujejo, da je nekaj z njim. Teta je bila zadnjič gori. Pripovedovala je, da je ves dan preležal pod križem, niti z mezincem ni ganil. Potem ga pa skoro ves teden niso videli. Kam, hudiča, hodi? Pred par meseci mu je zapeljal naš fant polovnjak vina gori.«

»Marija ga je izpodkopala.« Černota je to tako trdo izpregovoril, da ga je krčmar ostro premotril in pokimal z glavo. Andrej mu je zrl v oči.

»Da, da, ta ga je. Ne vem kaj, pošteno dekle je bilo in vsi so ti jo privoščili. Pa gre, hudiča, in se spajdaši z vojaki. Najprvo je hodil gori, potem pa je prišla doli ter pustila otroka, ki je, revče, že ves čas bolehalo. Nato je je zmanjkalo. Takrat je umrl tvoj oče. Stari Ušaj je ležal. Dejal sem naši stari: ti stopi no gori in poglej, kaj je? Marije ni bilo več v vasi. Res, naša gre in najde bajto zaklenjeno. Pride nazaj baba in pripoveduje. Kaj misliš, takoj gremo nazaj, vlomimo v hišo in oba dobimo mrtva. Otrok je ležal pri peči, tvoj oče pa v nedeljski obleki na postelji. Strašen je bil v obraz in ves pobit po rokah in obrazu. Takrat so govorili, da jima je zavdala. Tega nisem verjel. Le meni verjemi, takole je bilo: tvoj oče in stari Ušaj sta trdna kmeta. Saj veš, vedno sta se prepirala z nami v dolini. Nihče ni rad delal gori, trda sta bila za delavce. Ko je odšla Marija, je vedel, da je konec z gospodarstvom. To ga je grizlo. Kdo bo kuhal, delavce opravljal, kje jih bo dobil? Razen mojih hlapcev ni bilo nikogar v vasi. Stari Ušaj ga je podpihoval. Večkrat sta se ga napila. Ko je tvoj sin zbolel, ni trpel oče ženske v hiši. Še našo je postrani gledal, če je šla kaj skuhat. Pri teh pijačah na jezo in preklinjevanje sta jo stak-

nila. Kdo je vedel. Če bi takrat ne prišli gori, bi umrl tudi Ušaj. Potem mu je kuhala naša. Ves čas je molče preležal v postelji. Ko je vstal, je zapodil tudi njo. Zdaj dela čisto sam. Tvojo kravo ima, vola in konja. Orje, žanje in seje, vse sam; zato je tudi obdelal komaj tretjino. Letos je na tvojem sejal ajdo, svojega se še dotaknil ni.«

Černota je ves čas poslušal molče. S pestjo podpirajoč glavo je buljil v mizo in grizel ustnice. Nena doma pa je izpregovoril.

»Ušajev Janez je padel!«

»Kaj praviš?«

»Da, resnica je!«

»Kdaj?«

»Pred šestimi dnevi nad Vipavo!«

»A . . . e, bog!«

»Napadali smo! Vse so zbili! Potem smo ležali pet dni par korakov pod njimi. Čudni ljudje. Nikamor se ne upajo. Korakali bi lahko, pa nič.«

»Tak Ušajev je padel. Saj bo znorel stari!«

»Ne vem, ali bi mu povedal?«

»Kaj hočeš?«

»Izvedel bo tako in tako.«

Oba sta umolknila. Nato vstane Černota, zadene nahrbtnik in pomoli roko:

»Zbogom, oče!«

»Kam pa že greš?«

»Do večera bi rad bil gori!«

Pospremil ga je do vrat in zopet ustavil.

»Ti Andrej, prokleta čuden se mi zdiš!«

»Kaj tisto! Oče, dolgo se nismo videli!«

»Veš, to sem hotel reči, če bi zdajle kaj uredil. Vzemimo, da greš nazaj. Komu boš dal zemljo? Le tako pravim. Premisliti treba.«

Černota je molčal.

»Postavim, da ne greš,« je pristavil, ozirajoč se na vse plati. »Moj se skriva. Pa prepíšeš meni, midva že napraviva.«

Černota ga je bistro pogledal; krčmar se je ves sključil in se sklonil k njegovim ušesom:

»V gozdove gredo!« je zašepetal. Resen je bil obraz in oči so vrtale v Černoto. »Le k meni pridi!« Dekla je prišla v vežo.

»Tako, Andrej! pa se spet kaj oglasi,« je pristavil glasno in poslovila sta se.

Zavil je čez dvorišče. Hitro je korakal, da se izogne ljudem in pride do hriba, do temnega gozda na pobočju. Zamrzeli so mu ljudje in nerad se je ustavil s kom, ker vedel je, da bo vsak pričel o onem, kar je on pokopal v svojem srcu.

V mračnem gozdu, kjer je skozi vejevje pronikala solnčna svetloba, je Černota občutil sredi polusenc svojo samoto.

Gozdna tišina ga je spominjala na gozdove, kjer so bili v okrilju teme izkopani globoki jarki ter je smrt hodila pred drevesi. Nezaupno se je oziral krog sebe, čudeč se neprodirni tišini, katero je po redko predramil krik iz vasi.

Polahko se je spenjala kolovozna pot. Tupatam je postal in uprl svoj pogled v svetlo jasnino, drhtečo med vejevjem.

Tiho so stopali z njim tovariši poslednjih dveh let in vedno znova se je vračal Ušaj s krvavo liso na čelu, kakor bi hodil krog njeega v vedno manjših krogih. Udajal se je spominom in ustnice so se krčile, zobje skržetali. Roke so omahovale in opletale, branile se trpljenja, ki se je nagromadilo v njegovih možganih, v njegovi duši, v vsem telesu.

Dve leti sta ga ločili od ljudi, zato ni pomišljal o krivicah, ki so mu jih prizadeli. Ko je mislil o svojih njivah, o hiši, o zevajočih razorih, se je hipoma spomnil nje, svoje neveste. Toda v očeh se niso zbudili spomini življenja. Zazdelo se mu je, da je že dolgo od tega, ko je pred štirimi leti prestopila prag očetove hiše. Videl jo je, kako stoji pri ognjišču, mlada in razposajena, njene oči ga iščejo smehljaje, njeno telo ga vabi. Med razori se sklanja, pripogiba, njene noge se udirajo v zemljo, pot ji teče po vratu in razgaljenih prsih. Na senenih kopicah leži z njo; solnce zahaja in rdeči sence za kopicami. Nad vasjo vstaja meglica. Krog nje se sprostira vonj sena in

ona mu vsa razbeljena govori o svoji ljubezni. Vroč je bilo njeno telo.

Poleg postelje stoji, kjer leži potna, hropeča, in se ga oklepa krog vratu. Postarna ženica ji streže. Zvečer pijeta z očetom na sinovo zdravje.

Toda med spomine se pomeša strah, ki ga je užil v samotnih gozdovih, kjer je vse dni preživel v smrtni grozi. Takrat ni mislil na njo. Delati je hotel, hoditi med svojim njivami. Sledil je drugim kakor pes. Videl je, kako vsi grizejo in lajajo, kadar jim kdo zaukaže. Še natančno se spominja, kako ga je hotel stotnik s konjem pogaziti. Zaostal je za drugimi, krvavel je na nogah in iz razjedenih žuljev se je pocejala kri. — Tisti hip se nenadoma ozre, če ne jaše za njim. Tako živo je čutil nekoga za svojim hrbtom. Saj se mu je zdelo, da čuje dihanje konja, ki ga mora vsak hip pogaziti. In zdaj preklinja v duši, kako je tekel ter se lovil na krvavečih nogah.

V grlu ga duši, da za hip postoji. V tišini gozda ga je sram pred samim seboj. Hitreje stopa, da zbeži iz samote. Pred očmi vstajajo črni dimi. Med drogov, prepreženimi z žicami, visi privezan v najhujši vročini. Za njim in pred njim mrtvaška tišina. Le zemlja brizga kvišku, zasipa njegov obraz, nad njim tuli in grmi. Zaspal je v jarku na straži, zato so ga privezali opoldan med žične ovire. Še zdaj krvave oči in mrzel pot ga obliva, kakor tedaj, dokler ni onemogel in se ni pred očmi zaiskrilo morje rdečih, zelenih isker, pršečih vanj, in so mu vrtinci črne zemlje natrosili žbic v oči. —

Truden postaja korak, težka kletev, ki vstaja v duši, ruši tla pod njim.

Postane sredi drevja in begajoča luč zapelje pogled v globino gozda, odkoder veje tišina. Približa se mu Ušajev obraz, bled in miren, s krvavo pégo na čelu. Kakor gozd, tako je tih in mračan. Pogleda mu v oči in vse življenje gre mimo njega.

Ves čas ni mislil na nevesto; za življenje se je boril. Tudi ona najbrže ni mislila nanj; telo jo je zvalo in potem dalje, bogve kam. Sin je umrl in tudi oče ne hodi več med njivami. Njemu pa je vse tuje

in pusto. Kakor da je zapustil ljudi in se ne vrne med nje. Pa nazaj mora, proč od ljudi, kjer ne vedo, da je človek človek. Tiha, ledena je postala misel in njegova duša ni vzplapolala v veselju, da stopi na njivo.

Počasi je zapuščal gozd in pot se je bočila proti slemenu.

Solnce se je potapljalo v modrozelenem morju zeljnate njive in trepetalo nad ajdo. Zemlja je dišala. Visoko gori na slemenu sta stali dve hišici, med njima križ, obdan od drevja. Polomljen kozolec je vahal, kakor bi se podajal na pot.

Černota se je ustavil, da se razgleda. Vasica pod njim se je zavijala v bele meglice, ki so se počasi sprostrle nad njo, ter se dvignile v gozdove. Po potih so se vračali ljudje. Solnce je padalo in na obzorju je dahnila lahna rdečica. Nad gozdom so krožile vrane, kričale ter se vabile. Černota je pospešil korak, premagal strmino ter po zložni stezi stopil proti domu.

Pod kozolcem je stal Ušaj, popravljač zavoro pri vozu. S hrbtom obrnjen k Andreju, ga ni videl, dokler ga ta ni poklical. Nato se je počasi obrnil, pozorno pogledal in stopil na pot. Zazibalo se je njegovo dolgo, sloko telo; ob hlače je obrisal koščeno roko, da jo poda v pozdrav.

»Tako! Si prišel!« je izpregovoril nekam trudno. Njegove globoke vderte oči so pomežiknile, kakor bi hotele nekaj vprašati. Postaral se je. Obraz je bil podoben razorani njivi, prsten in razrit od globokih gub, združenih krož ust v jezo in srd, izgublja-jočih se pod očmi v onemoglosti in starosti. Na temenu je ostal šop sivih las. Zavidljivo, nezaupno je vpraševal.

»Ostaneš doma?«

»Na dopust sem prišel!«

»Zapuščeno je tu gori!« Ostro je pogledal Černoto. »Saj menda veš?«

»Vem, oče!«

Za nekaj časa se je s svojim kalnim pogledom kakor izgubil v daljavi. Nato se je prestopil proti hiši.

»Sam delam! Sla je!«

»Kaj zato!«

Stari je molčal, se od strani oziral po Andreju. Molče sta sedla na klop pred hišo.

»Kdo vam kuha, oče?«

»Sam! — Na zimo je umrl Anton in otrok!«

»Vi ste zboleli!«

»Sem ležal takrat, ko so mi povedali. Kdo ti je pravil?«

»Pri krčmarju sem se ustavil.«

»Hm, pri krčmarju? Hudič sili sem gori. Tvoje njive je požrl. Zdaj bi pa še moje rad.« Hreščče, s sovražnim pogledom je nadaljeval. »Letos že nisem mogel tega gledati. Sem šel doli in mu povedal, da vsejem sam ajdo na tistile kos tamle, da se hudič ne polakomni tudi moje zemlje. Moja stoji prazna. Ne zmorem. Ampak sem dejal, tamle napravim jez. Ponoči bi sejal še na moj razor. Poznam ga!«

»Tako mislite?«

»Le verjemi. Če hočeš dobro gospodariti, ubogaj me! Tvojo so speljali, on je umrl, zdaj bi vse radi požrli.«

Černota je molčal.

»Kaj storiš zdaj?«

»Ne vem še!«

»Ozimino bi sejal.«

»Bom videl.«

Starec se je zagledal predse, kakor bi trudoma nekaj premišljal. Černota se je sponnil krčmarjevega pripovedovanja, da se starcu blede. Zazrl se je po strani v njegov izmučeni obraz, v nalahno drhtečo spodnjo čeljust in zbal se je zanj.

»Veš, hudo je, Andrej!« je povzel po dolgem molku stari. »Vas ni doma, človek se ubija in trudi, od vseh strani mu hočejo izpuliti, kar ima. Ko so bili vojaki tu, sem stražil vse noči. Do sem so prihajali in kradli. Takrat pa še to. Prehladil se je in umrl; kdo naj bi mu stregel? Kdo je mislil. Sam sem ležal. Otrok pa je bil že prej bolan. Preklet sem jo, Andrej, nikoli ji ne odpustim.«

»Mlada je bila!«

»Kaj mlada! Proklet sem lastno kri.«

»Veš, krčmar sili venomer sem gori. Ampak to ti rečem, te zemlje ne bo imel. Kar stoji vas tam doli, smo mi tu in niti hudič nas ne premakne.«

Černota je vstal.

»Ti pogledaš domov. Čakaj, dobiš ključ.« Klecajočih korakov je stopil v hišo in prinesel ključe.

»Odkar je umrl, še nisem bil tam.« Stopil je za njim. »Nocoj lahko ješ pri meni. Kravo sem že pomolzel in krompir je olupljen.«

»Dobro, oče.«

Okna hiše so vzcvetela v večerni zarji, ki je vžgala vse nebo. Jesenske trave so žarele in nebo je odsevalo od zemlje. Pozlačeni križ in blede Kristovo telo je pordelo. Veje dreves so se zganile v lahnem dihu večera.

»Ti, slišiš, kaj pa z našim; ne pride?« je izpregovoril z veliko muko in vendar se je poznalo, da je že dolgo časa pripravljaj to vprašanje.

»Tam je ostal!« je dejal Černota in povetil glavo.

»Kaj? Ne pride?«

»Ne!«

»Ta... a... am je ostal.« Starec je s pogledom ustavil Černoto. V očeh je utripal odsev zarje, da so vse žareče, široko odprte gledale v dušo. »Pa ne...? Kako je?«

»Padel je, oče!«

Starcu so se pošibile noge, usta so se odprla in omahnil je na križ ter se oprl nanj.

»Fa... a... a. nt!« Črnikasti zobje so se pokazali pod trepetajočimi ustnicami.

»Res je, oče! Pred sedmimi dnevi. Poleg mene. Hotel sem ga rešiti, pa je bilo prepozno!«

»Janez!« je jecljal stari in buljil v žareče solnce. »Tak je res. Videl sem ga.« Dve solzi sta spolzeli v gube krog ust.

»Ubili so ga!«

Černota je stal molče poleg njega in gledal v zemljo.

»Oče, v klavnico so ga vlekli.«

Tedaj se je stari nenadoma vspel, se z levico oprijel križa, desnico stisnil v pest in hropeč zamah-

nil tja, kjer je zahajalo solnce ter je poslednji košček bleščeče svetlobe plaval nad hribi. Izpregovoriti ni mogel, tako se je tresel. Ko je umrl poslednji žarek in je križ potemnel, mu je omahnila roka, brez slovesa je podal Černoti roko ter oklevajoč odšel proti svoji hiši.

Černota je stopil na prag, odklenil in vrata v zapuščeni hiši so zaškripala.

III.

Pokojno je dihala zemlja. Na svetlojasnem nebu so mirno gorele zvezde, blede od mesečine, ki je sprostrla po vsej zemlji dolge sence, potujoče z luno. Gozdovi na hribu so stali kakor gruče ljudi, iz teme gledajočih v nebo. Le med razori se je tupatam kaj zganilo, šinilo kakor senca v gozdove. Sredi hiš je stal teman križ, razgledaval dolino pod seboj in v belo meglo zavito vasico.

Černota je stopil pred hišo, jo obhodil, krenil med svoje njive. Noč je bila hladna, da ga je skoro zeblo. Sredi brezmejne tišine se je zagledal v svoja polja. Dolge njive so padale po pobočju, se širile za hišo proti gozdovom. Belina ajde je lesketala. Po pokošenih travnikih razlita mesečina je iskala zavetja. Hišna vrata so bila odprta nastežaj in tema je zevala iz njih.

Počasi je hodil med njivami, dolga senca se je plazila za njim. Zahotelo se mu je pogovoriti se s kom o prejšnjih letih, o dogodkih zadnjih dveh let, kajti težka samota se je naselila v njegovem srcu in neprestano se je oziral na vrata, kakor bi pričakoval, da stopi kdo na prag, ga pokliče ali pa pride k njemu in premeri z njim posestvo in zemljo. Do Ušajeve hišice stopi. Potrka, poskusi na vratih, nihče se ne oglasi. Premišlja, kam je šel stari. Vrata so zaklenjena, okna zaprta in v hiši se ne zgane tema. Vrata hleva stoje prislonjena. Topel vzduh po gnoju in živini ga objame. Njegova rdečka stoji in ga gleda. Potreplje jo po križu in zapre hlev. Enakomerno dihanje in cmokanje ga spremlja.

Sede na klop pred hišo, nasloni glavo v roke ter se zamisli. Doživljaji zadnjih dveh let gredo mimo njega in on se čudi, da jih je preživel. Neverjetni, tuji se mu zde. Zdaj ko stoji zopet sredi svoje zemlje, ne more pomisliti na vsa ponižanja, ki jih je preživel. Mraz ga pretresa, če se spomni na tisto potikanje v dežju, v blatu, na strah in trpljenje v jarkih. Tako nerazumljivo mu je vse, da zastonj razglablja, zakaj je moral od tu, da je umrl oče, sin in odšla nevesta. Zdaj bi jo poročil. Stari bi prepisal, izgovoril si leta in Andrej bi se lahko oženil. Tam pa je ril po zemlji, poslušal povelja, topli so ga, gonili v smrt, drugi pa so se skrivali zadaj in trpinčili lastne ljudi. Jedli in živeli, kakor da je predmst. Zopet je ležal na njegovih kolenih Ušaj. Černoto je zazebló v dušo. Mesečina je oblivala blede, po čelu ves krvavi obraz. Nepremično je zrl vanj in zazdelo se mu je, da odpira oči, da premika ustnice.

Nehote je vstal. Mirno je svetila luna in mir se je sprostiral nad hišico.

Tedaj se je utrnila v duši čudna misel, ki ga je spremljala že dve leti, ob kateri je včasi na nočnih potih trudno povetil glavo in se opajal: »Bežati!« Kakor da je pristopil krčmar ter mu pošepnil: »V gozdove gredo!« Svetlo je žarela misel v duši, udal se ji je z vso mladostjo in prsa so se bočila sredi svoje lastne zemlje, za katero je bil ustvarien. In vse, kar mu je bilo prej tuje in nejasno, je v tistem hipu postalo svetlo kakor soj mesečine.

»Saj ni nihče posegel po moji zemlji. Za tujo so me gnali. Moja pa je opešala, oslabela. Tam moram delati tlako, hujše kot tlako. — Janez je dal življenje. Tukaj pa sem gospodar, vse je moja last. — Greh delam,« je premišljaj.

Nekaj sladkega, mehkega je napojilo njegovo dušo, ga zvezalo z zemljo s tako ljubeznijo, da je stopil k drevesu, se ga oklenil in gledal v njegove veje, skozi katere so mežikale zvezde. Zdelo se mu je, da se je povrnil iz daljnih, tujih krajev, ki jih sovraží z vso svojo dušo. Dolgo sta se oklepali senci

druga druge in se spajali s krono. Mesečina je obsevala oba, kakor bi rastla iz zemlje.

Bele meglice so že orosile polja, ko se je Černota zganil in stopil v hišo.

Po kosilu ga je obiskal krčmar iz doline. Našel je sedečega na pragu, ko je prisopihal po klancu.

»Prišel sem, da se pogovoriva,« stisnila sta si roke in obrisal si je čelo.

»Kaj meniš?« Prisedel je.

»Dobro ste napravili, oče!«

»Kar sem le mogel. Vidiš, tamle, kjer sem letos ajdo posejal, bi za prihodnje leto pšenico. Premalo je bomo imeli. Tudi rži in ječmena ni. Pa lan bi, tamle pred gozdom. Lepo raste!«

»Ēj, njive so dobre. Kaj pa delavci in gnoj?«

»S tem bo šla težka. Nekaj vzamem od svojega, nekaj pa kupim. Tule sem prinesel malo starine.«

Pokusila sta.

»Kje je pa Ušaj?«

»Ne vem, že ves dan ga nisem videl. Menda je že snoči izginil.«

»Kaj je dejal?«

»Čudno se je izpremenil.«

»To ga je potrló o sinu!«

»Si mu povedal.«

»Kaj sem hotel. Prašal me je po njem.«

»Pravijo, da ga včasih cele dni ni tu gori.«

»Kam hodi?«

»Gori v gôre, na pristavo.«

Černota je govoril malo; razmišljal je že ves dan; delal ni, posedal je pred hišo ter se solnčil. Ni sledil starčevemu pripovedovanju. Venomer je motril le svoja polja.

Ko sta izpraznila kozarce, se je primaknil bliže k sosedu, mu pogledal ostro v oči, nato povetil pogled ter prašal tiho.

»Oče, kako ste dejali, — da gredo v gozdove?«

Krčmarju so se zdramile zaspane oči.

»I kaj pa, beže! Kdo bi se pustil pobijati!«

»In jih love?«

»Še nobenega niso. Dva poznam!«

»Kako pa z zemljo?«

»Vzamejo jo.«

Černota je nekaj časa premišljeval, nato je stisnil ustnice in čakal.

»Veste oče, premislil sem si. Ne grem nazaj. Tam ni zame. Kaj me čaka? Da padem kot Janez? Sklenil sem, da ne grem. Tu sem svoj gospodar. Ne vem, zakaj bi šel?«

»Saj tisto je!« je pristavil krčmar važno. »Tudi jaz sem zate premišljal. Ne kaže ti. Nikogar nimaš več. Kaj bi hodil? Zemlja bo morala imeti gospodarja.«

»Ampak zemlje ne dam. Zaradi nje grem, oče, ne radi sebe. Vse so mi vzeli, nje pa ne bodo.«

»Dobra je ta, Andrej! Meni jo prodaj, saj veš, kako mislim. Denarja ti ne dam, ampak zemlja bo spet tvoja potem. Kar boš potreboval, dobiš pri meni. Napraviva račun. Nič ti ne morejo. Storimo tako, kakor bi jo že stari prodal; zapisal je v testamentu, kaj gre tebi in tisto naj le vzamejo. Kaj bi?«

»Dobro, oče, premislim.«

»Če ti je pogodi, pa pridi. Veš, rad te imam, Andrej, pa ne maram, da bi se ti kaj pripetilo.«

»Vstal je, popravil kamižolo, se poslovil in odšel.

Černota je zamišljeno gledal za njim, kako se je spuščal vedno nižje, dokler ni izginil. Čez čas je vstal, stopil v Ušajev hlev, pomolzel kravo in pristavil za večerjo.

Solnce je ugasnilo in še pred nočjo je sprostrla luna svoje žarke nad zemljo.

Pozno je že bilo, ko je Černota še vedno sedel pri ognjišču in razmišljal. Na videz se mu je zazdelo, da gre nekdo proti hiši. Prisluhne in sliši korake, ki so vedno hitrejši, naenkrat obstanejo, nato pa butne nekdo z vso silo v vrata, kakor bi se prestrašil.

Andrej odpahne zapah in od mesečine oblit stoji na pragu Ušaj, bled, razmršenih las. Divje gleda za seboj, visoke noge se šibe, z rokami opleta, da bi nekaj povedal.

»Oče!«

Za hip se zave, se skloni v križu, stopi v hišo in zapre vrata za seboj. Skozi malo okence lije v izbo mesečina, trske na ognjišču dogorevajo. Ušaj se spusti na klop in molči; tudi Andreju je tesno, ker divji pogled prebada njegovo hišo. Vidi, kako se je postaral od včeraj. Oči in veke so zakrvavele, ustnice venomer drhte.

»Kaj je z vami, oče?«

Starec ga neverno pogleda, spusti zopet glavo in molči. Le prasketanje ognja moti tišino.

Naenkrat ga zgrabi za roko ter izpregovori z zamolklim, ubitim glasom.

»Ti, Janez hodi nazaj!«

»Bežite, oče, Janez mirno spi.«

Starec zmaje z glavo. »Ne, ne. Včeraj, ko sem zaprl hišo, je stal pri vratih. Ves bled je bil in strašno je gledal. Ne zmenim se zanj. Postavim skledo na mizo in hočem zajeti. Tedaj se skloni čez mizo, zagradi žlico in prične natepavati. Oh, kako je jedel. Zdelo se mi je, da je že prazna skleda, pa je še vedno jedel, jedel. Pokličem ga: »Janez!« Pogleda me, ti ne veš, kako žalostno. Veš, takrat me ni zdržalo v čumnati. Počasi se umikam proti vratom, on pa za menoj. Stopim pred hišo. On poleg mene. Žalostno me gleda, zmiraj enako bled.

»Oče, polja bi rad videl«, mi pravi tiho. »Skoro sem čutil njegovo sapo. Čisto dobro sem razločil te besede. Nič več nisem vedel, kaj se godi z menoj. Greva po polju, on pa kar čez njive. Tako hitro hodi, da ga komaj dohajam. Vse hoče videti. Repo ogleduje, krompir izpuli, med zeljem hodi. »Oče, kako sem vesel« in vleče me za seboj. Jaz mu sledim in pripovedujem. »Oče, na pristavo bi rad.« Greva. Veš, zjutraj, ko sva prišla gori, je izginil. Jaz sem zaspal in se šele zvečer prebudil. — Pravim, moram doli, taka groza me je obhajala. Pridem doli in ravno k tebi sem bil namenjen. Tam le pod križem grem. Veš, naenkrat se mi zazdi, da se na križu nekaj giblje. Pogledam in ga vidim. Ravno žebelj je vlekel iz latve, da stopi doli. Ves krvav je bil, komaj sem skočil k tebi.«

Starec je ves drgetal. Preplašene kalne oči so strmele v okno in se ozirale k vratom.

»Oče, pomirite se. Žalost vas je zmogla. Janez spi v boljšem življenju. Čakajte, stopim, da vidim.«

Še predno je mogel starec izpregovoriti, je odprl vrata, postal na pragu in se zopet povrnil v hišo.

»Nič ni, oče, nikjer!«

»Nazaj hodi, Andrej, nazaj hodi!« Globoko med ramena je povetil glavo.

»Andrej, on že ve, zakaj je prišel. Njegovo smrt nosim. Takrat, ko so vas pobrali, je stopil k meni, pa dejal: »Oče, ne grem, pa ne grem!« Jaz pa sem se bal za zemljo, da mi je ne vzamejo. Saj veš, da sem že pred letom prepisal ter mu leta dokupil, ko se je ženil. Za prazen nič sem moral storiti, saj oženil se tako ni. Pa kaj, prepisal sem in se bal. Porečem mu tedaj, da ga sam naznam. To ga je tako zjezilo, da me ves čas ni pogledal. Tiste noči, predno ste morali oditi, ga slišim ponoči, kako odpira vrata. Skočim in za njim. Tam le pri križu sem ga ustavil. Za ramo ga zgrabim: »Kam?« — »Na pristavo, oče!« — »Ne boš šel,« mu pravim in ga držim za roko. Veš, pogleda me, mislim, udaril bo. Pa se sključi in pravi: »Oče, bog vas gleda, on ve, kaj počnete! Do smrti ne boste imeli pokoja, če se mi kaj zgodi!« Vedel sem, da prav govori, pa kaj, zemlja je zemlja. Peljal sem ga nazaj in drugo jutro si nisva segla niti v roko. Zdaj pa hodi tam pod križem, o j tam visi in jaz sem ga ubil.«

Ves sključen je trepetal. Andrej ga je skušal pomiriti. Šele pozno v noč se je stari zopet zavedel. Utrujen je bil. Tiho je tarnal: »Andrej, Andrej, tebi bi dal zemljo, nikogar nimam več. — Pa še ti greš. — Vsi so šli, jaz sem jih pognal.«

»Oče, pustite, tako je bilo zapisano!«

Nenadoma se je starec pognal k njemu, zgrabil njegova pleča in dejal: »Andrej! Beži, da nam ostane zemlja.«

Andrej se je upognil pod njegovo močjo. Toda vse, kar je čez dan premišljal, mu je postalo jasno, da drugače ne more biti.

»Grem!« je izpregovoril odločno.

»Si že mislil?«

»Sem!« je ponovil trdo.

Starec se je navidezno pomiril. Stisnil mu je roko in šepetal: »Vsaj eden, vsaj eden.« Nato je sklonil glavo.

»Kako storiš?«

»Krčmar je bil popoldne pri meni, pa sva se zmenila.«

»Kaj, krčmarjev?« je vzrohnal starec.

»Oče, nič se ne bojte, pošten človek je.«

»Tisto že. Ampak lakomen zemlje,« je nezaupno pristavil.

»Bodite brez skrbi, oče. On napravi tako, kakor bi mu prodal že moj oče. In meni izplača, navidez, kajpa. Ko se vrnem, je zemlja moja.«

»Hm, hm,« starec je dolgo pomišljal.

»Dobro, oče, greste vi z menoj!«

»Grem!«

Černota je vstal. Pozno je bilo in trske so dogorele. Redka iskra se je še zbudila.

»Ti, nocoj bom pa kar pri tebi!«

»Le ostanite!«

Stopila sta v izbo in legla. Ušaj je napravil ležišče na peči, Andrej pa je legel v očetovo posteljo. Dolgo ni mogel zaspati. Videl je, kako dviga starec glavo in prisluškuje.

»Kaj je, oče?«

»Zdi se mi, da spet ječi tam zunaj. Na križu ječi. Ne slišiš?«

»Oče, nič ni. Le zdi se vam.«

Nezaupno je spustil starec osivelo, trudno glavo nazaj in čez čas zaspal.

Ko sta vstala, je svetilo solnce že visoko na nebu. Skuhala sta južino. Starec je ves čas molčal, redko mu je izpulil Andrej kako besedico. Po južini je stopil v svojo izbo, da se praznje obleče. Izžet, utrujen je bil njegov obraz, še bolj sključeno je hodil in razmišljal nekaj sam zase. Včasih je zaostal, se glasno pogovarjal sam s seboj, otepal z rokami.

Černota je videl, da peša, hodi nerodno, čeprav je bil vaje teh potov od mladosti.

Krčmar je ravno pretakal vino, ko sta zavila na njegovo dvorišče.

»Dolenjca so pripeljali. Dobro vino! Pokusita«, ju je pozdravil še ves zatopljen v svoje delo. Ponudil jima je svoje vino, ki se ga Ušaj ni dotaknil.

»Po kaj pa vidva?«

»Pogovorili bi se nekaj, oče.«

»Tebi napolnit malho«, je strupeno pristavil Ušaj.

»Dobro, dobro, dobrodošla!« se je nasmejal dobrodušno krčmar. Ko je odredil delo na dvorišču jih je peljal v svojo sobo. Resno je stopil po steklenico vina in njegove oči so pazljivo motrile soseda.

»Kaj bi pa na dolgo govorili, saj sva se že včeraj pomenila.«

»A . . . a o tistem?« Ozrl se je na vse plati.

»Da, da!«

Krčmar je razložil svoj načrt. Ušaj je ves čas mirno poslušal, ko pa je oni omenil, da bo najbrže nekaj malega pripadlo gosposki, je vstal in se razjezil, da je lovil sapo.

»Niti pedi zemlje, pravim. Niti pedi tem psom! Niti toliko, da bi škranec nanjo sedel. Vse ostane naše. Ubili so mi sina in zdaj naj dobe še zemljo, ki sem jo toliko let s tole krvjo gnojil?«

Za čas so obmolknili.

»Tako le naredita«, je povzel čez čas, ko se je nekoliko pomiril. »Ti mu prodaš in nič tistega o očetu. Bo bolje. Vse prodaš, hišo, zemljo in živino. Ali pa živino meni. In ti mu daš vsako leto nekaj pšenice, ajde, prosa in krompirja. Kar boš sejal. Deset razorov najmanj. Tisto bom pobral jaz, da mu dam, kadar pride. Jutri se peljita v mesto, pa napravita.« Težko je dihal, ko je končal.

Krčmar je premišljal in udaril.

»Kaj ne, za trud in delo, saj vesta kaki časi so, ves ostali pridelek spravim jaz.«

»Kaj pa«, je pripomnil Černota.

Pomenili so se o navidezni kupni ceni in o odhodu. Ušaj je silil domov.

Med vrati pa se je nenadoma vzravnal, divje pogledal krčmarja in ustnice so tako drhtele, da nekaj časa ni mogel izpregovoriti.

»Ampak ti, če se polakomniš zemlje!«

Krčmar je obstal in bil ves zmeden.

»Prisezi!« je silil Ušaj in kakor brez moči, je dvignil krčmar roko ter prisegal, neprestano zroč v divje, razsrjene oči.

Segli so drug drugemu v roke. — Dolgo časa sta hodila molče, nato je pričel starec.

»Veš, njegov je tudi šel.«

»Kam.«

»Vrag ga vedi, kje ga ima. Parkrat so bili že žandarji, pa jo vedno izvije, zvitorepec.«

»Kam greš ti?« ga je izkušal čez čas.

»Ne vem še, oče!«

»Slabo, tega nisi premislil!«

»Še danes.«

»Jaz vem, kam pojdeš!«

»No?«

»Na mojo pristavo, Davi sem bil gori. Pregledal sem. V spodnjo hišo ti bom vozil blago, ti boš pa gori v gozdovih. Za zimo lahko zadelaš in kuriš. Za zdaj je že gori. Bom prišel sam gori. Pojutranjem zjutraj greš. Jutri bom peljal moko, krompir tja, pa malo popravil bom.«

Tiho sta stopala. Dan se je poslavljal, iz doline so se plazile dolge sence.

»Če si pameten, te hudiči ne dobe. Iskali te bodo, le verjemi. Drugi hočejo konca, ga boš pa ti naredil; ti si ustvarjen za zemljo, ne pa zanje. Če ti jo bo kdo kradel, ga boš udaril, mar ne? Andrej, Janez je po krivem padel.«

»Oče, pa kako! Ko bi vi videli, kaj sva midva pretrpela.«

»Zakaj nista udarila?« Starec se je zopet razsrdil, toda Andrej se je posmehnil.

»Andrej, kaj praviš, ali je ta zemlja cesarjeva ali tvoja?«

»Moja, oče! Od pamtiveka moja!«

»Tako je! Vidiš, to sem mislil. Če jo daš ti meni, ali komu drugemu, je kaj drugega. Saj tudi župana, ki ga sami izberemo, pripoznamo. Če ti jo pa vzame, predno si jo ti imel, no, ni njegova. Veš, moja glava je presiva, da bi razumela, čemu bi se pretepal za nekaj, kar te ne briga. Ti se tepeš za svoje, drugo je laž, laž.«

»Oče, Janezu bi kaj takega povedali!«

»Janezu?« Starec je obstal, uprl oči v tla, nezaušno se ozrl in ves se je tresel.

»Janez mi ne odpusti, že vem. Za zemljo sem se bal, Andrej, za zemljo.«

»Oče, on je prestal, ampak zemlja Vam ne odpusti.«

»Andrej, Andrej, kaj tako misliš?«

»Tako, oče!«

Starec se je sključil vase in molčal vso pot. V duši ga je nekaj peklo, žgalo, da je stokal. Oči je imel vse kalne. Ko sta prišla domov, ni čakal večerje.

»Oče, zakaj ne jeste?« ga je vprašal Andrej.

»Pusti me. Ti ne veš, kako me teži.«

»Oče, pozabite.«

Starec se je žalostno pošmejal.

»Kako bi pozabil? Vse dni sem ga čakal. Odpušcanja sem ga hotel prositi. Samo, da pride. Vse sem pripravil gori. Mene bi morali ubiti, da bi ga dobili. Pa če bi mi zemljo pobrali. Sin je bil moj. Hči se je spridila. Prokleta naša kri.«

Nekaj časa je molčal.

»Vidiš, zidaš, zidaš leta in leta, pa sam razdereš. Andrej, da bi še enkrat videl svojega Janeza!« Skoro zavpil je, s takimi bolečinami je govoril. Debele solze so rosile izmučeni obraz, vse gosteje, dokler ni zakril obraza z rokami in jokal.

Tiho je vstal in šel na svoje ležišče. Andrej ni spal in videl je, kako vstaja, hodi k oknu, govori sam seboj. Šele pozno v noč se je umiril.

Navsezgodaj sta vstala, da se odpravita na pot.

»Ti, glej, da te ne oslepari,« je dejal Ušaj, ko sta stopila k ognjišču.

- »Ne bojte se, oče!«
- »Pretkan je. Iz doline!«
- »Kaj je že storil kaj slabega?«
- »Ne zaupaj!«

Skuhala sta zajtrk in Černota se je odpravil v dolino, kjer ga je krčmar že čakal.

Med potjo sta se pomenila, in takoj, ko sta dospela v mesto, sta šla k notarju.

V majhni gostilnici, kjer sta kosila, je Andrej zapazil svojega znanca iz prejšnjih let. Brez noge se je povrnil domov. Poklical ga je. Krčmar je odšel po opravkih.

- »Kaj pa ti, Andrej?«
- »Zemljo prodajam.«
- »Kaj, prodajaš? Si neumen?«
- »Ne morem drugače, Miha.«

»Glej hudiča!« Toda takoj je obmolknil, ker ni hotel govoriti o dogodkih zadnjih let.

»Nevesta mi je ušla. Oče je umrl; tudi sin. Vidiš, Miha, tako je,« je sprožil Andrej sam.

»Vem, vem,« je potrdil Miha. »Jaz živim pri stricu. Malo mu pomagam. Bolje, da se ne bi vrnil.«

»Kaj bi, živ si, Miha.«

»To je pa tudi vse. Za dom nisem. Me je strah zemlje. Za nikamor nisem.«

»Glej, Ušajev je padel.«

»Ni mogoče!«

»Z menoj je bil. Stari je postal skoro neumen.«

»Seveda, kako ga je pa silil takrat. Hudič, tam gori pri vas je pa treščilo.«

»Miha, povej mi po pravici, si kaj izvedel o njej,« Andrej, je to tako tiho izpregovoril, da ga je sosed komaj slišal. Trde so bile njegove besede in Miha jih je čutil.

»Slišal. Kaj hočeš, Andrej? Nekaj časa je pri mojem stricu služila, ko jo je oni zapustil. Potem je pa menda . . . tako govore . . . porodila. Kam je šla, kdo ve?«

Andrej je povесil glavo in molčal. Jeza je vzplamtela v očeh.

»Pusti, Andrej!«

»Aha. Bo že!«

»Miha!« Andrej se je približal z vsem obrazom.

»Kaj je?«

»Miha, obišči me, če moreš. Previdno. Na Ušajevi pristavi bom.«

Miha mu je stisnil roko. »Andrej! Prav tako! Tudi tu gredo!«

»Hišo bom navidez prodal.«

»Veš, Andrej, nič novega mi nisi povedal. Misliš, da sem ti verjel tisto o prodaji. Andrej, če boš rabil koga, zanesi se name. Dolgo sva živela skupaj. Ti si me takrat ven nesel. Drugače bi že danes gnil.

»Kaj tisto!«

»Ne Andrej, naše krvi si. In naša kri bo maščevala. Na eni nogi stojim, toda, Andrej, zate kar hočeš. Ti še ne veš, kaj počno tu zadaj. Andrej, žalosten sem, žalosten, da nihče ne reče »zdaj pa ne naprej.«

»Miha, vse pride!«

Med tem se je vrnil krčmar. Ko so posedeli še nekaj časa, so zapregli in odšli.

Dolgo časa je Miha stiskal roko Andreju in oči so žarele obema.

Andrej je sklenil, da ne pove nikomur, kar mu je pripovedoval Miha.

»Zlata duša!« je govoril sam zase na vozu. Krčmar mu je pripovedoval o svojih kupčijah in ko sta zavozila, je moral ž njim v hišo na pol litra.

Komaj sta sedla, je prinesla dekla umazan list, ki ga ji je zjutraj dal občinski pisar.

Krčmar je pregledal ter vrgel pred Černoto.

»Na tu imaš. Ni se mu ljubilo gori.«

Černota je prebledel: »Županstvo me kliče, takoj moram nazaj v klavnico.«

»Dobro je,« je pripomnil krčmar in zaupno sta se spogledala.

»Najbrže so spet pričeli, pa jim je žal, da so me izpustili.«

»Kdaj greš?« je vprašal glasno krčmar.

»Jutri, saj vidiš!«

Ko sta stala v veži, mu je pošepnil: »Zdaj hiti, to je nevarno!«

»Pozdravljeni, oče,« je še izpregovoril, pa že izginil na dvorišču.

Sredi hriba se je Černota ustavil. Njegov obraz se je spačil, da je bruhal srd in sovraštvo. Obe pesti je dvignil ter jih vihtel kvišku. »Za očeta in sina; za Janeza in za nevesto. Za Miho in za zemljo! Proklete!« Kakor, da se bori z nekom pred seboj je stal in še dolgo so štrlele pesti v noč ter je kletev za kletvijo dolžila krvnike.

Precej pozno v noč se je povrnil domov.

Ušaj je že ležal ob peči, obrnjen v zid, ves pokrit čez glavo.

»Kako?«

»Dobro!«

»Gori je pripravljeno.«

Andrej je kuhal večerjo. Starec se je vzravnal na svojem ležišču in se tresel od slabosti.

»Predno si ti prišel, je bil tu. Natanko sem razločil, ko je stopil s križa, prišel v hišo, sedel poleg mene. Moliti sem pričel in tudi on je molil. Legel sem in natanko sem razločil, da si postilja postelj poleg mene. Pa po tebi je vprašal.«

»Oče, vi ste bolni.«

»Kaj bolan. Še dolgo ne. Kar vidim, vidim,« se je raztogotil starec. »Moj oče je tudi hodil nazaj.«

Andrej ga je miril. Predno sta legla, je starec uprl oči vanj in počasi prašal: »Si kaj slišal v mestu?«

»Ničesar, oče.« Andreju se je zdelo, da ga nezapupno motri, toda kar je sklenil, je storil.

Pozno v noč je prišel k njima spanec v vas.

Nad hribi in gozdovi je zažarelo. Andrej je vstal, pristavil mleko, stlačil svoje stvari za zimo v koš. Med tem je vstal tudi Ušaj. Bled in ves tresoč se je hodil po čumnati.

»Jutri zvečer pridem gori,« je dejal po dolgem molku.

»Dobro, oče! Pazite na hišo.«

Pojedla sta in Andrej se je poslovil.

Počasi se je razlivala solnčna svetloba, žarki so zlatili vrhove dreves, segali preko njih; polja pa so drhtela v hladu jutra.

Vsenaokrog hiše se je ogledal Andrej in stopil na stezo proti hosti. Počasi je hodil s košem na rami, kakor da gre po steljo. Ustavljaj se je, objemal hišo z vročimi pogledi, dokler se ni izgubil v hosti.

Ko so se vsuli žarki čez njive, se potopili v zemlji, je stopil starec pred hišo. Z roko je zastiral pogled za odhajajočim. Opiral se je na palico in roke so vse trepetale. Bledi obraz je pozlatilo solnce. Upognjen, počasi je krevsal čez dvorišče v drvarnico, odkoder je izvlekel svetlo sekiro. Nekaj časa jo je otipaval, nato je počasi krenil na stezo. Sledil je do hoste, napenjal oči, da vidi Andreja, ki se je že prikazal na klancu, kjer se je ustavil. Molče sta se gledala. Starec je povetil sekiro, se oprl na palico in zrl nepremično vanj, ki je stal obrnjen proti hiši. Solnce je užgalo že okna, ko se je oni premaknil in izginjal v gozdovih. Tisti hip se je zganil, pristopil h križu, položil palico v travo, snel svojo kučmo in molil. Ko se je pokrižal, je vzdignil sekiro in zamahnil. Trhli les se je rušil sam od sebe; križ je padel na tla. Oddahnil se je in počasi dvignil kvišku. Na odkrito glavo je lila žarka svetloba ter zlatila bele lase.

On pa je sklenil roke in šepetal: »Da najdeš večni mir in pokoj! Odpusti svojemu očetu!«

Pojoči škrjanci nad njim so pršili žarke, da so se vsipali v razore, na travnike, med veje, lesketali se v travi krog drhtečega starca.

RADO MURNIK:

Tujec.

1.

Mati, grajska kočija!« je javila natakarica Mima, jako močna, pa že dokaj jesenska devica. Stala je na pragu Valenčakove gostilnice sredi precej velike južnoštajerske vasi Podgore in si z levico senčila oči proti dopoldanjemu solncu julijskemu.

Slišal se je zamolkel klopot konjskih kopit in drdranje koles.

»Pelje se že mimo šole, mati!« je dejala in se obrnila v vežo nazaj.

»No, no, Mimika, prava reč!« je odvrnila gostilničarka Reza Valenčakova, majhna in lepo okrogla žena z mozoljastim licem in kljukastim nosom. Prizadevala si je prikrivati radovednost in naglo zabijala poslednje žebličke v zaboj, namenjen sinu Roku, ki je služil pri vojakih.

»Grajski Tina pelje mladega tujca,« je poročala vestna Mimika. »Zdaj sta že pri cerkvi.«

Tedaj mati Reza Valenčakova niso več mogli krotiti težko zatajevanе zvedavosti. Pustili so kladivce na mizi, stopili k bujni natakarici in ob njeni rami kakor želva pomolili glavo iz hiše.

Oprašena, ne čisto nova kočija je bila že prav blizu. V njej je sedel gosposki človek ob osemindvajsetih ali tridesetih letih. Obraz mu je bil navaden, ne duhovit, ne glup, ne lep, ne grd — pač pa nekam predrzen. Na kratkem topem nosu mu je jahal zlato

ckvirjen ščipalnik, privezan na črnem motvozku. Sedel je nekoliko po strani; kakor z višjega stališča velikomestnega prebivalca je motril vas in vaščane napol prizanesljivo, napol zaničljivo ter nonšalantno odkimaval pozdravljajočim »kulturno zaostalim hribovcem«.

Gabronov Tina, suhi, zelo dolgoudni kočijaž grajski je nategnil rjave vaje, zasikal in ustavil konja pred Valenčakovo veliko in čedno hišo. Tujec je skočil iz kočije in odložil lahki sivi plašč zoper prah na sedež. Elegantna turistovska obleka se je dobro podajala vitki postavi. Valenčakova mati so izginili z zabojem, vsi veseli, da je počastil gosposki gost njihovo krčmo — ne pa sosedove, Kolaričeve.

Tujec je pozdravil nemški, odšel za natakario na desno skozi točilnico v lepšo sobo in naročil zase piva, za voznika pa polič vina. Snel je sive rokavice in obesil klobuk z gamsovo brado na klin; videlo se je, da je žoltolasi gospodek skrbno počesan.

Zamolklomodre oči so se ozirale po sobi. Bila je svetla, prostorna, vzorno snažna; od visokih oken je zaudarjalo po še ne docela suhi barvi. Na mizah so stale lične vaze s pisanimi šopki, krožniki z velikimi, dolgimi žemljami, posodice za olje in jesih, za poper in sol in za zobotrebce. Na stranski mizici so počivale citre pred stojalom z odprtimi notami. Stene so krasile nedrage tyorniške kopije lovskih slik in rogovja srnjakov. Nad vrati sta čepeli napaženi šoji in veverica z orehom v krempljih. Na kljukah so viseli Slovenski Narod, Slovenec in Slovenski Gospodar. Ne daleč od sebe je videl na mizi nabiralnik Ciril-Metodov, belo-modro-rdečo škatlico za užigalice in košarico s slovenskimi razglednicami.

»Ein stockwindisches Nest!« je zamrmral in si vihal rumene, proti sencem štrleče brke.

Natakario mu je prinesla piva in ga slovenski vprašala, ali želi kaj za kosilce.

»Kaj imate?« je vprašal nemški.

»Ledvice, golaš...«

»Golaš, prosim. Gospodična, ali ne znate nemški?«

»Premalo, gospod!«

»Šolal sem se nekaj časa v Mariboru in razumem nekoliko slovenski, govoriti sem pa skoraj popolnoma pozabil. Govoriva zatorej v božjem imenu — vi slovenski, jaz nemški!«

Ko je odšla, si je mislil: »Zna že, samo noče.« Nejevoljen je pogledal skozi okno na cesto. Iz nasprotne hiše je zaslišal doslej neznanu mu glasbilo. Dozdevalo se mu je, da kapljajo tanki gosti zvoki kakor biseri po zraku. Ne posebno močan, toda čist glas je zapel: »Slovenec sem!«

»Kakšen instrument je to?« je vprašal Mimo, ko se je vrnila s kadečim se golašem.

»Tamburica.«

»Kaj?«

»Tamburica! Podobna je majhni gitari, samo da ima drugačne strune.«

»Kdo pa igra in poje?«

»Velikošolec. Za profesorja studira; zdaj je na počitnicah.«

Še mnogo bolj nego vse drugo mu je naglašala pesem in tamburica, da je tujec, in obhajal ga je neprijetni čut osamelosti.

Pogledal je skozi drugo okno in na dvorišču uzrl mlado dekle v rožnati obleki. Odganjala je purice in race ter potresala iz predpasnika rumenim piščetom, ki so čivkala okoli nje in okoli debelo kokljajoče kokle. Prožno postavo je držala nekoliko uklonjeno. Dve dolgi črni kiti sta ji padali po belem vratu in po ramenih, še dekliško nežnih, vendar že polnih. Obraza ni mogel videti, ampak le del rahlo zaokroženega lica, rožno ušesce in goste črne trepalnice. V njenem gibanju je bilo toliko ljubkega, toliko prirodno dražestnega in čarovitega, da se ni mogel nagledati in da je skoraj pozabil jesti.

Poklical je še merico piva in vljudno vprašal trdovratno Mimo v prečudni slovenščini: »Kdo je ta gospodična?«

»Milka, domača hči,« je odgovorila natararica s komaj vidnim nasmehom in odhitela, ker je trkal v točilnici gost ob kozarec.

Medtem je stopila krčmarica h Gabronovemu Tini, stoječemu na dvorišču v senci pri konjih, ki jima je že davno uvenil cvet prve mladosti; prevelika trebuha sta jima hudo kazila pravo konjsko lepoto.

»No, Tina, kakšnega gospoda si pa pripeljal?«

Gabron je vzel s kozla polič, pil, pohvalil vino, potem pa še tujca: »Malo takih! Kakšne cigare mi je dal! In kar tri krone za pijačo vnaprej! Nobel gospod! Iz Gradca je, mati, iz Gradca! Kakšne cigare, ej! Nobel! Pa prav nič po naše ne zna! Nobel gospod!«

Valenčakova Reza je bila le nekaj ur v Gradcu in si predstavljala s tem imenom nekaj neizmerno lepega in vabljivega. Že od nekdanj jo je veselilo, ako so njeno gostilnico obiskali »boljši« gostje; toda ti so bili večinoma jara gospoda. Zdaj pa je prišel nobel gospod iz Gradca! Ali se bo jezil sosed-gostilničar Kolarič! Že vnaprej si je mislila o novem gostu vse najboljše. Pogledala je elegantni kovčeg in vprašala: »Ali je ta gospod baronov sorodnik?«

»Ni,« je odgovoril Tina važno in odgnal muho z dolgega nosu. »Čakajte, kako se že piše? Hu... Hu... Že zopet sem pozabil! Vidite, tako nobel ime je, da sem ga pozabil, četudi imam dosti opraviti z gospodo. Hu... Hu... Naš oskrbnik Lang mi je dal listek s sabo...« Poiskal je po žepih, izvlekel pomečkan kos papirja, naredil učen obraz in bral: »Edgar Hu - bin - ger.« Shranil je listek in nadaljeval: »Aha, Edgar Hubinger. Nobel ime, kaj?« Ponosno je dvignil podolgasto glavo, kakor bi odsvit tujčeve glorijske ozarjal tudi njega. Moško je pogledal krčmarico, češ: Tako gospodo vozimo. Mi smo mi!

»Kaj pa bo pri vas?«

»Gospod baron hočejo ves grad prenoviti, prezidati, in ne vem kaj še. In ta gospod Hu... Hubinger bo ukazoval zidarjem. Učen je, inženir je, ali kaj takega.«

Valenčakovka ni samo rada občevala z gospodo, ampak tudi rada prodajala borne ostanke svoje mariborske nemščine. Odhitela je v obiteljsko sobo, si

opasa'la lepši predpasnik in stopila s prav prijaznim obrazom pred Hubingerja.

»Vroče je bilo medpotoma, vroče, kajne, gospod?« jo je urezala nemški. Govoreč mu je pogledala na roko in z velikim veseljem opazila, da nima poročnega prstana.

Edgar Hubinger je bil vesel, da govori žena njegov jezik. Prizadeval si je, da bi kljub njeni božjastni nemščini delal resen obraz, in je odgovoril kar najprijazneje: »Vozil sem se prav prijetno. Pokrajina mi je jako ugajala, cenjena gospa!«

Naslov »gospa« iz njegovih ust ji je kaj prijetno požgačkal drobno srce.

»Ali je še daleč do podgorskega gradu?«

»Z vozom komaj četrť ure, gospod inženir! Pešec pride pa še prej, če gre skozi hosto, po bližnjici.«

Hubinger se je nasmehnil in rekel: »Inženir nisem, ampak le stavbni mojster. Kdo pa igra na citre?«

»Moja hči. Po navadi je zvečer več gostov kakor podnevi..., pojo, godejo...«

Vse, kako se je vedel, kako je govoril, kako je sedel, kako je držal glavo, vse ji je bilo izredno povšeči. Zdelo se ji je, da je prinesel s sabo nekaj — kaj neki? — nekaj iz velemesta, ki ji je veljalo za višek vsega zanimivega in krasnega. Zato ga je imenovala venomer inženirja, dasi je bil samo graditelj ali stavbni mojster. On je takoj opazil, da ji je imponiral in jo pridno pital z »gospo«.

2.

Ko se ji je utrgala nit zgovornosti, se je priporočila in šla v kuhinjo. Ondukaj je sedela komaj sedemnajstletna Milka ob odprtem oknu na klopi in se strastno naslajala s prelepim nemškim romanom, ki mu je bil dražestni naslov: »Peklenska nevesta ali pošastni maščevalci« in ki ga je zagrešil preplodoviti, svoj čas neizrečeno priljubljeni dunajski dramatik in romanopisec Gleich-Dellarosa.

Valenčakova Milka je preživela zadnji dve leti pri nemškutarsko navdahnjeni ujni v Gradcu in se tam navzela preveč tujega duha. Dan na dan je poslušala hvalospev nemštvu in pa grajo in zaničevanje slovenstva in slovanstva. Od kraja se je oglašala v njej upornost, polagoma pa ji je zaspala narodna zavednost in verjela je modri teti - nemškuti, da so Slovenci manj vredni in da nimajo nobene prihodnosti. Graška teta ji je podarila imenitno »Peklensko nevesto« in več drugih takih leposlovnih biserov.

Mati je nekaj časa ropotala z lonci na ognjišču, nato pa dejala hčeri: »Milka, mlad inženir sedi v sobi. Vodil bo poprave na gradu.«

Milka se je zganila, kakor bi se zbudila iz sanj; nejevoljno je pomajala glavo, da so se črni kodri zazibali ob lepem belem čelu. Sanjavo so pogledale črne oči skozi okno in vprašala je malomarno: »Kakšen pa je?«

»Fin in prav prijazen.«

Po veži so udarjali težki koraki; prišel je krčmar Miha Valenčak. Ponosno glavo s širokim čelom in ravni, jaki život je nosil trdo pokoncu. Na sebi ni imel ne suknje, ne telovnika; korenjaške, močno oblokane prsi so razpenjale belo srajco. Pripogospodaril in prikrčmaril si je lepo imovino: njive, travnike, vinograde in nekaj gozda.

Obrnil je resni, skoraj strogi obraz k ženi in vprašal: »Si poslala za Roka na pošto?«

»Poslala. — Milka, ne greš malo noter?«

»Čemu?« je vprašal mož in žena je povedala, kdo sedi v lepi sobi.

»Kakšen slepar,« je rekel mož.

»Inženir! Grajski ga je pripeljal. — Milka, ne pojdeš?«

»Rajša sem tukaj.«

Mati jo je pogledala manj prijazno in ji očitala: »Ne vem, čemu si bila v Gradcu! Ne vem, čemu si se učila nemški!«

»Jaz tudi ne!« je pristavil Valenčak počasi in s poudarkom. »Čisto po nepotrebnem je bila v Gradcu. Kakšna se je vrnila domov! Kako so jo izdelali!

Kakšne gosposke capice so ji naobesili! Klobuk, velik ko gnezdo planinskega orla — prej je nosila ruto — klobuk, da bi lahko spal na njem, rokavice, muf, pajčolan! Cela maškara! Mati ruto, hči klobuk — kmalu jo bo sram iti s tabo k maši. Čudno, da ne kuha v rokavicah!«

Milka, vsa zardela, je v hudi zadregi drgnila knjigo ob klopi. Proseče je dvignila oči in zašepetala: »Ata!«

»Molči! — Pa kaj še cape! Tvoja sestra jo je tako pregneta, da najin otrok ne šteje ne med kmete, ne med gospodo, da ni ne prava Slovenka, ne prava Nemka, ne tič, ne miš. Naj bi bila šla rajša v Ljubljano ali v Zagreb. Čemu tista nemščina?«

»Nemški mora znati vsak omikani človek,« je zaorglala žena.

»Kdo ti je pa spet to neumnost natvezel? Nobena reč me bolj ne jezi, kakor če hoče kdo po vsej sili več biti kakor je!«

»Beži, beži, nič ne privoščiš svojemu otroku!« je zastokala in dejala novo poleno na ogenj.

»Tako?« je vzkipele oče. »Za koga se pa peham, če ne za sina in hčer! Toda tvoja šola se mi zdi popolnoma narobe. Ali misliš, da pride grof ali baron ponjo?«

Milka se je stisnila v kot, mati Reza pa se je upirala: »Bogve. Zakaj pa ne?«

»O ti —! S tabo ni več mogoče pametno govoriti.«

Užaljena žena je jezno vrgla kuhalnico po ognjišču, da je zacvrknilo in da je puhnil par proti stropu. Pisano je pogledala moža in sprožila jokavo: »To je pa že res od sile!« Dvignila je predpasnik k licu; to je bilo zanesljivo znamenje, da se namerava jokati. Mož je takoj uganil, da se bliža huda ura; zato se je umaknil preteči plohi njenih solza in njene zgovornosti.

»Mati, zdaj pa pojdem,« je rekla Milka, vzela svojo »Peklensko nevesto« in odšla.

V veži je stal pri mizi mladi mizarski mojster Matek Zorko, vitek, pa žilav korenjak z mirnim,

resnim obrazom. Široki slamniki si je bil nekoliko po strani posadil na temnorjave lase. Natakal si je piva iz steklenice v visok kozarec. Ko je zagledal Milko, se mu je zaiskrilo v rjavih očeh in obličje mu je olepšal vesel nasmeh. Njegovi pogledi so s tiho, toda gorečo radostjo objemali dražestno mlado postavo in nežno zaokroženi, še nekoliko otroški obraz.

»Dobro jutro, Milka!« Dvignil je slamniki in stopil pred deklico, očitno namenjen, da bi se kaj več pomenil z njo.

Oče Miha Valenčak, ki je prihajal za njo, ju je motril zadovoljno in si mislil: »Lep par!«

Milka je odzdravila ter se ognila ob zidu. Zasmejala se je in poletela po stopnicah v svojo sobico v prvem nadstropju.

Zorko je osupel gledal za njo in dejal nekoliko v zadregi: »Ušla mi je.«

»Ženske imajo svoje muhe,« je dejal Valenčak. »Ne greš noter?«

»Tako odidem.«

»Le ostani še malo, saj se ti tako ne mudi,« ga je vabil Valenčak, ki je stopal po stopnicah v klet.

Mladi mizar je zrl zamišljen predse. Ljubil je Milko vroče, toda še tiho, tajno. Resne besede še ni bilo med njima; zdela se mu je še premlada. Čakal je tiho, zaupljivo, zvesto, dasi so ga predostokrat mučili dvomi in morilna bojazen negotovosti. Videl jo je vsak dan, bil ji je vedno tako blizu in ostajal vendar tako daleč. Danes je bila izredno prijazna z njim, se šalila, smejala, ga dražila — drugi dan ga je komaj pogledala; danes je bil v sedmih nebesih, vriskal bi in pel, mladost in veselje sta utripala in prekipevala v njem — drugi dan je bil pobit, na smrt žalosten, iskal miru in tolažbe v delavnici in delal neutrudno, strastno. Kadar se je pa Milka zopet prijazno prismejala predenj, je bilo pozabljeno vse ljuto trpljenje in gorje, štel se je najsrečnejšega zemljana pod solncem in pod oblaki, vse ga je veselilo in kar objel bi vsakega.

Milka je stopila v svoji stanici pred ogledalo in si popravila frizuro. Kmalu pa se je zopet pokazala

v veži, da bi šla materi na ljubo v lepšo sobo paradirat z nemščino.

Prišla je pa prepozno. »Inženir« Edgar Hubinger je že odhajal. V veži so se za nekaj trenutkov srečale njune oči. Ona je pomotrla tujca z deklinško boječim, radovednim pogledom, on pa je z veliko naslado užival plahi pogled deviških oči, ki so tako milo, tako čisto in jasno sijale iz lepo oblikanih okvirov.

Povesila je goste dolge trepalnice in zardela od nejevolje; njegov drzovito ocenjevalni pogled ji je bil neprijeten, zoprn. Obhajala jo je doslej neznana bojazen. Tiho je odzdravila njegovemu pozdravu in odhitela po stopnicah nazaj v prvo nadstropje.

Graditelj se je obrnil za njo, videl je pa le še njene rumene čeveljčke. Mizar Zorko ga ni gledal nič kaj prijazno; mestni gizdalin se mu je priskutil takoj na prvi videz.

»To gostilnico moram še večkrat obiskati,« si je mislil tujec, ko je sedel zopet v kočiji.

3.

Po obedu sta graditelj Edgar Hubinger in grajski oskrbnik Alfred Lang še nekoliko posedela pri črni kavi, pušila cigarete in se pogovarjala o časih, ko sta še sošolca bojevala obupen boj zoper hude profesorje.

Oskrbnik Alfred Lang je bil majhen, debel in jako prijazen mož. Napeta, precej ogorela lica so žarela v dobrem zdravju; obraz mu je spodaj obrobiljal tolst podbradek.

»Edgar, kaj si delal poslednja leta?« je vprašal ter naslonil hrbet in do kože ostriženo glavo na stol. Govoril je jako hitro, skoraj hlastno.

»A — nič posebnega. Nekaj časa sem se zanimal za kolesarski sport. Človeku se zdi, da je imenitno in važno tisto, za kar se ravno ogreva, pozneje pa vidi, da je vse skupaj figa. Tako mimogrede sem se tudi zaročil.«

»Oho? Čestitam, čestitam!« je viknil jovialni oskrbnik in mu ponudil desnico.

»Hvala lepa, dragi Alfred! Moja vroče ljubljena nevesta Suzi ni ravno lepota, pač pa ima obilo...« Pomencal je palec ob kazalec.

»Jako me veseli, da si prišel, Edgar! Ostanesh lahko, dokler se ti ljubi. Naš baron trati denar na Gorenjem Avstrijskem, v Gmundnu, in se ne vrne pred trgatvijo. Njemu bo pač vse eno, kako dolgo boš tukaj. Le vse temeljito prenovi! Zidovje poka in se lušči in drobi, okna in vrata slabo zapirajo, podgane rajajo po hodnikih in sobah; vsiljuje se mi domneva, da so ti parasiti same aristokratske živalce, ker so tako požrešne. Prebival boš na gradu kakor v prijetnem letovišču, ali pa še prijetneje. Kako lep mir boš užival! Tukaj ni nobenega ropota, nobenega nadležnega klavirja, nobenih kričavih paglavcev, nobenega prahu, nobenih slabih dišavic, ne drugih mestnih dobrot. Kako se ti osvežijo in ukrepe živci, prsi in ohlade ušesa! Hodil boš na lov — ali bova kvartala — tudi biljard imamo, imeniten biljard; neznansko dolg in širok, menda še iz dobe Napoleonove. Popeljeva se doli v Brežice... ali dalje gori v rogaško zdravilišče... ali v Krapinske Toplice. Ugajalo ti bo tukaj. Južna Štajerska je krasna; tudi tujcu se kmalu tako omili, da jo nerad zapušča. Izvoli!«

Oskrbnik je vstal in povabil stavbnega mojstra k oknu; vprek vsej debelosti se je gibal hitro in lahko. Gledala sta skozi okno.

Takoj pod grajskim ozidjem so se širili marljivo negovani vinogradi po rebri, spodaj v dolini pa travniki, pašniki in polja, zlasti dolge njive visoke koruze. Napol zakrita od vrbovja in drugega drevja, se je vila majhna reka v kapricioznih ovinkih in kolenih proti jugu.

»Alfred, kako je tej vodi ime?«

»Sotla. Zdaj je majhna. Ob jesenskih nalivih pa poplavi ravan daleč naokoli, da je kakor veliko jezero. Sotla je interesantna pa tudi nestanovitna in muhasta kakor razvajena dama. Tukaj hiti veselo po strugi, da vidiš vsako skalico, vsak kamenček, vsako skoljko, vsakega polžka; tam zopet stoji leno, čemerno, vsa kalna, rumenorjava, stoji in se ne gane.

Brez respekta do meje med Predlitavskim in Zalitavskim izpreminja tek, zamaši ovinek in si odpre novega, vzame kos zemlje Slovincem in ga podari Hrvatom ali pa narobe. Mnogotere ribe žive v njej, kapitalni somi in ščuke. Ribolov ni prepovedan; zato lovi le malokdo, Rakov ni več.«

Oskrbnik je stopil k omari, poiskal daljnogled in ga dal graditelju, rekoč: »Onostran Sotle vidiš del hrvatskega Zagorja, del »hrvatske Švice«. Krasno, kaj?«

Onkraj Sotle se je v lahnem ritmu dvigalo brdo do brda, hribček za hribčkom kakor valovje mahoma začaranega in obstalega morja. Veseli vinogradi, svetla polja in travniki so se solnčili in smehljali med zamišljenimi, melanholičnimi šumicami. Cerkvice in zidanice so gorele v jarkem solncu ko beli planeni iz zelenja proti bujni, skoraj južni modrini vedrega neba. Zamikajoč, mehak čar je trepetal nad to jugoslovansko krajino, ki je bila, kakor narodna pesem, polna prijazne ljubkosti, skromne pobožnosti, sanjave milote in tihe lepote.

»Enkrat morava v Trans,« je povzel oskrbnik Lang. »Hrvatje so veseli ljudje, ej, boš videl, jako prijazni in gostoljubni. Seljaki in njih deca vljudno pozdravljajo tudi neznanega človeka: »Hvaljen Isus!«

»Medpotoma so me pozdravljali tudi štajerski kmetje in otroci. — Kakšne so pa sicer tukajšnje razmere?« je vprašal Edgar Hubinger, ko sta zopet sedla.

Oskrbnik je malo nagubal čelo in odgovoril: »Nemci nismo posebno priljubljeni. Slovenci se bore zoper nas za svojo narodnost, za svoj obstanek. Hm, ali nimajo čisto prav? Toda... meni je narodni boj zoprni — ali nismo vsi ljudje, vsi enaki? Po mojem naj bi imel vsak narod enake pravice, enako prostost v resnici, ne le na papirju! Vsak narod odločaj samostojno o narodnih stvareh. Nemci naj ne bi hrepeneli po vladi nad drugimi narodi.«

Hubinger ga je debelo gledal in si jel brisati ščipalnik.

»Nemci se moramo vendar že enkrat otresti starih predsodkov in se odpovedati otročjim fantazijam in jalovim sanjam. Še zmerom si domišljujemo, ne, še zmerom verjamemo, da je Avstrija nemška država in da pristaja prvo mesto Nemcem. To so stare fraze, dobre za bombastične resolucije. Malo nam hasne, da ob vsaki priliki in nepriliki poudarjamo nemški kurz, nemški značaj, kričimo »Heil!« — delamo pa premalo. Slovenci store in žrtvujejo mnogo več za svoj narod.«

»Ljubi Alfred, zdi se mi, da si že napol sloveniziran,« ga je karal Edgar in hitreje brisal nanosnik.

»Govorim odkritosrčno, prijatelj prijatelju,« je odvrnil oskrbnik in si zapalil novo cigareto. »Poudarjam ti, nam Nemcem kaže slabo. Pravega državnika nismo imeli že dolgo, dolgo ne. Ministri so enostranski strokovnjaki. Ni ga nobenega med njimi, da bi bil kos zavozlanemu avstrijskemu problemu. Naši titularni državniki poslušajo avtomatsko dalje po ljubem starem kopitu. Nekateremu se včasih posreči lep ministrski govor, kaj velikega, kaj odločilnega pa ne.«

»Pesimist!«

»Naši poslanci preveč koketirajo z vlado; socialnodemokratski so vse drugačni ptički! Nemci potrebujemo brezobzirnih, krepkovoljnih mož, ne pa rokavic in sladkih obrazov. Zahtevajmo narodno politiko, ne maramo več politike dvornih svetnikov! Narodna blaginja je našim poslancem deveta briga. Kar store, store vse zgolj iz samoljubja, iz častihlepnosti, iz veselja, vtikati se v vsak močnik in igrati vlogo, iz želje in skrbi, da bi si ohranili preljubi mandatek in si zagotovili ministrsko kandidaturo. Na shodih in zborovanjih pitajo uboge volilce z bonboni »Edelvolk« in »Herrenvolk«, deklamirajo in prežvekujejo pogrete fraze, nabrane iz dnevnikov, revij in knjig. Komedijo nam igrajo, prežalostno komedijo megalomanskih političnih bajacev.«

Edgar je pomajal glavo in oporekal: »Bil sem pred kratkim v Mariboru, Ptuju, Celju, v Ljubljani in Trstu — povsodi sem slišal nemški.«

»Verjamem. Toliko pa se ne govori več nemški kakor nekdej. Toda pravitako važen se mi zdi napredek in uspeh njihovega socialnega dela, njih gospodarske združne organizacije. Slovenec seje in žanje, mi ne vidimo — nočemo videti! Kadar nas vendar kaj zbode v oči, pa gledamo debelo! Človek ne bi verjel, koliko moreta storiti dva navdušena delavca v svojem kraju za narodno stvar. Dva, ali pa tudi samo eden! Pred nekaj leti je tukaj v podgorski vasi še vse spalo. Najprvo je nadučitelj dramil narod, pozneje mu je pomagal mlad modroslovec. Zdaj imajo bralno društvo, pevsko in tamburaško društvo, prirejajo narodne veselice, dramatične in glasbene večere... To so važna pomagala za razširjanje in za gojitev narodne misli. Svoje dni se je sukalo skoraj vse družabno življenje okoli tombole in okoli plesa gasilnega društva.«

Langova izvajanja so Hubingerju ugajala čimdalje manj. Zdelo se mu je, da Slovence pretirano hvali, Nemce pa pretirano graja.

»Ti si mi vrl Nemec, Alfred!« mu je očital in čudno dvigal rumene obrvi.

»Saj sva sama. Pričo Slovenca bi govoril drugače.«

»Drugače. Prav. Vsak človek je kolikortoliko hinavec. E — ljubi moj Alfred, jaz nisem politik, verjemi mi! Kdor se preveč peča s politiko, dobi trda jetra. Zakaj vsak politik se mora neprenehoma jeziti: jeza slabo vpliva na žolč, žolč pa na jetra. Tako mi je pravil star doktor, star zdravnik. Politika pa tudi izpridi še tako lep značaj.«

»Tako, tako. Haha!«

»Da, tako, dragi moj! Nič: haha! Politika pokvari človeku jetra in značaj.«

»Mhm, hm.«

»Zato se ogibam politike, kolikor morem. V dnevnikih me zanimajo le dnevne novice o goljufijah, ubojih, umorih in večjih nesrečah, ki prijetno razvedre bralca. Moja filozofija veli: Poglavitno je, da človek uživa in se lepo zabava, kar največ more. Saj tako prekmalu hudič vzame vse skupaj!«

»Tak si ti, Edgar, in takih je žalibog na tisoče drugih naših mož. Prvega absorbira lov, drugega sport, tretjega alkohol, četrtega karte, petega ženske —«

»Ženske, ženske! Mene ženske! Das ewig Weibliche...« je hitel Hubinger, jako vesel, da se je zasukal pogovor na predmet, ki mu je bil najljubši.

»Ali še zmeraj dirkaš za predpasniki?«

»O še zmeraj, dragi Lang, še zmeraj!« se je požuril zatrjevati sovražnik politike.

»Saj si vendar zaročen!« se je čudil oskrbnik.

»Celo jako zaročen, ljubček moj! Ali to nič ne de, nič ne de. Moja ljubezen je neizmerna! Moja zlata Suzana sama ne bi prenesla toliko ljubezni, ne, zadušili bi jo občutki. Zato dirkam tudi za drugimi, dasi ljubim Suzano in njeni dve trinadstropni hiši v Gradcu kakor sam sebe. Suzi pa ne ve ničesar o mojih dirkah in je pravitako srečna, kakor vsaka druga vesela nevesta. Tako je, vidiš, in oba imava mir in vsak ima svoje veselje. Suzi ne sluti in ne ve nič in tudi ne sme nič vedeti o mojih tajnih zabavicah!«

»Ne šali se tako... tako čudno!« ga je zavrnil oskrbnik.

Hubingerjev obraz je spačil ciničen posmeh.

»Čudno? Morala in ideali in tako dalje, kajne. Alfred moj? Idealov sem se iznebil že davno, ideali porajajo le nezadovoljnost in brez morale živiš mnogo laglje.«

»Lepo, jako lepo, Edgar!« je vzkliknil Lang in mu ploskal ironično.

»Čuj! Danes sem se medpctoma ustavil v vasi tu doli v veliki gostilnici blizu cerkve. Tam sem iztaknil mlado dekle, sočno, zdravo lilijo. Povšeči mi je bila na prvo oko. Kakor nalašč za kratek čas! Ime ji je Milka.«

»Valenčakova Milka je še napol otrok.«

»No, recimo, tri četrtinke. Nič ne de. To trdnjavo moram osvojiti. Tako vzamem vražjim Slovencem nekaj »narodne posesti«. Ali ni to hvalevredna »de-

janska politika«? Nemci naj bi pobrali Slovencem vsa dekleta, a? He, he...«

»Pri Valenčakovi že ne boš nič opravil, Edgar! Ponosna je in dekleta te dobe so najbolj izbirčna.«

»Ne, take ptičke najrajše lete v mrežo. Znati moraš!«

»Oče Valenčak jo je namenil mlademu mizar-skemu mojstru Zorku; njega ima v največji ceni.«

Hubinger se je frivolno zasmeljal in se veselil: »Tem bolje. Bo pa mojster Zorko moj dedič. Hehe! Hehe!«

»Pazi! Zorko ima jeklene pesti, veš. — Pazi!«

»Že jutri popoldne pojdem zopet tja. Podnevi ni toliko gostov, mi je rekla gostilničarka.«

»Pusti tuja dekleta in drži se rajši svoje Suzane!«

»Suzani se ne maram izneveriti; pisal ji bom vsak dan, kako v potu svojega obraza popravljam baronu grad in kako pridno mislim nanjo vsako uro, ne, vsakih pet minut. »Tvoja dražestna podoba mi je vedno pred očmi« in tako lepo dalje. Njej bom pisal, zabaval se bom pa z Milko.«

»Pomisli posledice! Dve dekleti utegneta biti nesrečni zaradi tebe in — dve obitelji!«

Hubinger se je priklonil in dejal s smešnim podarkom: »Hvala lepa za očetovsko svarilo. — Upam, da me čaka nekaj sladkih uric!«

4.

Drugega popoldne je v Valenčakovi točilnici sedel Leskovarjev Anza, majhen, porastel možiček z zabuhlim, kakor oteklim obličjem, medlimi plavajočimi očmi in podolgastim tenkim nosom, visečim med razmršene, po žganju olužene brke. Akotudi že postaren, se je vendar še čilo in ravno držal pokonci. Posvetne ničemurnosti mu nisi mogel očitati. Brado in lase si je česal samo ob večjih praznikih; obleka mu je bila umazana in oguljena, vendar še cela. Na razkuštranih laseh mu je čepel pomečkan klobuk, ki je že davno izgubil lepo obliko in barvo;

na njem so bingljale modre zvončice pa zelena praprot in plamtel mak. Pred sabo je imel merico žganja. Na desni mu je slonela ob klopi debela gorjača poleg zavitka, prevezanega z dvema jermenom. Okoli njega je dišalo po žganju, tobačni žlindri in znoju.

Anza je potegnil pipico iz široko zevajočega žepa rjavkaste suknje, užgal dve žveplenki ob hlačah in začel dimiti. Zakašljal je, se naslonil z levim komolcem na mizo in pogledaval skozi okno na cesto.

Svoje dni je imel lepo imenje. Služil je več let pri vojaki in tam se je odvadil delati. Prevzel je posestvo po rajnem bratu, toda prehuda žeja ga je kmalu spravila na nič. Ostala mu je le revna bajta konec vasi. Najrajši je pil žganega, pa tudi sirovega možiček ni zaničeval. Ker je zahteval ponavadi »en frakeljček«, se ga je to ime prijelo. Anza ga ni rad slišal; ljubši nego »Frakeljček« mu je bil priimek »Kačar«. Poleti je namreč lovil gade in drugo gomazen ter pošiljal profesorju v Gradec. Nabiral je pa tudi gobe, zdravilne rastline in jagode, kopal korenine, nastavljal ribam v Sotli ter barantal s kožuhovino in jajci. Klatil se je ob Sotli in Savi, po Štajerski, Hrvatski in Kranjski. Marsikaterikrat je prenočil pod milim nebom.

V »lojpi« (veži) je slišal poluglasno petje in lahke korake ter obrnil glavo proti vratom. Prišla je Milka in obstala pri njegovi mizi.

»No, Kačar, kod ste pa hodili, da vas tako dolgo ni bilo pri nas?«

Anza je zazibal kratki život in odgovoril čemerno: »Kod? Tam okoli Rogatca. Tako se vrtimo po svetu in lovimo srečo ko mlad pes svoj repek.«

Milka se je veselo zasmejala in vprašala: »Kako pa že kaj, Kačar?«

Možiček je zamahnil s pegavo roko in se nakremžil: »Ej tako, tako, veš... ne posebno dobro. Vidiš, star sem že, star! Blagor Tebi, ki si še mlada! Posebne sile mi res ni, pa vendar... Ne bom več

dolgo, vem. Zato ga pijem, saj na onem svetu ga ne bo nič. Kje pa je Mima?»

»Peljala se je v Brežice, da si kupi za novo obleko. Kačar, kaj pa kupčija?»

»Vse je slabše — kaj bi na dolgo pripovedoval. Včasih so mi po tri krone plačali za gadjo glavo, zdaj dajo le po eno. Taka je tudi z drugimi stvarmi.«

»Jaz se že ne bi ukvarjala z gadjim lovom! Prenevaren je.«

»Človek mora paziti. Odrezana ali odsekana gadja glavica še več minut odpira žrelo in poizkuša piti. Pravijo, da miga do solnčnega zahoda, pa ni res.«

»Ali vas ni še nobeden pil?»

»Pač, eden me je oklal v nogo, ko ravno nisem imel škornjev na sebi, ampak le čevlje. Najrajši pridejo ponoči k ognju ali k luči. Bilo je meseca avgusta, »o božjem licu«, ko romajo na Gore in je tam tudi semenj. Lovil sem pri svetilki v dolg precep od nepravega dreva. Naenkrat me zbođe na levi nogi. Bežim iz gozda v vas, da bi oslabil kačji strup z žganjem. Kar zagledam kovačnico, še odprto, svetlo. Razgalim nogo in vidim majhen ubad, okoli njega pa že kožo zelenkasto. Že me boli in v glavi se mi vrti, da moram sestiti. S kleščami zgrabim kos živega oglja in ga pritisnem na rano. Kovač obrne glavo stran, ne more gledati. Napne se črnkast mehurec, okoli njega pa več manjših, rdečkastih. Prederem večji mehur in pritisnem, da se odcedi črnkasti sok. Lahko rečem, kovača je bolelo bolj ko pa mene, tako je pačil obraz. Potlej sem obvezal rano in tekel v krčmo, zakaj žganje je najboljšo zdravilo zoper kačji strup.«

Milka je nehote potresla glavo. Obrnila se je, da bi šla.

»Kam pa?»

»Malicat.«

»Počakaj še malo! Človek ne sme samo jesti in piti, delati in moliti, ampak tudi misliti in kaj modrega povedati.«

Tedaj se je pred gostilnico ustavila grajska kočija in skozi točilnico sta prišla oskrbnik Alfred Lang in graditelj Edgar Hubinger. Njega je pogledal Anza posebno pazljivo. Stopil je k oknu in vprašal kočijaža Tino, koga je pripeljal z oskrbnikom. Tina je povedal, kdo je in kaj in dodal važno, bahavo: »Nobel gospod! Samo fino gospodo vozimo!«

Leskovarjevega Anzo je to jezilo in dejal je zaničljivo: »I kaj boš neki ti, Gabronov Tina!«

»Kaj boš pa ti, ti... Frakeljček!« mu je zabrusil kočijaž in ošabno gledal s kozla. »Frakeljček!«

Kačarja je spekla ta beseda, zato je ožgal protivnika: »O ti večni suženj gosposki! Kakor priklenjen si na svojo gospodo, siromak! Mene poglej, mene!«

»Saj gledam in lepega osla vidim!«

Tudi ta jasna, brezobzirna izjava je zaskolela Kačarja in zasolil je kočijažu: »O ti strupena goba! Jaz sem sam svoj gospod, ti pa ne! Ves dan se lahko izprehajam ali doma ležim ali pa sedim v gostilnici. Kaj boš ti meni šnopec očital, ko mi nisi plačal niti kapljice? Lepo maniro si se naučil pri gospodi, ti grajski čuk!«

Gabronov si je nato nemo potegnil roko okoli dolgega vratu in na ta način Kačarju pantomimično svetoval, naj se obesi.

Bistroumni Anza je takoj razumel zaničljivi pomen kretoslovnega odgovora nasprotnikovega in ga zmerjal: »Obesi se sam! Sram te bodi, rogovila dolga, jetika grajska, obesi se sam!«

Kočijaž pa je mlasknil z jezikom in se počasi odpeljal malo po vasi, ker se je bal, da ne bi oskrbnik kaj slišal. Anza je srdito iztrkal pipico v kotu, potegnili z nogo po pepelu in sedel zopet za mizo.

Medtem so vstopili oskrbnik, graditelj in nekoliko pozneje Milka v lepšo sobo.

»Dober dan, lepa gospodična!« jo je pozdravil prijazni oskrbnik. »Prosim, dovolite! Moj prijatelj Edgar Hubinger, stavbni mojster — gospodična Milka Valenčakova. — Zalo natararico imamo danes! Prosim, gospodična, meni le majhen kozarec

piva! Odpeljem se še dalje in vam pustim prijatelja Hubingerja tule v zastavo, da se kmalu vrnem.«

Tudi Hubinger si je naročil piva in Milka je odhitela, vsa rdeča zavoljo »lepe« gospodične in »zale« natakariče. Hubinger je gledal za njo in občudoval njeno prožno hojo in dolgi črni kiti, spodaj zvezani z rdečo vozo.

Oskrbnik je stoje čakal pijače, Hubinger pa je sedel k mizi med dvema oknoma. Na enem teh oken je zagledal nemški roman in s smešnim poudarkom bral mnogo obetajoči naslov: »Mrtvaška sodba o polnoči v strahovitih podzemeljskih jamah.« — Imenitno, hehe, krasno! O nedolžnost!«

Zasmejal se je porogljivo; tudi oskrbnik se je malce nasmehnil in se pogladil po kratko ostriženih laseh in napetih licih.

Milka je prinesla pijačo in posmehljive poteze na Hubingerjevem obličju so se umaknile vljudno-sladkemu izrazu. Lang je pozabaval poslušalca z dovtipi o Židih in Madžarih, potem pa pogledal na žepno uro in dejal: »Jako mi je žal, da moram odtod. Vrnem se čim prej. Ljubi Edgar, medtem pa ti zabavaj gospodično! Priporočam se!«

Gabronov se je pravkar vračal z vozom in takoj odpeljal gospoda; Kačar se je zastonj veselil, da bo mogel prevzetnemu kočijažu še katero zarobiti.

Hubinger si je zapalil cigareto in vprašal kar najprijazneje: »Gospodična, kje ste se naučili nemški?«

»V Gradcu, gospod Hubinger!«

»Kako vam je tam ugajalo?«

»Jako lepo je tam,« je odgovorila. Stala je še vedno nekoliko v zadregi pri sosednji mizi in popravljala šopek v vazi. »Jako lepo... Grad, mestni park, Hilmteich, Ruckerlberg, Rosenberg, vile in vrtovi...«

Primajali so se okrogla, kljukonosa mati Reza. Veselilo jih je, ko so našli »odličnega« gosta in hčer v živahnem pogovoru. Hubinger se jim je slovesno predstavil. Mozoljasti obraz se jim je svetil od zadovoljnosti. Ostali pa niso dolgi pri nji. Belo oblečen

Hrvat je v mokri pletenici prinesel rib naprodaj. Ponujal jih je za »dva rajnška« vse vkup. Mati so odšli z njim v kuhinjo.

»Gospodična, kakšna noša je to?« je vprašal Hubinger.

»Hrvatska.«

»Ali znajo gospa mama tudi hrvatski?«

»Slovenec in Hrvat se razumeta, akotudi govorita vsak svoj jezik, saj ni dosti razločka.«

Dvignil je rumene obrvi.

»Zdaj mi je še bolj žal, da ne znam slovenski,« je rekel laskavo. »Gospodična, prosim, ali ne bi hoteli kaj slovenskega zasvirati na citre?«

»Ne znam dosti,« se je branila in ga pogledala od strani.

»O gotovo znate. Prosim, gospodična, prosim.«

Sedla je k mizici, vzela ključek in jela uglašati. Potem je listala med notami in zaigrala: »Je pa davi slan'ca pala...« Milka ni bila velika umetnica. Tudi ji je branila neka sramežljivost, da bi pričo tujca bolje izražala občutke. Hubinger je pihal dim od sebe in pasel oči na njenih deviških oblikah.

Kačarja je gnala huda radovednost gledat, kaj delata Milka in tujec. Tiho je šel iz točilnice na dvorišče in previdno pogledal skozi tenke ozke prečnice spuščenege zastora.

»Kako strmi vanjo,« si je mislil. »Oblečen je pa kaj lepo, dosti lepše ko jaz. Skoraj belo obleko ima in nanovo je polikana, da se vidijo gube podol-goma. Tudi počesan je lepše ko jaz ali pa — Matek. Kako se mu svetijo oči! Potuhnjeno, ko mačku, ki vidi pečenko, pa ne more do nje...«

Oprezno se je vrnil v točilnico.

»Slovenske pesmi so jako lepe, ali tako otožne,« je povzel Hubinger in se igral z vrvico ščipalnika.

»O, vse niso žalostne.«

Zaigrala je živahno: »Še kijkljico prodala bom...«

Tačas je prikoračil stari Valenčak in ob njegovih težkih korakih se je rahlo zazibala in zabrnela kredenca. Malo začuden in malo nejevoljen je

ošvignil hčer s strogimi očmi in prav obkratko pozdravil tujca, se obrnil in meni nič, tebi nič odšel. Hubinger je nekoliko osuplo zrl na njegov široki hrbet in na križajoče se gube močnega tilnika.

»Gospod Valenčak?« je vprašal potihoma.

Milka je pokimala.

Nekaj časa je bilo tiho v sobi. Komaj čuten prepih je rahlo premikal beli prt ob mizi. Na bližnjem zvoniku so zapeli zvonovi.

»Zvonjenje na kmetih mi prija mnogo bolj nego v velikem mestu,« se je oglasil Hubinger. »Zdi se mi skromnejše, pristrčnejše in pobožnejše.«

Kmalu sta se živahno pogovarjala in se celo smejala. Anza v sosednji sobi pa je majal glavo in modroval sam pri sebi: »Kako se smejata! Gosposki dedec ji je všeč. Sladko ji zna pihati na srce. Kdo vé, kaj ji še vse natveze! Ta srakoper nemški bo še Matka izpodrinil. Bo ga, bo! Vse kaže, da ga bo, če bo še kaj dolgo kolovratil tod okoli, merkovca gosposka! Milka je lepo dekle. Desetkrat in tudi dvajsetkrat je lepša ko jaz, zato pa ni tako modra. Še vsa je neumna in ne ve, kakšen je ta strupeni svet. I no, ob sedemnajstih letih ni nihče posebno moder. Pa vendar — malo pametnejša bi bila lahko. Slabo srečo ima Matek. Z ljubeznijo je ponajveč križ. — Ali ostanem še, ali pojdem domov? Vprašanje je, ali bo še kaj pijače ali nič?«

»Bo!« je zadovoljno odgovoril sam sebi, ko je skozi okno uzrl mladega mizarja Zorka. »Matek da rad zanj.« »Matek!« je zaklical in mu živo pomigal, naj pride bliže. Ko je stal Matek pri oknu, mu je dejal: »Nekaj novega. Stopi malo noter!«

V točilnici ga je pozdravil z velikim veseljem in se umaknil na klopi, dasi je bilo tudi tako dovolj prostora. Zviti Anza je preudarjal natihoma: »Tako mu ne smem povedati, če ne se ujezi in nič ne pokliče na mizo.«

Mati Reza so postavili polič vina pred Zorka, ki je vprašal: »Kaj je novega?«

Anza ga je sunil pod mizo.

»Kaj bo novega? Nič!« so rekli mati, si obrisali roke v predpasnik in se podvzivali v kuhinjo.

Anza je obrnil glavo proti lepši sobi, namežikal Zorku in zapel zateglo: »Kaaaj?«

Matek je slišal iz sosednje sobe glasan pogovor in vesel smeh. S police je vzel še en kozarec in natočil Anzi in sebi. »Kdo je tam, Anza?« Trčila sta.

Kačar je izpil duškoma in odvrnil: »Gosposki srakoper. Z baronovim oskrbnikom sta se pripeljala in Gabronov Tina, grajska pokora, mi je povedal, da je tujec kakor napol inženir iz Gradca in da bo zazidal in zamašil vse grajske razpoke in luknje. Ime mu je pa Hubinger.«

Zorka je obhajalo neprijetno, poslušajočega, kako se zabava Milka s tujcem. Tako prijazno se ni pogovarjala z Zorkom še nikdar. Iz njenih besedi, iz njenega glasu je spoznal dobro, kako si prizadeva, da bi bila tujcu bolj pogodu. Čutil se je ponižanega, samoljubje mu je bilo hudo žaljeno. Jeza mu je tiščala obrvi vkup.

Anza se je pomaknil bliže k njemu in vprašal tiho: »Ali je to prav?«

Zorko se je zadolbel v misli in ni odgovoril.

»Matek, ne zameri mi, saj meni ni nič mar, toda narobe se mi zdi, naj po pravici povem! Poškilil sem v ono sobo. Nič prida se mi ne vidi ta človek. Oči se mu zasvetijo včasih tako hinavsko ko mačku, če čuti miš, pa ne more do nje.«

Zorko ni rekel nič. Nerodno je bilo Kačarju; pregledal je svete podobe na zidu.

»Kaj prijetnega mu moram povedati, morebiti dá še za enega,« si je mislil in mu položil roko na ramo. »Matek, nič ne bodi žalosten! Ni vredno. Saj gospodè ne oštane dolgo tukaj. Počakaj, potrpi! Boš že spravil voz na pravi pot, saj imaš nekaj jezika.«

Pridrdral je voz. Oskrbnik Lang je prišel po Hubingerja. Milka ju je spremila do hišnega praga.

Zorko se je oddahnil. Poklical ga je še polič; prinesla ga je Mima, ki se je pravkar vrnila iz Brežic.

»Kje pa je Milka?« jo je vprašal Zorko.

»Zgoraj, v svoji sobi.«

Zorko se je bridko nasmehnil. Stisnjene obrvi so govorile o bolesti in mukah.

Anza ga je izkušal razvedriti in dejal: »Prav, da si dal še za enega! Veš, jaz imam že tako lepo navado, da se ga nalezem vsak dan, če le morem. Nekateri trdijo, da to ni prav, pa jim ne verjamem, ker delajo večinoma tudi sami tako. Zato pa tudi nikdar nimam nobene mrzlice.«

Zorko je plačal in šel, Anza pa je sklenil: »Še enega bom, da me ne bo mora tlačila ponoči! Mimika, še en frakeljček!«

5.

Milka je slonela nekaj tednov pozneje vsa zamišljena ob oknu svoje sobice in gledala na cesto v smeri proti podgorškemu gradu. Pred njo je ležala napol dogotovljena nogavica, na mizi pa je dehtel šopek grajskih vrtnic, prvo darilo gospoda Hubingerja.

Malone vsak dan je zahajal v Valenčakovo gostilnico. Pripeljal se je ali z oskrbnikovim kolesom ali pa s kočijažem Tino, kadar je moral ta na pošto. Med Milko in Edgarem se je pričel tih boj. Ta borba je bila Milki tem nevarnejša, ker je mlado srce čutilo zagonetno koprnenje, zamolklo hrepenenje po nečem lepem, novem in ker so borni ostanki narodnega čuta njenega le slabotno zoprvali tujcu.

Ugajal ji je od dne do dne bolj. Polagoma je našla celo vrsto vrlin pri njem: bil je tako skromen, prijazen, nesebičen, zabaven, nežnočuten, plemenit, krotak. Občeval je z njo tako obzirno in fino, kakor z gospodično »najvišjih« krogov. Nikdar ni z najmanjšo besedico zabavljaj Slovincem ali Slovanom; še hvalil jih je. V kratkem se ji je znal tako prilizniti, da ga je cenila kakor vzornega moža, vzvišenega nad vsakdanjimi pritlikavci. Prikupil se je tudi bujni Mimiki; ta pa ga je spoštovala le zavoľjo lepe napatnine.

Vsak dan je Milka stregla na uro, kdaj pride, in ako ga nekaj časa ni bilo, se ji je tako tožilo po njem, da se ji ni nič ljubilo. Prihajal je navadno popoldne.

Danes ga dolgo ni bilo. Naposled ga je vendar zagledala. Z veselim nasmehom si je pripela eno njegovih rož na prsi, vzela pletenje in odhitela po stopnicah. Vkratkem sta sedela v lepši sobi.

V točilnici je Mima pomivala posodo, za mizo v kotu pa je majal Leskovarjev Anza razmršeno glavo, da so kimale gozdne cvetlice nad njegovimi klobukom, in umoval: »Hoho, že spet sta vkup! Zmeraj ji je na ušesih, ona ga pa poslušša, kakor bi ji bral sveto pismo. Če bi Matek vedel, kako se pogledujeta, kako si namigujeta in sladke koreninice zobljeta! Tja k oknu naj bi stopil Matek, pa bi videl, kakor sem videl jaz. Zvodil jo bo za nos, če se bo še kaj doglo omuhaval okoli nje. Kakšno pohujšanje, kakšno pohujšanje! Dekle je še neumno, kaj hočemo. Mlada je še; ko sem bil jaz mlad, sem bil tudi ves neumen. Lazil sem za dekleti in še prehladil sem se in celo tepen sem bil za svojo zvesto ljubezen, ojej! Zdaj me je, hvala Bogu, minulo, hudoba me ne izkuša več. Zdaj je pijača moja ljubica!« Pogledal je s plavajočimi očmi proti omari in jel iztikati po žepih, če ima kje še kakšen zadejan grošek.

»Tamle v omarici je še dovolj žlahtne kapljice,« je vzdihnil, »v žepu pa nič okroglega več! Dva, trije debeli požirki bi se mi kaj prilegli! Nerodno je, da je na svetu več hudega ko dobrega. Ali človek mora včasih žejo trpeti; s tem si služi nebesa. Da bi vsaj Valenčak prišel odkod! Včasih mi ga naliže frakeljček kar tako, ker mu povem marsikaj, kar iztaknem in slišim medpotoma. Danes pa ne bo nič, že vidim, da ne. Oča in mati se prepirata tam zunaj. Hud jezik imajo mati, nobene očetu ne ostanejo na dolgu. Nič ne bo danes pijače več. Pa naj bo za uboge duše v vicah!«

V kuhinji sta se prerekala Valenčak in žena njegova zaradi hčere.

»Že spet čepi pri njem!« se je jezil mož.

»Saj sedi tudi pri drugih,« je zagovarjala žena Milko. Stala je pri velikem štedilniku in pazila, da ne bi prekipelo mleko, ki se je kuhalo za popoldansko kavo.

»Pri tistem nemčurju!«

»Saj ni garjev ali gobav!« so se odrezali mati in grdo pogledali očeta.

»Sama sta, Reza!«

»Saj ne grize, Miha! In Mimika je v prvi sobi.«

»Kako se smejata in koliko imata klepetati!«

»Prava reč, če se malo pomeni z njim! Saj je Nmec tudi človek.«

»Reza, če se le ne bo izkuhal močnik, ki ti ne bo dišal!« je poudarjal glasneje.

»Miha, ti vidiš vse pretemno.«

»Toliko si menda vendar še pametna in ne pričakuješ, da bi jo hotel ta človek vzeti. Saj vendar veš, kdo je on in kdo je ona. Milka naj rajša poslušaj mizarja Zorka! Zorko je pravi mož zanjo, delaven in čeden fant, dober in pameten, poštenjak, da malo takih! Ž njim naj se zmeni, nikdar ji ne bo žal; dobro bo preskrbljena. S tistim polizanim gospodkom naj pa nikar ne mlati prazne slame.«

»Ne bo je snedel, ne, Miha!«

»Ti moraš imeti zadnjo besedo.«

»Kajpa!«

»Reza, odgovor boš dajala ti, ne jaz! Le dajaj dekletu potuho!«

Razkačena žena se je obrnila k možu in zavpila: »Kakšno potuho!« Uprla je jezne pesti v bok in nameravala sprožiti sijajen in izviren govor, ki bi nasprotnika nedvomno presenetil, zmešal, omamil, razorožil, porazil. Toda ta slovesni trenutek se je vrnila postarna dekla Neža s polja in obenem je prekipelo mleko iz lonca; zašumelo je po vročem železu in proti stropu se je dvigala meglica, ki ni dišala prijetno. Iz te megle so se kakor toča iz hudournega oblaka usuli na strmečo Nežo očitki, zakaj je ni bilo prej domov — mož pa je porabil zadrego v kuhinji in srečno pobegnil v točilnico.

Ko ga je zagledal Anza, je uganil: »Hud je ko osa! Tako grdo se drži, da Bog pomagaj! Danes ne bo nobene pijače več. Slabi časi, slabi časi!« Na glas je pa dejal: »Mati so pa danes malo sitni, kajne, Miha?«

»Maškare imamo pri nas, maškare, Anza, že zdaj, še pred Veliko mašo. Moja Reza... pa saj ni, da bi pravil. Nimaš nič pijače?«

Anza ga je pogledal ko psiček, ki prosi hrane. Valenčak se ga je usmilil in mu natočil frakelj.

»Bo, bo!« se je oveselil žganjarček, namežiknil z levim česom, pokimal zadovoljno in pil s slastjo, mežeč. »Miha, Bog ti povrni! Dober človek si. — Z ženskami je pa križ.« Obliznil se je, zacmakal in jel tlačiti tobaka iz mehurja v pipo.

»Prav si povedal, Anza!« je potrdil Valenčak in se uprl z rokami na mizo. »Z žensko si človek nakoplje velikanski križ na glavo. Kar si ona izmisli, to mora biti!«

»To mora biti, Miha! Take so ženske, vem. Njihova mora veljati, sicer ne dajo miru. Take so. Vse so take. Kadar so pa jezne, hoho — bi grizle še po svoji senci kakor gad!«

»Pojdi, pojdi, Kačar, kaj boš toliko govoril o ženskih, ti, ki nisi oženjen!«

»Pa bi bil lahko!«

»Boga zahvali do komolca, da nisi!«

»Nikoli nisem dosti maral za ženske, veš.«

»Menda pa le one niso marale zate,« se je šalil Valenčak, že malo boljše volje.

»O marale, marale! Tisto pa že, Miha! Resnico govorim. Rajši bi se odpovedal pijači, kakor bi se lagal. Hoho, pa še kako so reve silile vame! Zastonj! Ne boš! Miha, nihče mi ne bi verjel, kako so tiščale revice za mano, vdove in dekleta, ko sem bil soldat. Vdove so bile še hujše, posebno, kadar je bil sčep ali polna luna. Hudo kri sem imel, ko sem bil mlad, pa sem se vendar srečno ubranil izkušnjavam. Da bi si vse življenje pokvaril z ženo in njeno sitnostjo? Nič! Ljubezen je huda pokora. Nekaj cvenka v žepu,

pred sabo pa poln irakeljček, klobasico in hlebček — to so nebesa na zemlji!»

Proti večeru je prišel Zorko in sedel k Anzi. Mima je prinesla dva kozarca. Anza je veselo dvignil zabuhlo glavo. Mizar je natočil obema in trčil, ne da bi kaj rekel.

Anza mu je položil roko na komolec in dejal: »Ej Matek, ne zameri mi! Človek ima oči, da vidi, in ušesa, da sliši. Nikar ne glej tako pisano! Saj je toliko deklet — več ko bankovcev. Ali boš hud, če ti nekaj povem? Ne bodi hud, Matek moj! Če ne, bom pa rajši tiho.«

»Anza, pij!«

»Žal mi je, Matek, tebe mi je žal — glej, prekesan si!«

»Anza, pij!«

Ponosnega Zorka je bolelo pomilovanje in sočutje kakor ponižanje. Anza je odstavil kozarec od ust, potisnil pomečkani klobuk na tilnik, se pogladil po podolgastem nosu in uprl medle oči v mizarja.

»Bom pa kaj drugega povedal, Matek, samo da se ne boš jezil. Postopač je ta gosposki maček v drugi sobi, že popoldne sedi v krčmi kakor jaz. Pa kaj, jaz sem star, rad počivam — on pa slepe miši lovi! Njemu še jaz ne bi dal hčere, če bi katero imel.«

Zorko je molčal. Iz sosednje sobe je slišal Milkin in Hubingerjev glas; vsaka beseda, vsak smeh ga je zbedel v srce. Kaj bi dal, kaj bi storil, ako bi bila z njim tako prijazna, kakor s tem tujcem! Toda, ali ji je smel kaj očitati? Ali ji je povedal, da jo ljubi? Sam bo kriv, ako ga prehitil tujec.

Skoraj nato pa se je zopet tolažil: »Saj ne bo nič hudega!« V duši so mu vstajale podobe, prizori, pogledi, odmevale besede, neznatni in vendar dragi spomini, po katerih je sodil, da Milki ni neljub. Strašno je kopal in iskal po teh spominih, in vsak še tako malenkostni pojav Milkine naklonjenosti mu je bil dragocen.

Tako mu je koprnela duša med upanjem in bojažnijo.

Anza mu je nekaj pripovedoval, Zorko ni slišal. Zdajci je dvignil glavo. Hubinger se je poslovil za danes in šel skozi točilnico. Zorko je gizdalina v elegantni kolesarski obleki premeril od nog do glave. Na obrazu njegovem je videl zadovoljen nasmeh. Zoprn mu je bil ta smeh, silno zoprn ves ta človek. Čutil je, da ga sovraži; še nikdar ga ni navdajala do nikogar taka mržnja kakor sedaj do tega tujca.

Nenadoma je prišla Milka in jela iskati in prekladati po omari. Zorko se je obrnil k njej in dvignil glavo, kakor bi ji hotel nekaj povedati. Poznalo se mu je, da mu je težko in da mu beseda kar noče z jezika. Anza je naglo izginil v vežo. Mima je bila zunaj. Naposled je Zorko le izpregovoril; njemu samemu se je zdelo, da je njegov glas čuden, tuj.

»Milka, ali ne greš malo sem?«

Ne da bi se ozrla nanj, je odgovorila malomarno: »Ne utegnem.«

Grizel si je ustne. Opazil je izpremembo na njenem obrazu; videl je, da ji ni prijetno sami v njegovi bližini. Mučila ga je jeza in velika žalost.

»Odkod ta mrzlota?« mu je šlo po glavi. »Zakaj se mi odteza, umika?«

»Kaj pa hočeš?« je vprašala ter ga pogledala hitro in nekam nejevoljno.

»Sedi malo k meni! Če sediš pri tujcu, zakaj ne bi pri domačinu?«

»Oh kako si siten!«

Stisnil je zobe; zbolele so ga njene besede. Izbruhnilo mu je: »Milka, včasih si bila drugačna do mene!«

Ozrla se je naglo nanj. Videl je njen začudeni obraz. Zamolklo je dejala: »To se le tebi zdi...« Vzdihnila je nejevoljno in odšla.

»Kako prijazna je s tujcem in kako se nosi proti meni!« ga je mučilo. »Tujca ceni, jaz pa ji veljam toliko kakor otroku žoga — še toliko ne!«

Ljubosumnost mu je pretresala vse bitje. Bridka bol mu je sevala iz oči. Anza se je vrnil, on ga ni opazil. Nekaj trenutkov je Zorko mislil, da bi šel za njo in ji rekel: »Ne muči me! Meni si ti vse — njemu

le igrača! Meni je ljubezen nekaj svetega — njemu zabava! Ne zaupaj tujcu!«

Toda že se je oglasil ponos: »Nič! Nobene miloščine, ničesar vbogajme! Nič!« Zorko je udaril s pestjo po mizi in izgovoril: »Nič!« tako na glas, da se ga je Anza skoraj ustrašil.

»Nič? Nobene pijače več?« je vprašal žganjarček. »No, pa ne! Zato se ti ni treba jeziti. Saj —«

»Molči!« je velel Zorko in ga pogledal tako jezno, da je Anza umolknil z odprtimi usti.

Zunaj je mukala goved, ki se je vračala s paše. V gostilnico so prihajali večerni gostje. Zorko je vrigel denar na mizo in šel. Anza je debelo gledal za njim. Mahoma pa si je dejal kazalec na modro čelo in mrmral: »Aha — ljubezen ga mori! Ljubezen je divja kraljica!«

6.

Petek pred Velikim Šmarnom je bil jako vroč dan. Stari Valenčak je bil malone ves dan pri delavcih, ki so želi oves.

Popoldne je sedela Milka v lepši sobi in pisala graški teti pismo. Zunaj so udarjali zamolkli udari; nekdo je cepil drva. Na dvorišču je kokodakala kokoš kakor obupana.

Milki se ni prav ljubilo. Pogrešala je primernih izrazov in prave zveze. Vsak čas je pogledala skozi okno.

Avgustno solnce je jarko sijalo na cesto in na oprášeno drevje ob ograji sosedovega vrta. Včasi je prišla mimo okna v senci dekla z vedrico vode na glavi ali z zavitkom iz prodajalnice. Izza ogla je deček pripodil gosi, ki so grdo kričale in razburjeno mahale z nerodnimi perotnicami. Potem so zarojili mimo hiše veseli in glasni šolarčki s knjigami v platenih torbica.

Počasi je pisala dalje; glavo je uklonila in držala nekoliko po strani. V sobi se je slišalo le rahlo praskanje raskavega peresa in brenčanje muh. Zunaj je ropotal koleselj. Zopet je pogledala skozi prozor.

Seljak je peljal podgorskega zdravnika k bolniku; doktor je bral dnevnik. Za vozom se je dvigal gost prah. Na cerkvenem zvoniku je bila ura z jasnim, prijaznim zvokom.

»Eh, kako mi nagaja!« se je gnevala in prečrtala poslednje besede. Naslonila se je na stolu nazaj, vtaknila rdeče in zeleno peresno držalo med bele zobe in uprla oči v strop, kakor bi tam iskala prikladnih besedi. Naposled je jela po ponesrečenem pismu risati čudne arabeske in križe-kraže, se večkrat zaporedoma imenitno podpisala in se zamislila. Čimdalje, tem močnejše je čutila tajinstveno hrepenenje po nečem lepem, milem in radostnem, čemur ni vedela imena.

»Dolgčas je,« je vzdihnila. »Da bi vendar prišel Hubinger! Vedno vé povedati kaj zanimivega. Kako naglo mine čas, kadar je on tukaj!«

Milka se je že tako navadila njegove družbe, da ga je težko pogrešala. Čutila se je vso drugo, kadar je sedela pri njem. O njem je sanjarila, kadar je bila sama, toda te sanje niso bile zmeraj prijetne. Sama ni vedela, kaj se dogaja z njo. Slutila je ljubezen — toda ni je hotela priznati; bala se je sama sebe, bala se je prihodnosti. Večkrat si je dejala: »On odide in potem?« Nehote je primerjala Hubingerja in Zorka: »Hubinger je eleganten, fin, dobrodušen, vesel, zabaven — Zorko pa robot, strog, resen, pust. Kar ne morem trpeti njegovega žalostnega obraza in očitajočih pogledov. Saj nima nobene pravice, da bi mi kaj oponašal. Nikoli nisem bila ž njim prijaznejša kakor s kom drugim. Ako je očetu po volji, kaj meni mar! Lep fant je; lahko dobi drugo.«

Take misli so jo obhajale tudi danes. Iz zamišljenosti jo je predramil bujne Mimike glasni pozdrav: »Klanjam se, gospod inženir!«

Milka je svoje čačke hitro zakrila s pivnikom. Hubinger je paradiral v beli, rumenkasto progasti obleki, v lepo polikanem umotvoru krojaške genialnosti. Ko lilija bel je bil njegov zapeljivo lepi slamenik, piramidalna je bila sramežljivo rdečkasta kra-

vata in tudi rumeni čevlji niso bili napačni. Tako krasán od glave do peta je stopil pred Milko in ji poljubil mehko mlado roko. Zagomezelo je po njej; čudno jo je razburil ta poljub. Živo je zardela.

Mož je znal svoje »osvojevanje« lepo stopnjevati. Prvi teden je dekle imenoval gospodično Valenčakovo, drugi teden že gospodično Milko, potem ji je prinašal rož, danes pa ji je poljubil roko.

Mima je prinesla vrček piva in diskretno odšla v točilnico.

Zagledal je pisalno orodje na mizi. Nasmehnil se je nežno in vprašal sladko: »Zaljubljeno pismo?«

»O ne! Kaj pa mislite, gospod Hubinger!«

»Nič hudega, nič hudega, gospodična Milka,« je odvrnil, obesil prekrasni slamniki na klin, postavil paličico v kot, sedel in snemal rokavice. »Saj vendar ni smrtni greh, če piše mladenka ljubčku.«

Povesila je dolge črne trepalnice in rekla resno: »Pisala sem teti, ne, hotela sem pisati, pa se mi ni posrečilo.« Raztrgala je začeto pismo.

»Gospodična Milka, jutri se odpeljem.«

Milka ga je presenečena pogledala s svojimi otroškimi očmi in hitro vprašala: »Daleč?«

»Domov, v Gradec,« je odvrnil in pozorno opazoval vtis te novice.

Iztežka je zakrivala razburjenost. Nasmehnila se je otožno in je skrivaj plaho vprašala: »Saj se kmalu vrnete?«

»Morda nikdar več,« je vzdihnil potuhnjeno.

Mlado dekle je obledelo, nežne ustne so rahlo zadrhtale. Obšla jo je velika žalost. Ta trenutek je čutila, da ga ljubi. Srce je govorilo jasno.

Hubinger je s tajnim veseljem videl učinek svoje zvijače. Udaril je pa še na milejšo struno: »Gospodična Milka me bo kmalu pozabila.«

Ni mu mogla odgovoriti. V veliki zadregi je gladila namizni prt. Ona je težko zatajevala žalost, on pa veselje.

»Ali se me boste kdaj spomnili, gospodična?«

»Gotovo, gospod Hubinger... Ali vi v Gradcu boste laglje pozabili Podgoro...«

»Ah, gospodična, tako sam sem tam!« se je lagal medeno. »Tako sam! Ne verjamete, kako sam je marsikdo v velikem mestu.«

»V Gradcu je toliko zabave!«

»Verjemite, da sem se tukaj čutil bolj domačega nego tam. Zato se moram zahvaliti zlasti vaši prijatni družini.«

»Hvala lepa za pohvalo! — Nemara se pa vendar vrnete?«

Hubinger je dejal milo: »Prosim, gospodična Milka, povejte mi odkritosrčno, ali vam je kaj do tega?«

Sukala je peresno držalo in se smehljala v zadregi. Hubinger pa je rekel: »Vrnem se v nedeljo zvečer ali v ponedeljek zjutraj.« Videl je, kako se je oddahnila.

»Ah, kako se šalite z mano!« je vzkliknila in ga očitajoče pogledala. »Jezna sem na vas.« Njen obrazek pa je govoril drugače.

Hubinger je bil jako zadovoljen. Zdajci je zaslišal v točilnici glas Valenčakovkin in kmalu nato so mati Reza potisnili svoj obili životek skozi vrata in prijazno pozdravili gospoda »inženirja«, ki je sedel z nedolžnim obrazom pri svojem pivu. Mučilo jih je še vedno pereče vprašanje, ali je Hubinger oženjen ali ne.

»Milka, si napisala pismo?«

»Kar nisem mogla! Bom pa jutri. Mama, gospod Hubinger se odpelje v Gradec.«

»Pa menda vendar ne? Ste že dogotovili na gradu?«

»Še nismo,« je odgovoril graditelj in si popravljal ščipalnik na topem nosu. »Vrnem se kmalu.«

Radovedna žena si je mislila: »Zdajle je pravi trenutek, da izvem« in vprašala tako mimogrede: »Greste pač svojo gospo obiskavat?«

»Kakšno gospo?« se je začudil.

»Niste oženjeni?«

»Nisem ne.«

»No, saj se še tako ne mudi,« so se zasmeli, mati, mu želeli srečno pot in zadovoljni odšli. Kmalu potem se je poslovil tudi Hubinger.

Zvečer je v boljši sobi sedela običajna družba. Na gorenjem koncu je načeloval zdravnik, doktor Davorin Jug, še zmeraj vitek in gibek petdesetletnik s kratko ostriženo brado. Njemu na desni je sedela bleda, pikantna učiteljica Draga Ogorelčeva. Hrabro je koketirala z neoženjenim doktorjem, ako tudi ji je večkrat oznanil, da je že prestar za zaljubljene burke. Pušila je cigareto za cigareto kakor star harambaša. Drugarica ji je bila Milka. Doktorju Jugu nasproti je stoloval nadučitelj Ante Vidovič, lep, zdrav mož brez nepotrebne masti, saj človekoljubni višji modrijani očetovsko skrbe za to, da se noben učitelj ne zaduši ali zadavi ob nezmerni pojedini. Sosedoval mu je modroslovec Vinko Mravljak, majhen, slok in jako živahen mladenič.

»Danes sem na pošti videla gospoda, ki vodi poprave na gradu,« je dejala učiteljica Draga. »Zanimiv človek. Ime mu je Hubinger.«

»Nemec je ali pa nemškutar, ne vem,« je zavrnil doktor Jug. »Slovenka naj bi se rajša zanimala za Slovence in Hrvate.«

»Saj se,« se je opravičevala, »sicer je pa lju-bezen mednarodna.«

»Slovenka ne glej po Nemcih, Slovenka si pridobi Slovana za moža!« je pritegnil modroslovec doktorju.

Vinko Mravljak, sin neimovitih staršev je mnogo stradal na gimnaziji in na vseučilišču. Zategadelj je bil videti starejši nego je bil v resnici. Upalo, trdo obličje z bliskajočimi se očmi in stisnjenimi ustnami je kazalo neomajno krepkovoľnost. Gosti črni lasje so mu silili nekako kljubovalno kvišku. Lep fant ni bil s svojo redko kozjo bradico, toda v glavi mu je rojilo polno lepih misli. Bil je eden onih ponosnih, plemenitih mladeničev, ki bi za narodno blaginjo radostno žrtvovali srečo, življenje, vse.

»Tako je, svoji k svojim!« je poudarjal nadučitelj. »Slovenka naj pomisli, kako strupeno nas sovra-

žijo Nemci. Povsodi nam teptajo narodne pravice, povsodi nam ovirajo svobodni razvoj narodne kulture, zadržujejo gospodarski in socialni napredek. Ne dovolijo nam slovenskih šol, obenem pa nam očitajo barbarstvo in manjšo vrednost, nas zaničujejo in se nam posmehujejo, sami sebe pa veličajo kot rojene poveljnike. Skoraj vsi višji uradniki na Slovenskem so Nemci ali nemčurji, Slovenci jim moramo delati tlako.«

»Zlobni so, nehvaležni in neusmiljeni,« mu je pomagal doktor Jug in odložil dogorelo viržinko. »Slovenec jih redi, v zahvalo se mu pa spakujejo. Slovenec plačuje nemške šole, nemške banke, Slovenec pita nemške uradnike, nemške učitelje, nemške trgovce in obrtnike, v zahvalo ga psujejo in zaničujejo. Nemški učitelji zasramujejo in pretepajo slovenske otroke, ki govore svoj materin jezik. Vlada na višjih in nižjih mestih, zasebni in javni obrati, zlasti južna železnica, sistematično ponemčujejo Slovence in Nemci zmagoslavno naglašajo »nemški« značaj teh navidezno nemških krajev na Štajerskem in Koroškem.«

»Nemški oblastniki premeščajo naše slovenske uradnike v nemške kraje, pri nas pa nastavljajo trde Nemce ali zagrizene nemškutarje,« je pripomnil filozof in nervozno trkal s kazalcem po mizi. »Ako pride Slovenec v napol ponemčen kraj, nima nobene narodne pravice. Bog ne daj, da bi govoril slovenski! Bog ne daj, da bi pël slovenski! Na svojih tleh, doma moramo govoriti tuj jezik! Ako se pa pritepe Nemeč k nam, uživa vse pravice. Nemeč hoče ukazovati. Germansko pravno načelo veli, da je sila nad pravico.«

»Saj to vse že davno dobro vemo, oprostite!« mu je segla Draga v besedo in se nejevoljno premikala na stolu. Milka se je primaknila nekoliko bliže; še vedno je čutila Hubingerjev poljub na roki.

»Dobro vemo, pa ne uvažujemo,« je očital dijak in sarkastično zakašljal.

»Res, mnogo naših žena in deklet žalibog ne uvažuje vsega tega,« je poprijel nadučitelj, ki je ži-

vahno mahal z desnico, dočim je levico tiščal v žep. »Vsak tujec se jim zdi nekaj posebnega, nekaj bolj-šega, vsaka nemška neslanost se jim zdi izredna duhovitost. Naše titularne narodnjakinje prerade čenčajo nemški, kupujejo in občudujejo nemške knjige in podpirajo nemške novine, zlasti ilustrirane, akotudi se lažejo te knjige in ti časniki o Slovencih in Slovanih tako nesramno, da zemlja poka. Najžalostnejše pa je to: ako vzame Slovenka Nemca, se nemudoma ponemčuri in vse svoje otroke vzgaja v nemškem duhu. Take slovenske hčere so najhujše narodne izdajalke.«

Milki je bilo skrajno neprijetno; dobro je čutila, da leti vse to nanjo, dasi je bilo navidez naperjeno proti Dragi. Oddahnila se je, ko je sedel nadučitelj k citram in zasviral: »Venček na glavi se...« Vsi so zapeli. —

Na podgorskem gradu pa sta ob tej uri biljardirala oskrbnik in graditelj.

»Ribica se že vrti okoli vabe!« se je veselo pobahal Hubinger.

»Pusti ubogo dekle! Res, ne bi bilo lojalno —«

»Moralist!«

»Edgar, upal sem, da si premisliš. Ne bom te več svaril, saj nisem tvoj varih; toda toliko ti pa le rečem, da mene ne bo več s tabo k Valenčakovim.«

Hubinger se je odurno zagrohotal in deklamiral: »Hiti v kloster, sveti mož!«

7.

V torek pred Veliko Gospojnico je sedela Valenčakova Milka po obedu v hladni zeleni utici. Ofožne oči so ji trudno gledale na šivanje.

Odkar je odpotoval Hubinger, je bila vsa izpremenjena. Žalostna, zamišljena je hodila po hiši, počasi, kakor utrujena, zaspana. Kadar je zjutraj pospravljala, ni več pela; citre so počivale pozabljene, niti nemških romanov tetinih se ji ni ljubilo brati. Mislila je le na svojo ljubezen, vse drugo ji je presedalo in mrzelo. Poredkoma jo je sredi mehke, tihe

otožnosti oživil občutek velike sreče in zasanjala je o zlati prihodnosti.

»Rekel je, da se vrne vsaj v ponedeljek,« je premišljevala, »danes je pa že torek in še vedno ga ni. Morebiti ga sploh več ne bo!«

Potem se je spomnila, kako so govorili doktor, nadučitelj in velikošolec zoper Nemce.

»A—kaj!« se je tolažila. »Malo prenapeti so vsi trije. Govorili so zoper njega ob njegovi odsotnosti, ko se torej ni mogel zagovarjati in ni mogel ovreči njih trditev. Hubinger je preblag, da bi mogel komu kaj žalega storiti.«

Tu je zagledala Ogorelčevo Drago, prihajajočo preko dvorišča proti vrtu.

»Dober dan, gospodična Valenčakova!« je hitela vesela mlada učiteljica in sukala pisan solnčnik. »O kako zaspano gledaš! Saj si šla snoči vendar že ob devetih spat. Mene poglej, dušica, mene! Krokali smo snoči ali pravzaprav davi do polidveh...«

Zaprta je solnčnik, sedla k Milki na klop in se požurila: »Zunaj je lilo, kar se je dalo. Zato smo ostali tako dolgo: doktor, nadučiteljeva gospa, nadučitelj, filozof Mravljak, poštar Kunej, štacunar Zabukovšek in moja malenkost. Še plesali smo; nadučitelj nam je citral. Imenitno, kaj? Doktor je plačal ne vem koliko litrov vina, ker so Slovenci zopet zmagali pri volitvi nekje »ob periferiji«. Malo sem spala, in vendar sem čila in zdrava kakor sokolica v višavi.«

Milka jo je mirno poslušala iz vljudnosti, ne da bi se zanimala. Draga je risala s solnčnikom po pesku, odgnala oso, položila levo nogo preko desne in jo pozibavala ter nadaljevala urno: »Doktor Jug je neusmiljeno zafkaval trgovca Zabukovška. Očital mu je, da kriči tukaj: »Živio!« — v Brežicah in v Mariboru pa »Heil!« Imenoval ga je »narodno dvoživko«. Dražestna gospodična, ali je dovoljeno pušiti?«

»Prosim, prosim, ljuba Draga!«

Učiteljica si je zapalila cigareto, puhnila debel oblak predse in povzela: »Politizirali smo tudi, kajpada. Kako lepe solnčnice imate! Grozno so udrihali

po Nemcih. No, saj imajo prav. Modroslovec Mravljak je obljubil, da bo v nedeljo po Veliki Gospojnici temeljito predaval o krivicah, s katerimi tlačijo in zatirajo Nemci Slovence. Ah, ta včerajšnji dež! Namenila sem se iti danes po šoli kopat v Sotlo, zdaj je pa prekalna. Vinko Mravljak mi je zažugal, da zloži zabavljico name, ako bom koketirala z Nemcem ali nemškutarjem. Grozno, kaj? Nervozen je. Preveč čepi pri knjigah. Koliko jabolk in hrušek leži pri vas v travi! Lešniki bodo tudi kmalu zreli, če že niso. Še nekaj! Čakaj, da ti povem! Izjavila sem, da bi seveda najrajša vzela vrlega Slovenca ali Slovana. (Pogledala je koprneče proti stropu in pritisnila solnčnik na srce.) Ako pa nobenega Slovana ne bo, kaj hočem reva? Ali naj ostanem večna lilija? Ali naj večno učiteljujem in stradam? O — zdaj mi je ugasnila cigareta! Obljubila sem slovesno, da bodo otroci navdušeni Slovenci, akotudi vzamem Nemca ali pa Kinezarja! Milka, zakaj si tako žalostna?»

Milka jo je nenadoma objela in poljubila, sama ni vedela, zakaj. Čutila je potrebo, da izpove drugi duši vsaj deloma, kaj ji teži srce; vendar se je obotavljala.

»Iгла ti sili iz las,« je rekla Draga in ji potisnila lasnico nazaj. »Nekdo te ima v mislih.«

Milka se je primaknila in šepetala Dragi na uho: »Še nikomur nisem izdala, toda tebi naj vendar povem. Ljubim ga —«

»Saj sem si takoj mislila... Kajne, Hubinger mu je ime?«

»Edgar Hubinger. Moram ga ljubiti. Ah, Draga!«

»Ljubezni se ne more nihče ustavljati,« je dejala Draga modro. »Ali ti je že odkril svoje srce?«

Milka je odkimala.

»Bo že, bo že. Le potrpi! Ah, na svetu ni lepšega kakor je ljubavna izjava. Kajpada mora priti pravi mož. Mene zasleduje v tem trdovratna nesreča. Ko sem hodila še v učiteljšče, mi je napovedal ljubezen frkolin, za glavo manjši od mene. Smejala sem se mu in mu svetovala: »Pojdite prej k birmi, potem pa še

malo počakajte in izberite si mlajšo!« Kako pisano me je pogledal! Haha! Kadar ti bo Hubinger odkrival srce, dobro pazi, ljubica moja! Take reči so presneto zanimive! Natanko si zapomni vse, potlej pa meni povej, kako je bilo. Boš?»

»Že včeraj bi se moral vrniti iz Gradca, pa ga še danes ni.«

»Že še pride. Haha, pokrokal je, pa je zaspal v ponedeljek in zamudil vlak. Haha!«

»Misliš?« je vprašala Milka počasi in se mehko nasmehnila.

»Tako bo, pa nič drugače. Prej nisi še nikdar ljubila?«

»Nisem.«

Milka je vzdihnila, Draga pa je izpovedala veselo in glasno: »Jaz sem bila pa že ne vem kolikrat zaljubljena! Ljubezen je vendar nekaj imenitnega, veš. Človek je ves drugačen kakor sicer. Kar po zraku bi letal! Ves svet se mu zdi lepši. Ali ni tako? Žalibog nisem bila nikdar srečna v ljubezni. Vselej sem si izbrala takega, ki se ni zmenil zame; tistega, ki bi me imel rad, pa jaz nisem marala. Ali ni to smola? Kapitalna smola! Danes imam šolo šele ob dveh. Krasen dan je, nič ni vroče. Veš kaj? Rada bi se šla malo izprehajat. Ali greš z mano? Pojdiva!«

Milka je odnesla šivanje v svojo sobo, vzela slamniki in krenili sta po vasi. Dan je bil izredno lep. Dež je odpravil prah; tla so bila ponekod še mehka, vendar brez luž. Oprano in okrepčano drevje se je svetilo sveže, kakor pomlajeno; nad lepo krajino je trepetalo bujno, praznično smehljanje vedrega neba. Od Sotle je pihljala prijetno hladna sapica. Pred njima je skakljaj mlad vrabček, ki še ni mogel dobro leteti; vsak čas je počival in naposled prhnil v zeleno seč.

Od šole sta slišali jasne mlade glasove. Ondi so čakali otroci, ki so stanovali predaleč, da bi hodili opoldne domov. Nekateri so jedli kruh in ovočje, drugi so se igrali »roparje in žandarje« ali »slepe miši« ali se lovili okoli poslopja. V kletki na levem

oknu pri vratih je sameval po nedolžnem interniran kanarček. Ko sta šli Milka in Draga mimo, je glasna zabava vesele mladine potihnila in pozdravljali so: »Hvaljen bodi Jezus Kristus!«

»Ah, še osemnajst dni, pa bom dva meseca prosta!« se je radovala Draga. »Še dobra dva tedna in potem bodo počitnice do Vseh svetih.«

»Ostaneš tukaj?«

»Skoraj gotovo. Čakaj, cigaret si moram kupiti. Ali greš z mano v prodajalnico?«

»Počasi pojdem dalje.«

Komaj je šla Milka nekoliko korakov, že je zagledala grajsko kočijo in Hubingerja. Srečala sta se ravno pred delavnico mizarja Zorka. Milka tega ni opazila, videla je samo Hubingerja, ki je dal takoj ustaviti. Težko je zatajevala veliko, viharno veselje. Srce ji je močno utripalo, oči so se ji svetile od radosti. Hubinger je dobro opazil njeno razburjenost; okoli usten mu je poigraval zadovoljen, zmagoslaven nasmeh. Pozdravil jo je kar najslaje, ji podal roko in jo obdržal nekoliko dalje, kakor je bilo potrebno.

»Kako dolgo vas ni bilo!« je rekla naivno.

»Nisem mogel precej dobiti, kar sem iskal. Gosposodična Milka, prinesel sem vam nekaj lepega iz Gradca.«

»Res? Kaj pa?«

»Boste že jutri videli.«

»Šele jutri?«

Hubinger se je še enkrat nasmehnil, pozdravil in se odpeljal. Tu je prišla Draga in šli sta dalje.

Matek Zorko je videl vse to iz delavnice in prihajalo mu je vroče. Milka je govorila s Hubingerjem le nekaj trenutkov, ali Zorku se je zdela to cela večnost. Zlasti je zavrelo po njem, ko je mestni gizdalin držal njeno roko. Prevzela ga je onemogla besnost. Lica so mu obledela, oči so plamtele. Ko je videl Hubingerjev veseli, srečni obraz, mu je vzkipelo sovraštvo in budila se mu je bojaželjnost. Obhajala ga je strastna želja, da bi se poizkusil s tujcem; čutil je v sebi moči za dva taka mehkužca.

Še dolgo mu je srce divje utripalo. Čutil se je silno nesrečnega. Dušo mu je polnila težka grenjava, sovražnost zoper življenje, zoper ljudi, zoper ves svet. Zaželel je, da bi šel kam daleč, daleč, šel in pozabil.

Spominjal se je, kako srečnega se je štel, preden je prišel ta tujec. Kje je sedaj ona sreča, oni mir, ono veselje! V prazen nič so se mu razblinili vsi lepi upi, ki so se mu tako omilili, zlati upi, ki so mu bili nekdanj nad vse dragocenega, svetega! Ob tem ga je mučila bojazen: ukanil jo bo priliznjeneč in pogubil! Solze so mu zalile oči.

Obljubil si je, da ga ne bo več k Valenčaku. Bolelo ga je; trpel je ob tem sklepu, toda zdel se mu je potreben. Vedel je, kako težko se bo ravnal po njem, vedel je, da ga bo srce s čarobno silo vleklo na njen dom. Bal se je prihodnjosti, bal se je popolne teme, saj je bila Milka edina zvezda, ki mu je sijala v pusto noč samotarskega življenja.

Milka pa je bila poslej vsa živa in vesela. Jasno in svetlo ji je bilo v duši, čutila se je tako srečno in lahko, tako vso prerojeno. Venomer se je šalila in smejala. Zvečer je zopet igrala na citre in pela, hudomušno dražila goste in se smejala politikom.

»Kakšna je!« si je dejal stari Valenčak. »Zdaj poveša glavo in prodaja žalost — zdaj zopet skače in nori, da je ni ugnati. Vsa je še prismojena!«

8.

Drugega popoldne je srečala Milka Hubingerja v veži.

»Kam pa, gospodična?«

»Hotela sem v uto na vrt.«

»Tudi jaz bi sedel rajši zunaj. Gospodična, dovolite, da grem z vami?«

»Prosim, izvolite, gospod Hubinger!«

Oče so šli »v gorco« (vinograd) in ni se bilo bati nobene graje. Stopila štá na vrt in sedla v hladnico. Mima je pogrnila, postavila vrček piva na mizo in odšla. Na belem prtú in na tleh so »igrali

zajčki« skozi zeleno perje, ki ga je pozibaval rahel piš; svetloba in sence so menjavale v kratkih, hitrih valih. Majhen polž je lezel po stebru častihlepno v višave.

Hubinger je potegnil iz žepa zavitek, odstranil mehki papir in pritisnil na gumbek elegantnega usnjatega toka. Milka je z velikim veseljem zagledala zlato zapestnico na vijoličastem baršunu. Hubinger je stopil k njej.

»V prijazen spomin!« je dejal in ji zapel bracetlet na levi roki.

»Kako lepo darilo!« se je veselila. »Najlepša hvala!« Toda njeno radost je takoj okalila misel, da te krasne zapestnice ne bo smela nositi očitno. Kaj bi rekli ata, ako bi jo videli... »Preradodarni ste, gospod Hubinger!«

»Za vas, gospodična Milka, bi dal vse!«

Zardela je in gledala v hudi zadregi na zapestnico.

»Za vas bi žrtvoval vse, gospodična Milka, ljubim vas!«

Zardela je močneje. Prijel jo je za roko; ni mu je odtegnila.

»Kako te ljubim, Milka, angel moj!« je šepetal, nenadoma objel trepetajočo mladenko, ji dvignil sklonjeno glavo in jo poljubljal.

Branila se je navidezno, s povešenimi očmi.

»Gospod Hubinger... to se ne sme...«

»O — to se sme!«

»Greh je...«

»Kakšen greh! Ljubezen je nekaj nebeškega. Kajne da ljubiš tudi ti mene?«

Poljubil jo je strastno. Gorelo ji je na ustnicah. Soplja je kratko in hitro. Sedela je kakor v omotici. On pa ji je slikal prijetno veselo bodočnost, polno ljubezni. Govoril ji je o razkošnem življenju, o krasnem stanovanju, o zabavah in nasladah velikega mesta... Obetal, prisegal je, da jo zasnubi, kakor hitro uredi gotove stvari v Gradcu...

Milka ga je zvesto poslušala in se trudila, da bi si kljubu omamljenosti zapomnila vsako bese-

dico. Še vedno vsa v zadregi je gledala v stran. Lepo pisan metulj je priplul na rožmarin, počasi dvigal krasna krila in jih zopet spuščal, da so se svetila ko dragulji.

»Kako lahko bom delal zate, za tvojo srečo... Zdaj pa poljubi tudi ti mene, srce moje!«

Poljubila ga je plaho.

»Kako sladak je tvoj poljubček, ljubica moja! O da bi vedela, kako te ljubim! Čuj! Nekaj časa ostanem še tukaj. Videti te moram vsak dan, toda zmeraj se ne moreva shajati tukaj pri vas. Tam za gradom je lepa senčnata pot. Živa duša ne hodi tod. Prosim te, Milka, pridi jutri popoldne tjakaj.«

Odmaknila se mu je; prestrašila se je njegove zahteve.

»Če bi kdo videl...«

»Nikogar ni nikdar tam.«

»Ne smem.«

Pogledala ga je boječe in zopet povesila oči; mala roka se je igrala ob predpasniku.

»Milka, ali me ljubiš?«

»Ljubim.«

»Takoj prvo prošnjo mi hočeš zavrnuti? Tako me ljubiš? Tako mi zaupaš?«

»Ah... Če bi oče zvedeli... Tako se jih bojim!«

»Saj ne zvedo ničesar! Ali prideš ali ne?«

Domislila se je, da bo jutri Velika maša. Na ta praznik romajo le okoličani »na Gore«. Tudi oča so nameravali jutri iti na božjo pot.

»Če bi prišla s prijateljico...«

»S prijateljico drugikrat, jutri pa pridi sama!« Prijel jo je za roko in ji jo poljuboval.

Bojevala je hud boj.

»Lepo te prosim, ljubica zlata... Prideš?«

»Pridem...« je obljubila naposled komaj slišno in vzdihnila v mukah. Njemu so se oči čudno zasvetile; ona ni videla tega.

»Najprisrčnejša hvala... Jutri ob petih!« Poljubil jo je še enkrat in odhitel, tiho žvižgajoč.

Čez nekaj časa so mati Reza vprašali hčer: »Pojdeš jutri z očetom na Gore?«

Milka je vsa zamišljena strmela skozi okno in počasi sukala zapestnico v žepu.

»Milka! Kaj pa ti je danes, da si tako čudna?«

»Nič. Kaj pa želite, mama?«

»Ali na ušesih sediš? Bog ve, kod romajo tvoje misli. V kaj si tako zamaknjena? Vprašala sem te, če hočeš jutri z očetom na Gore.«

»Rajša ostanem doma.«

Zvečer je odšla prej nego po navadi v svojo stanico. Slonela je pri odprtem oknu, gledala v zvezdnato avgustno nebo in sanjarila. Še vedno je čutila njegove poljube na ustnah. Overjena je bila, da je Edgarjeva ljubezen pravtako čista, lepa in velika kakor njena.

Zunaj so zaškripale lesene stopnice.

»Mati gredo. Ali naj jim povem? Zakaj ne bi? Pa vsega ne!«

Mati so vstopili in sedli na stol.

»Milka, izpregovoriti moram resno besedo s teboj. Kaj imata s Hubingerjem?«

Milka je sedla na napol odgrnjeno posteljo in odgovorila: »Nič slabega. Oh, mama, kako sem srečna! Danes mi je obljubil, da me vzame.« Oblile so jo solze radosti.

Mati so se začudili in pomolčali. Materinemu srcu se je laskala misel, da bo hči gospa.

»Iz vsega srca ti želim srečo in ti privoščim, da ti ne bo treba tako trdo delati, kakor meni. Toda bodi previdna! Moške obljube pred poroko so poceni. Opekla se je že marsikatera, ki je prerada verjela.«

»O — zaupam mu. Njemu moram zaupati.«

»Oča bi radi videli, da bi vzela Zorka.«

»Ne morem ga imeti rada.«

»Matek bi bil dober mož,« so ga zagovarjali mati, akotudi bi jim bil Hubinger ljubši zet. »Prav srečna bi bila ž njim. Pameten je, varčen, delaven...«

»Srečna bom le s Hubingerjem. Zorko je preresen, prestrog; skoraj bojim se ga. Dolgočasen je

tudi, mama, tako pust je včasih in svojeglaven! Rad se kuja, preobčutljiv je in zamerljiv. Pa kako velike roke ima!»

»No, no ... Prezgovoren res ni. Moder mož rad molči.«

»Hubinger je vse, vse drugačen,« ga je hvalila Milka, skočila k materi, jih burno objela in poljubila.

»Oh — kakšna je!« so rekli mati, da bi zakrili ginjenost, Milka pa je hitela pripovedovati, kaj ji je Hubinger vse govoril o prihodnosti.

»Še enkrat ti velim: Bodi previdna, ljuba hči! Oča so mi rekli, naj te posvarim. Zdaj vidiš same rožice. Premisli dobro in pazi! To so jako resne reči, ne pa prijetne igrače.«

»O — saj sem resno preudarila vse!« je zagotavljala hči. »Poglejte, mama, kaj mi je prinesel iz Gradca!« Prižgala je svečo in pokazala zapestnico. »Ali ni lepa?«

»Prav lepa. Toda ... če bi ata —«

»Ata ne smejo zazdaj še nič vedeti,« je dejala hči naglo. »Edgar mora še prej urediti svoje stvari v Gradcu, potem bo že govoril z njimi. Ali bo gledala teta v Gradcu, kadar jo pridem obiskavat kot gospa Hubingerjeva!«

»Bog ti daj srečo!« so dejali mati milo in vstali. »Lahko noč!«

»Lahko noč, mama!«

Dekle je obstalo zamišljeno pri mizi. Ob steni je vestno tiktakala ura. Od spodaj je slišala šum in hrum gostilniški, vpitje, smeh, petje, ropot stolov, žvenket krožnikov in kozarcev. Zatamburali so tamburaši.

Pogledala je na omaro; ondukaj je shranila Hubingerjev prvi šopek v majhni vazi. Poljubila je zapestnico in si jo zapela na roki. Spominjala se je vsake besede Hubingerjeve, vsake malenkosti in mlada duša se ji je naslajala ob teh lepih svežih spominih in ob pričakovanju še lepše prihodnosti. Čutila je, da se ji je pričelo novo življenje, polno čarovitih tajnosti.

Potem pa se je spomnila, kaj je obljubila Edgarju, in neprijetno ji je bilo pri srcu. Sedla je, si podprla glavo v dlan in premišljevala.

»Prehitro sem mu obljubila... pa saj ni treba, da bi šla. Najti moram primeren izgovor... Kaj pa, če bi šla z očetom na Gore? —«

Potem jo je zopet izkušala radovednost in v duši so ji odmevale njegove sladke besede. Tako je omahovala, ali bi šla jutri tja za grad, ali ne. Zdajci je stopila s svečo k steni, kjer je visela njena fotografija. Dozdevalo se ji je, da je slabo zadeta in da ima zlasti preširoka usta in premrtve oči.

Upihnila je svečo in sedla k odprtemu oknu.

Izza bukovja je prisvetila luna in obsevala cerkev, sosednje strehe in utico. V vinogradih so zdajinzdaj zaropotali leseni klopotci in daleč naokoli je sviral ogromni zbor neutrudnih čiričkov veličastno himno poletne noči. Povsodi okoli sebe, v tihem drevju, v luninih žarkih, v rahli godbi drobnih umetnikov je čutila nekaj neizrečeno milega, radostnega, lepega. Sanjala je zlate sanje dekliške...

Na podgorskem gradu pa se je pri večerji pobahal Hubinger Langu: »He... ribica se je že ujela! Hehe!«

»Ničesar ne maram slišati o tem,« ga je zavrnil oskrbnik.

Hubinger pa je bil tako židane volje, da je zapel svojo najljubšo pesem: »Gir gírgírgir gári mekmék! O du mein lausiges Schneiderlein...«

9.

Na Veliko mašo dopoldne je pospravljala Milka spodaj v obiteljski sobi kesneje nego sicer. Snoči dolgo ni mogla zaspati in davi jo je na vse zgodaj prebudilo močno pokaenje. Po stari pastirski navadi ženejo na Veliko in Malo mašo živino že ob treh ali štirih zjutraj na pašo in pokajo z biči, kar se da. Navzlic temu, da je malo spala, so ji oči bistro gledale izpod rdeče rute, zavezane na tilniku. Iz točilnice so se slišali udari; nabijali so nov sodček.

Nenadoma so prišli oče in čudno ji je zagomezelo po udih. Njih resni, strogi obraz ni obetal nič prijetnega. Plaho je povesila oči in prenehala delati.

»Milka! Tisto bedasto slepomišenje s stavbnim mojstrom mi nikakor ni povšeči. Upal sem, da te bo vendar srečala pamet, pa si od dne do dne bolj trapasta. Vse vem. Včeraj sta čepela že celo v uti, da bi bila brez nadležnih prič. Da moreš biti tako nerodna! Sram te bodi, prismoda!«

Hči je strahoma pričakovala še hujših očitkov. Solze so se ji ulile po zardelih licih, drgetajoče roke so gladile posteljno odejo. Oče so stopili čisto blizu pred dekle.

»Milka, Milka! Mlada si še in nespametna. Ne poznaš hudobnega sveta. Pomisli: ti nisi zanj, on pa zate ne! Četudi bi te vzel v zakon, ne bi bila srečna. Zdaj sladko govori, kmalu pa bi ti očital, da si premalo olikana, da imaš premalo dote, da si prekmetska in da nisi za med gospodo. In kako bi te gledala njegova žlahta! Ti reva bi ostala vedno tujka med tujci... Pa saj te tako ne vzame. Ti si pa tako prismojena, da se mu kar ponujaš!«

Trdo so ji udarjale te besede na uho. Stari Valenčak je svareče dvignil kazalec in velel glasneje, odločno in rezko: »Kratkomalo ti prepovem, da bi še kdaj sedela pri njem. Če imaš le še količkaj zdrave pameti, moraš spoznati, da ti želim le dobro. Streže mu lahko natakarica, ti pa se mi ga ogibaj! Če te vidim le še enkrat pri njegovi mizi, te bom znal drugače strahovati! Boš pokorna?«

»Bom, ata...« je zajecjlala in si z robcem otirala solze.

Ko so oče odšli, se je globoko oddahnila.

»Vendar ne vedo vsega,« se je tolažila in sklenila, da ne pojde za grad. »Kaj pa, če bi šla vendarle z očetom na Gore?«

Toda že je oddrdral koleselj z Valenčakom in nadučiteljem.

Počasi je minila ura za uro. Milka je prihajala čimdalje bolj razburjena. Zopet je omahovala, ali t

šla ali ne bi. Na cerkvenem stolpu je udarilo tri četrti na pet.

»E — obljubila sem mu. Naj bo... enkrat... potem pa nikdar več —«

Materi je rekla, da pojde z učiteljico Drago v gorico gledat, če je že kaj zrelega grozdja. Vzela je košarico in odšla.

Bil je lep poletenski dan. Vse se je svetilo v po-božnem, prazničnem sijaju. Včasi je veter obliznil cesto in zapodil prah pred sabo.

Milka je zavila mimo zanemarjene kočice Anzove s ceste v stran in navkreber. Na desni in levi je rasla bujna srobotina in trnjevo kopinje z rumenkastimi in rdečimi robidnicami.

V kratkem je bila v zahladju za gradom. Debel čmrlj je brenčal nad rdečecvetnimi koprivami, metulji so se lovili nad visokim osatom. Pritisnila si je robec na ustne in se ozrla... Nikjer nikogar... Osvajala so jo temna, bridka čuvstva.

»Zdaj morem še vedno nazaj...«

Toda že je zagledala Hubingerja. Zatrepetala je, ko je stala sama pred njim.

»Kako sem ti hvaležen, da si prišla!« je dejal laskavo, ji dvignil povešeno glavico in jo poljubil na ustne. Rahlo si je njeno levico potegnil pod pazduho; počasi sta stopala ob grajskem zidu in šepetala.

»Kako me gledaš!« se je vznemirila; opazila je za trenotek nekaj divjega v njegovih očeh.

»Ah, ti ne veš, kako te ljubim!« je vzdihnil in jo pogledal zopet prav milo. »Verjemi mi, zlata moja ljubica, v ljubezni je največja sreča! Vse drugo je ničevno.«

»Edgar, kaj porečejo tvoji ljudje, če vzameš Slovenko za ženo?«

»Nič se ne boj, Milka! Boš videla, kako prijazno te sprejmeta moja mati in sestra. Drugih sorodnikov nimam.«

Oddahnila se je vidoma. Njena roka je počivala mehko v njegovi in komaj čutno podrhtavala ob njegovih pritiskih. Iznova jo je vroče poljubil.

Milka se je zopet ozrla. Videla ni žive duše in vendar ju je nekdo opazoval višje gori na rebri. Hlapec iz sosednje vasice, Kostanjškov Drejc, je skrival veliko glavo in široke rame za leskovim grmovjem; vračal se je po bližnjici s Svetih gora in uzrl zaljubljeno dvojico.

Medtem je tičal Leskovarjev Anza v Valenčakovi točilnici, ki je bila polna glasnih gostov. Na pomečkanem klobuku se mu je zibal šopek nežnobarvnih soldatkov (ciklamov). Snoči je zopet preveč pil; zato je predolgo spal in zamudil pravi čas za na Gore. Leno je gledal po krčmi, kjer je dišalo po tobačnem dimu in politem vinu in pivu.

Tedaj je prišel hlapec Drejc. Pomotril je Leskovarja s svojimi izbuljenimi, medlomodrimi očmi, prisedel čisto blizu in mu rekel tiho: »Anza, ni še dolgo, kar si mi pravil, da bo mizar Zorko Valenčakov zet. Pa ne bo nič. Anza, če daš za frakelj, pa ti povem še nekaj! Ves denar sem potrošil na Gorah.«

»Hm, hm — kdo ve, če je vredno en frakelj, kar mi hočeš povedati?«

»O — vredno, vredno — tudi dva. Mojo novico prodaš potem lahko Zorku še draže, kadar se vrne z božje poti. Jaz ga pa ne utegnem čakati.«

Anza mu je dal za žganje in Drejc mu je dejal: »Tuj gosposki maček se prilizuje Valenčakovi. Če hočeš nekaj lepega videti, stopi malo gori na reber za grad. Ob zidu se izprehajata.«

»No, en frakelj je že vredno, Drejc, če je res.«

Kmalu potem je opletal Anza proti gradu. Ubral jo je skozi bukovje in pred gozdom z obronka zagledal Hubingerja in Milko. Tiho kakor maček se je splazil med leščevjem doli za gosto kopinje in srobotino ob poti, kjer sta še vedno hodila Edgar in Milka ob grajskem zidu blizu majhnih stranskih vrat.

Otiral si je potno čelo in vrat, odganjal sitne muhe in brenclje in čakal. Koraki so se bližali. Komaj si je upal dihati. Spodaj v vasi je hripavo in nekam sentimentalno kikirikal mlad petelinček. Anza je zagledal zaljubljeni parček že prav blizu. Hubinger se

je ustavil, pred stranskimi vratci, strastno objel Milko in jo poljubil.

»Jej! Jej! Jej!« se je čudil Anza natihoma. »Kako se imata rada! Kako se gledata... Koliko si imata povedati... Jej, jej, jej!«

Milkin obraz je sijal od sreče, od ljubavne opojnosti. Hubinger ni odmaknil pogleda od nje. Zopet sta se poljubila.

»Jej, jej, jej! Kako se jima dobro zdi! Kako se poljubujeta... Še pojedla se bosta! Kaj takega ne vidiš vsak dan... Ti presneta ljubezen! Če bi Zorko to videl, bi nemudoma iz kože skočil! Ne, to ni prav, da se objemata tukaj na samem, kakor dva cigana. Greh je to — strela božja!«

Hubinger je dvignil njeno težko kito in jo poljubil.

»Jej, ta se zna prilizovati, vsega vruga si izmisli, da bi ji bolj ustregel! Čisto se ji bo prikradel v srce, vse mu bo verjela... Gladek jezik ima...«

Hubinger si je pritiskal njeno roko na srce in hitro govoril z zamolklim glasom. Anza je spoznal, da ji goreče prigovarja in da se Milka brani.

»Oh, Matek, kje si zdaj? Če bi bil tukaj, ali bi premlatil tega pritepenca. Škoda, da si šel na Gore.«

Zdajci je Anza še bolj razširil oči in vlekel na ušesa. Slišal je petje in ukanje.

»Nekdo prihaja!« je zašepetal Hubinger. »Milka, hitro!« Odklenil je vratca v grajskem zidu.

Milka je obleдела. Branila se je vstopiti. Vsa se je tresla.

»Nikogar ni na vrtu, nihče te ne bo videl!« je hitel graditelj, potegnil prestrašeno brezvoljno devojko za sabo in zaklenil za sabo.

Anza se je vzravnal za grmovjem in majal z glavo.

»Kaj je bilo to? Jej, jej, jej! Greh, greh, greh! Bog nas varuj, to je pač veliko pohujšanje... Le čakaj, zapeljivec! Zatožim te Zorku in Valenčaku te tudi zatožim tako gotovo, kakor ga rad pijem! O ti nesrečno dekle!«

Tu je zagledal Zorka, ki se je z modroslovcem Mravljakom vračal z božje poti. Mizar je bil videti prav židane volje.

Doslej se je ogibal hiše Valenčakove, dasi ga je hudo mikalo, izneveriti se sklepu. Molčeč, čemerin in razdražljiv je bil te dni, pust in žalosten se mu je zdel ves svet. Namesto k Valenčaku je šel parkrat v gostilnico h Kolariču, ki je bil oblagodarjen s tremi hčerami, godnimi za možitev. Toda nobena mu ni ugajala tako kakor Valenčakova Milka. Z neznano silo ga je gnalo k njej in iztežka se je premagoval. Danes pa je srečal Valenčaka na Svetih Gorah in med pogovorom mu je gostilničar mimogrede omenil, da je davi doma dobro izpovedal neko svoje-glavko; povabil ga je, naj le pride kmalu zopet. Zorko se je tega močno obveselil in sklenil, da pojde še drevi spet v Valenčakovo gostilnico.

»Matek je dobre volje, poje in uka,« si je mislil Anza, ki je prilezel izza robidovja na pot. »Mu bom kaj povedal ali ne? Morebiti bo bolje, da ne.«

»Oho — kaj pa ti tukaj, Anza?« je zaklical Zorko že oddaleč. »Še na tak praznik laziš po hosti, divjak! Pojdi rajši z mano k Valenčaku! Danes ga boš pil, kolikor ga boš hotel. Kaj me gledaš tako debelo?«

Anza je z velikim veseljem sprejel prijazno ponudbo in modroval medpotoma sam pri sebi: »A — nič mu ne bom pravil, da ne bo slabe volje. Naj se veseli, za žalost in jezo je še zmeraj časa dovolj. Grdo bi bilo, če bi mu pokvaril dobro voljo. Matek bi se raztogotil in ne bi hotel več k Valenčaku in nemara bi naredil še kakšno drugo neumnost. Pameten bodi, Anza, pameten! Kaj bi se vtikal v vsak močnik ko stara baba! Pil bom ko kraška jama in molčal ko grajski zid. Kaj me brigajo tuji grehi?«

Pred Valenčakovo hišo se je Mravljak poslovil, mizar in Anza pa sta stopila v gostilnico.

Zorku je leglo početkoma zopet nekaj mučnega, težkega na dušo, kakor vselej, kadar je prišel na nien dom. Toda navzlic vsemu dosedanjemu trpljenju se je čutil skoraj srečnega na tem kraju, koder je hodila

in dihala ona. Veselo so mu zažarele oči, ko jo je zagledal v točilnici.

Še veselejši pa je bil, ko ga je prijazno vprašala: »Ali si bil tudi ti na Gorah?«

»Tudi, tudi.« V njenih očeh je opazil vlažen svit, kakor bi se bila jokala.

»Ali si se dobro imel?«

»Dobro, le škoda, da tebe ni bilo gori.«

Anza pa je mencial tobak v mehurju in zinil: »Matek, Bog ti daj najti rdeč storž, ko boš jeseni zraven Milke kožuhal koruzo!« — Kadar »kožu-hajo« ali robkajo turščico, sme po starem narodnem običaju vsak fant, ki mu pride v roke storž z rdečimi zrni, poljubiti dekle, sedeče poleg njega.

Milka se je zasmejala in odšla. Zorku se je zdela krotka in ljubezniva kakor še nikdar ne. »Prejkone je uvidela, da z onim tujcem ne kaže nič dobrega,« si je dejal ves srečen. Budili so se mu nežni, radostni občutki, veselo upanje in duša se mu je topila od miline in blaženosti. Anza pa je pil ko kraška jama in molčal ko grajski zid.

10.

Dobra dva tedna pozneje je Leskovarjev Anza sedel v svoji borni koči pri majavi mizi. Pred njim se je na počenem in oškrbanem krožniku kadil v oblicah krompir. Možiček ga je lupil z okrhanim nožem in ga potiskal v skodelico, kjer je bila sol. Poleg krožnika je imel na papirju odrezek slanine in kos kruha. Neprenehoma je odganjal muhe, ki so se pasle okoli njega.

Po revni izbi je bilo vse navlečeno. Postelja že dolgo ni bila postлана; po njej in na skrinji se je valjala obleka in perilo. Lepega stanovanja ni imel Anza, pač pa je bilo jako dobro prezračeno, zakaj skozi razbito okence je mogel noč in dan prihajati sveži zrak iz bližnjega bukovja.

Ko se je namalical, se je prekrižal, zazelhal, lopnil še enkrat po muhah in vstal, da bi šel najprvo k Valenčaku na frakeljček, potem pa v hosto po

krhlikovega lubja; prodajal ga je zagrebškemu lekarju.

Segel je po gorjačo, naslonjeno v kotu. Kar je dvignil razmršeno zabuhlo glavo — mimo prašnega okna je nekaj zabelelo. Pogledal je natančneje skozi razpoko in spoznal Valenčakovo Milko.

Dejal si je kazalec na čelo in umoval: »Skoraj sem pozabil, kaj je bilo na Veliko mašo, dva tedna me ni bilo doma... Kam neki gre? V gorco? V Valenčakovo trsje pod gradom? A — kaj v trsje! K tistemu tujcu se ji mudi. Gotovo stá bila po prazniku vsak dan vkup ali pa vsaj večkrat, jej, jej, jej! Bog nas varuj greha in pohujšanja! O ti prismoda mlada, kako si lahkomiselná in bedasta! Ni prav, da nisem Zorko nič povedal. Danes pa bom. Kar precej k njemu!«

Vzel je gorjačo in klobuk ter se napotil k mizarju. Zorka ni bilo doma. Rekli so Anzi, da je na pošti. Ondukaj so mu dejali, da je šel k nadučitelju. Ta mu je zopet povedal, da se je Matek že vrnil domov. Tako ga je iskal dobre pol ure. Naposled ga je našel v delavnici.

Zorko je žagal desko in ga ni zapazil, ko je Leskovar prikolovratil. Mladi mizar je bil dobre volje; vedel je, da Hubingerja po prazniku ni bilo več k Valenčaku.

Anza mu je položil pegavo roko na ramo in mu velel: »Stopi malo v lojpo, pa hitro, ker se mudi!« Zunaj mu je naglo povedal vse, kar je videl in slišal.

Kakor da je treščilo predenj, je vrglo osuplega Zorka k zidu nazaj.

»Lažeš, Anza!«

»Zlagal sem se res že dostikrat, ne bom tajil, toda večinoma za kratek čas, nikdar pa zato, da bi komu škodovalo. Zdajle pa sem govoril čisto resnico in živ naj pridem v pekel, če sem se le količkaj lagal!«

»Zakaj mi pa nisi povedal prej?«

Anza si je zasukal klobuk na razkuštranih laseh in ni vedel, kaj bi rekel. Naposled se je izgovarjal: »Moral sem z doma. — Kaj pa, če bi molčal še

danes? Pa čemu se bova zdaj prepirala? Pred pol ure je šla Milka mimo moje bajte navkreber, najbrže zopet k onemu gosposkemu brglezu. Če se požuriva, ju utegneva še zalotiti tam za gradom.«

Zorko je zaškripal z zobmi. »Pojdiva!« je velel hripavo in se naglo obrnil proti vratom.

»Vzemi vendar slamniki in pomiri se vsaj nekoliko, da se ne bo čudno zdelo ljudem,« je svetoval Anza.

Zorko se je ravnal po njegovih besedah. Molče sta krenila skozi vas. Zorku je šlo po glavi: »Za gradom se shajata, zato ga ni bilo več k Valenčaku. Kako sem se motil...«

Ko sta bila na bližnjici med robidovjem, je začel zopet Anza: »Le dobro ga daj, Matek! Ga ne boš? Kaj premišluješ? Jaz bi ga že! O le daj ga, le, pa preveč ne, da naju ne vtaknejo v kakšno zoprno in nezdravo luknjo, kjer so podgane in uši, slaba menaža in peklenški dolgčas...«

Kakor omamljen po ljutem udaru Zorko ni slišal, kaj govori Leskovar. Komaj se je zavedal, kod hodi.

Nekoliko prej so zaškripala stranska vratca grajska in prikazal se je Hubinger. Previdno se je ozrl naokoli, in ko je videl, da ni nikjer žive duše, je tiho poklical Milko, da je stopila tudi ona z vrta. Obraz ji je gorel, na trepalnicah so blestele solze.

»Ah — da bi mogla s tabo!« je vzdihnila in ga motrila z otožnimi očmi.

»Pametnejše je, da ostaneš doma, dokler se ne vrnem,« je dejal skoraj hladno.

Oklenila se ga je in poljubila. Trepetaje se je naslonila obenj in sklonila glavo na njegove prsi. Obupna žalost se je ovajala v njenem razburjenem vedenju.

Hubinger jo je tolažil in ji govoril z zamolklim glasom. Ali vedno se je oziral v stran. Videlo se je, da mu preseda ta prizor in da komaj čaka njegovega konca. Milka je dvignila glavo, ga poslušala pozorno in verno, se jokala in zaeno smehljala, ka-

kor otrok, ki ga tešijo z lepimi obljubami. Potegnil ji je roko z objokanega obraza in jo božal.

»Milka, ne jokaj se! Kmalu ti pišem iz Gradca. Nič naj te ne skrbi...« V njegovih besedah se je skrivalo nekaj prisiljenega, neiskrenega.

»Jeseni se poročiva... Ah, Edgar, kako bom srečna!«

»To sem slišal danes že večkrat,« je rekel mrzlo in spustil njeno roko.

»Edgar...« Pogledala ga je osuplo. »Slabe volje si danes...«

»No, kaj še?«

»Ljubim te tako zelo...«

»Zakaj ponavljaš zmeraj eno pesem?«

»Le na te mislim, le tebi živim. Umreti bi morala, če me ne bi hotel več ljubiti...«

»Povej kaj novega!« se je posmehoval.

»O čem naj govorim, če ne o svoji ljubezni?« je zaihtela.

»Milka, čas je, da se ločiva,« je velel hladnokrvno.

Kakor težko kladivo so jo zadele te besede. Pogledala ga je proseče in šepetala ponižno: »Še malo naj ostanem... Tako težko mi bo brez tebe...«

»Večno vendar ne morem tukaj ostati!«

»Ah, Edgar... Odkraja si govoril prijazneje z mano... Ali se ti nič ne smilim?«

»Zdaj mi že očita —« Obrnil se je od nje.

»Ne zameri mi... Nisem te hotela žaliti. Če bi vedel, kako mi je hudo...«

Umolknila je. Srce ji je trgala silna žalost. Ni se upala govoriti; bala se je, da ga zopet ne ozlovolti s kako besedo. Globoko je vzdihnila. Kako bridko je bilo to slovo!

Pogledal je na uro. Bilo je že dobro pozno popoldne.

»Milka, da se kmalu spet vidiva, zdrava in vesela,« je izpregovoril nekoliko prijazneje. Ovila mu je bele roke okoli vratu in mu nemo zrla v oči.

Poljubila sta se, potem je stekla proti vasi. Hubinger je gledal za njo z naveličanim obrazom.

Tedaj sta stopila Matek in Anza izza kopinja na pot. Zorko je izza grmovja videl, kako sta se poljubila in vse je zavrelo po njem.

»Ná mojo gorjačo, Matek! Kar sam opravi, saj si močan; jaz bom pa gledal.«

Zorku je silila kri v glavo in mu napenjala žile. Zgrabil je Anzovo gorjačo in skočil pred Hubingerja. Ko ga je ta zagledal, se je prestrašil in obledel. Umaknil se je nekaj korakov nazaj, toda Zorko mu je prestregel pot.

»Stoj!« je velel; od ljutosti mu je bil glas hripav, divji.

»Kaj želite?« je vprašal Hubinger nemiški. »Ne poznam vas.«

»Kaj laziš za našimi dekleti?« je vprašal Zorko kratko, osorno in butil z gorjačo ob tla.

Hubinger je izvlekel revolver. Nekaj trenutkov sta si stala čisto blizu drugemu nasproti in si gledala v sovražne oči. Zorko se je tresel od jeze, Hubinger od strahu. Vendar si je poizkusil graditelj pomagati s predrznostjo in odgovoril navidezno mirno: »Kaj je vam to mar? Ali naj prosim vas dovoljenja?«

»Imaš kaj vesti ali ne?«

»Ali sem vam odgovoren? Nikomur se ne bom opravičeval.«

Ne da bi obrnil oči od njega, je Zorko bliskoma zamahnil z gorjačo in udaril nasprotnika po roki, da mu je odletel revolver in se sprožil. Anza je prestrašen skočil v jarek in se tipal, če ni zadet. Hubinger je od bolečine in jeze spačil obraz. Naglo se je okrenil in jel teči ob zidu, Zorko pa za njim in udrihal po njegovih plečih, da se je begun kar upogibal.

Anza se je overil, da ni ranjen, in se veselo skobacal iz jarka. Videčemu, kako goni Zorko Hubingerja pred sabo, se je zdelo to tako razveseljivo, da se je od smehu ubiral za boke.

»Prav, prav, prav!« je izpodbujal Matka. »Le po njem! Le, le, le!«

Naposled je rizar popadel graditelja za ramo, ga stresel in mu dejal: »Dovolj za danes. Zapomni si to! Kadar zableševa drugič, dobiš več. Sram te bodi! Fej!«

Hubinger je izginil za oglom, Anza pa je domov grede hvalil Zorka: »Dobro si mu postregel, Matek, še mene veseli. Imenitno si ga božal po hrbtu — lop, lop, lop! Komaj še hodi. No, ne bo mu škodovalo ne, čeprav ni vaje takih domačih zdravil. Ali se mu je mudilo! Presneto si hitro mahal, presneto je poskakoval! Še na smrtni postelji te bo pomnil. Pa misliš, da bo kaj izdalo? Nič. Mlad grešnik pa star pes se ne poboljšata. Zdaj bom laglje spal, ko vem, da je prejel pravično kaznen. Par dni ga bo že bolelo, če ne več, in še pištolico je izgubil. Boga naj zahvali, da nisem pomagal še jaz! Teško sem se krotil...«

»Anza, ne govori nikomur o tem!«

»Bog varuj! Saj nisem neumen.«

Dva dni je ležal Hubinger, češ, da se ga je lotil hud revmatizem; tretjo noč pa se je odpeljal v Gradec.

11.

Že več dni pred Malo mašo je bilo v Podgori vse živo.

Slovenci in Hrvatje so romali na Svete Gore. Procesije so dospele celo iz Zagreba in Maribora. V podgorski vasi, na cestah in potih v obližju je mrgolelo romarjev in romaric, starih in mladih, s culami in torbami, z odpustki in podobnicami, z orglicami od ločja in ustnimi »harmonikami«. Eni so šele šli na Gore, drugi so se že vračali.

Valenčakova gostilnica je bila vedno polna, zlasti poslednji dan, na Mali Šmaren. V kuhinji so neutrudno pekli, cvrli in kuhali. Na mizah se je ka-

dila pečenka poleg orehovitih in sirovih potic. Celo beračem se je godilo dobro.

Milka se je sredi te vesele, glasne množice čutila še bolj nesrečno in zapuščeno. Težko, težko je pričakovala njegovega pisma. Sedaj je upala vse najboljše, sedaj se je bala nesreče; sanjala je sedaj o peklu, sedaj o nebesih. Zaupala je poštenosti Hubingerjevi, ali kljubu temu so jo včasi mučile temne slutnje, nejasna bojazen, strah glede bodočnosti in duša ji je tavalala kakor v gosti megli. Nemirna in razdražena je pomagala v kuhinji in v gostilnici. ¹Obraz ji je bil bled in pod očmi so se poznali temnomodri polukrogi. V velikem dirindaju niso domači opazili, kako je razburjena.

Ko je šla drugega popoldne na pošto, jo je pri šoli prestregla vesela Draga in ji takoj začela pripovedovati, kako imenitno se je imela včeraj na Svetih Gorah.

»Kar dva kavalirja sem imela, Milka, kar dva! Dva Hrvata. Oba sta bila že tako ljubezniva, da še danes ne vem, kateri mi je bolj pogodu. Bilo je še mnogo druge hrvatske gospode. Imeli so vsake vrste dobrote s sabo, pečenke, krač, peciva, sadja... Izlepa se nisem zabavala še tako izborno kakor včeraj. Na ledini smo pekli jarca in plesali. Na pošto hočeš? Ali smem s tabo?«

Milka bi bila šla rajša sama, vendar ni hotela žaliti Drage, ki se ji je že obesila pod pazduho. Na pošti je prejela tako željno pričakovano pisemce in ga skrila v žep.

»Poste restante...« je šepetala učiteljica, ko sta se vračali. »Kako zanimivo! Milka, kako si srečna... Ah, meni pa ne piše nihče nič...« Spremila jo je do doma.

Milka je hitela v svojo sobico in poljubila pismo. Zagibalo ji je v prsih, pritisnila je roko na srce — toliko da ni zavrisknila od burnega veselja. Prvo pismo njegovo... Sopla je hitro, prsi so se ji naglo dvigale, oči so ji zažarele in lica.

Odprla je in brala. Mahoma je prebledela.

»Cenjena gospodična Valenčakova!«

Ko je čitala te besede, ji je bilo, kakor da se udirajo tla pod nogami. Trepetale so ji ustnice in trepalnice; črke so ji zaplesale pred očmi.

»Ali je to pismo njegovo?« — Pogledala je podpis. »E. Hubinger.«

Z veliko muko je brala dalje. Konec se je glasil: »Pozabiva, kar je bilo. Odpustite mi, gospodična! Kar sem storil, sem storil zgolj iz goreče ljubezni do Vas. Izpovedati Vam moram, da sem oženjen in da sem oče dveh otrok. Prosim, ne zamerite mi, da Vam povem to šele danes. Sicer pa si nimava drug drugemu kaj očitati. Dobro vem, da ste gojili prej ljubavno razmerje z mizarjem Zorkom. Sedaj morate nadaljevati to ljubezen... in vse bo v najlepšem redu...«

List je padel iz trepetajočih rok. V ušesih ji je šumelo in na čelo so ji udarile znojne kaplje. Zapehnila je vrata in se kakor pod neznosnim bremenom zgrudila na stol. Ihtela je krčevito, brez solza.

Pobrala je pismo in ga brala še enkrat. Solze so kapale na neusmiljene poteze.

Ugibala je, kdo bi bil Hubingerju kaj rekel o Zorku. Utripalo ji je v sencih in kar ni mogla več misliti mirno, jasno.

Zapel je večerni zvon. Pokleknila je in sklenila roke in jela moliti v vroči, bolestni pobožnosti. Iz oči so lile solze po obledelih licih, kakor bi hotele oprati krivdo.

Na stene in na tla so legale čimdalje temnejše sence. Vstala je in pogledala začudeno, kakor bi se zavedla iz težkih sanj. Stiskalo jo je na vratu, v grlu.

Prižgala je svečo in prečitala pismo iznova. Trudila se je najti kaj rešilnega, iskala je bilke, katere bi se mogla oprijeti. Težko ji je bilo preudarjati strašni položaj. Omahnila je na posteljo in tiščala glavo v blazino. Branila se je, da bi verjela...

»Ali je mogoče? Kako mi je mogel storiti kaj takega!« Stišnila je ustnice.

Hranila je v svoji ljubezni vse najlepše, vse zaklade mlade duše, in sedaj je videla, da je brezvesten pohotnež malomarno zagnal vse te svetinje

v blato. Podrta je bila lepa stavba zlatih upov in duša je ječala pod sipinami razvalin. Ljubila ga je neizmerno, verovala mu je vse, vse je upala od njega — izgubila je vse: ljubezen, vero in upanje.

Vihar ji je pretresal dušo. Zadelo jo je najhujše, kar more zadeti dekle. Ob tej misli jo je peklo in žgalo ko živ ogenj.

»Kaj poreko ata!« Zaječala je od strahu. »O da bi mogla kam daleč, daleč, kjer me ne bi nihče poznal. Oh, kam? K teti? Nikdar, nikdar... Gorje meni! Zaprta vsa pota, uničeno vse življenje! O da bi umrla...«

Groza jo je stresla. Vila je roke, duša ji je trepetala v obupu. Jela je zopet moliti. Naposled je ležala otrpla, ne da bi se ganila, z odprtimi očmi. Nenadoma se je zganila; nekdo je poizkušal odpreti.

»Kdo je?«

»Jaz. Milka, odpri!«

Spoznala je materin glas, vstala, skrila pismo v molitvenik in odpahnila.

»Kaj pa ti je, Milka? Taka si, kakor bi vstala iz groba. Ti je slabo?«

Pogledala je mater. V njenih očeh je tlelo toliko vročega gorja, da se je žena močno ustrašila. Milka je sedla na posteljo.

»Ali te boli glava?« so vprašali mati in sedli k hčeri. »Preveč si bila zadnje dni na prepihu.«

Milka je iskala materino roko.

»Hočeš malo čaja?«

»Oh, mama...« je zaihtela Milka in solze so ji zadušile glas.

»Kaj pa je? Jokala si se, tvoja blazina je vsa mokra; treba jo bo preobleči.«

»Odpotoval je...«

»Nikar ne žaluj preveč zavoľjo tega. Potrpi in počakaj, da se vrne.« Pobožali so jo nežno po vročem licu in ta materina nežnost jo je bolela. Milka je čutila, da ni vredna materine ljubeznive dobrotnosti, ker ni bila odkritosrčna proti njim. Strašna resnica kar ni hotela iz ust. Kakor bi ležal svinec na njem, tako težak ji je bil jezik.

»Milka, bolna si. Ali naj pride zdravnik? Spodaj sedi doktor Jug.«

»Oh, ne, ne!« Pritisnila je lice k materinemu.

Božali so jo kakor nebogljenega otroka. Nekaj časa je bilo tiho v sobi. Naposled so mati vzdihnili in dejali: »Zdaj moram doli.«

»Oh — ostanite še malo!« je prosila hči, prijela materino roko in jo poljubljala. Žena se je začudila: kaj takega ni storila Milka že dolgo ne. Vroča solza je kanila materi na roko. Milka je vstala in odprla okno.

»Ti je kaj odleglo?« so vprašali nežno.

»Malo, mama!«

»Večerje ne maraš nobene?«

»Hvala lepa — nobene.«

»Lahko noč, Milka! Dobro spi in zdrava vstani!«

»Lahko noč, mama... Upam, da bom dobro spala.«

Mati so odšli. Milka se je slekla, upihnila svečo in legla, toda dolgo ni mogla zaspati. Spodaj so zapirali gostilnico, ponočnjaki so še malo porogovili in poizkušali peti in psi so lajali. Naposled je vse umolknilo, le cerkvena ura je bila vsako četrto ure. Milka je ležala vsa otrpla, z odprtimi očmi. Sove so se oglašale v bukovju. Zadremala je šele, ko so jele ugašati zvezde.

Prebudil jo je jutranji hlad. Medla svetloba je še plaho tipala skozi okno. Petelini so kikirikali. Zvonilo je dan. Milka je vstala, se umila in oblekla. Pokleknila je pred razpelom in dolgo molila. Večkrat ji je sunkoma pretreslo vse telo. Solze so kapljale na sklenjene roke in vroči vzdihji so kipeli iz osehlih ust.

Spodaj je nekdo hodil in ropotal. Zarožljaj je ključ in zaškripala so hišna vrata. Milka je vzela molitvenik, se še enkrat ozrla po sobici in odšla. Na stopnicah je morala postati. Čutila se je sila trudno, izmučeno, slabotno. Udje so jo boleli kakor prelomljeni. Bala se je, da se ji zavrti v glavi in da se zgrudi v omotici. Kakor v težkih sanjah je tavalala počasi dalje.

V veži je bilo že pometeno. Hladno je velo skozi odprte duri. V točilnici je škropila Mimi po tleh, da bi pometla tudi tukaj.

»O — dobro jutro, kam pa tako zgodaj?« se je začudila in zazehala zaspano.

»V cerkev.«

»Še pred zajtrkom?«

Milka je šla v kuhinjo in izpila skodelico mleka, potem se je požurila. Ko je hitela po veži, ji je drknilo Hubingerjevo pismo iz molitvenika in padlo pod mizo ob zidu.

Malo pozneje so šli mati Reza gledat v prvo nadstropje, kako je kaj hčeri. Ko so našli sobo prazno, so ostrmeli in obhajala jih je plaha tesnoba. Pomirila jih je Mima. Ko pa Milke le ni bilo in ni bilo iz cerkve, so pohiteli sami tja. Toda zastonj so jo iskali ondukaj in pri učiteljici Dragi in drugod.

Medtem pa je našel stari Valenčak pismo pod mizo in ves razjarjen videl, da je naslovljeno na Milko. Ker je razumel premalo nemški, je šel k nadučitelju. Ta je bil na vrtu in mu takoj prevel Hubingerjev list.

Razkačeni Valenčak je bledel, jelo ga je tresti. Ko pa je nadučitelj prevajal neusmiljene besede na zadnji strani, je možu klonila sicer tako ponosna glava in roke so se mu spustile kakor mrtve ob životu. Tiho, zamolklo je izpregovoril z veliko muko: »Če je Milka zapazila, da je izgubila to pismo doma, se ne bo upala več vrniti...«

Povedal je ženi. Z nobeno besedo ni očital prestrašeni materi; dal je hitro napreči in se odpeljal na železnično postajo. Niti tam Milke ni videla živa duša. Ves potrta se je vrnil domov.

Mati so zdvajali. Neprenehoma so hodili po Milkini sobici, točili solze in vzdihovali: »Kje si, kje si, ubogo moje dete?«

Drugo jutro je koračil Leskovarjev Anza po stezi, ki je vodila mimo travnikov in pašnikov, mimo koruznih in drugih njiv proti Sotli. Včeraj popoldne je na več krajih nastavljal ščukam močne trнке z ribicami; danes je šel gledat, če se je kaj ujelo.

Nad Sotlo in nad vrbovjem so se vznášale nežne meglice. Na jelši se je smejala žolna. Ponekod je kazalo drevje že orumenele liste.

»Jeseni se, kmalu bo bratva,« je mrmral Anza.

Na pašniku se je gugal mlad pastir na »zibavki«, narejeni od spletenih vej med dvema vrbama, in pel: »Kje so moje rožice...« Njegov tovariš dalje gori pri skupini orehov ga je izkušal prevpiti in kričal na vse grlo: »Jaz pa, pojdem...«

Anza je stopil na bregu k črni jelši, kjer je bil privezal vrvico z odico in vabo. Sotla je bila tukaj globoka in lena. Potegnil je trnek iz vode.

»Hudič! Ribice ni več, ščuke pa tudi ne!«

Nejevoljno je ovil vrvico na klinec, sedel, si natičlil pipico in jel pušiti. Domislil se je Milke. Majal je z glavo in mrmral: »Morebiti je že v Zagrebu. Včeraj popoldne so jo še videli na hrvatski strani...«

Potem so se mu zasukale misli drugam: »Grozno rad pijem. Snoči sem se ga spet preveč nalezl in zdaj mi je v glavi tako čudno, kakor bi se vrtila v njej dva mlina. To ni nič. Če bi toliko delal, kolikor sedim v krčmi, bi bil že davno bogataš.«

Gledal je po rjavkasti vodi, kjer so počasi, počasi plavale belkaste pene. Po cesti onkraj reke je korakal hrvatski financar s puško. Anza se je jezil na ribe; sredi vode so blizu površine nepremično počivali lepi somi ko temna polena.

Anza je vstal, iztrkal in shranil pipico ter mahnil ob reki dalje. Konec ovinka je bila voda čista in je tekla hitreje.

Zdajci je obstal, kakor prabit — v vodi je zagledal belo roko. Odprl je usta in razširil oči. Sotla je na tem kraju izpodglodala ilovnati breg, da je padel kos zemlje z veliko vrbo vred v tolmun. Veje

so ujele in držale človeško truplo. Anza se je prestrašil in šepetal: »Sveti križ božji! Tukaj je nekdo utonil!«

Ilovica se mu je drobila pod nogami in se usipala v pljuskaajočo vodo. Šel je malo na desno, zlezal bliže k reki in se oprijel grma. Odondod je mogel videti mrličev obraz.

»Za Boga milega — Valenčakova hči!«

Med vejami porušene vrbe je ležala Valenčakova Milka. Okoli belega obraza so plavali črni lasje kakor povodne kače. Oči so bile napol odprte, ustne osinjele. Rahlo jo je zibala Sotla na zelenih vejah, rahlo in nežno, kakor mati svoje dete v zibelki, in skrivnostno ji je pela iz tiho šumljajočih valov.

Anzi je zagomezelo po mozgu in ježili so se mu lasje. Naredil je velik križ, potem pa jo je ubral proti vasi nazaj, kar je mogel! Šele na cesti je nehal bežati in sopihal: »O ti revica ti... Bog se usmili tvoje duše...«

Ves zasopel je pribežal v vas, zavil k Valenčakovim in planil v kuhinjo. Krčmarica Reza ga je motrila osuplo in plaho.

»Oh! Mati!«

»Kaj pa je? Govori vendar!«

»Nesreča, nesreča...«

Žena je zaslutila in zatrepetala.

»Mati, ne ustrašite se...« Znoj mu je kapljal od lica in las.

Prišel je stari Valenčak in vprašal vznemirjen:

»Anza, kaj pa ti tukaj?«

»Našel sem jo...«

»Našo Milko? Kje?« sta kriknila oče in mati obenem.

»Tam pod Kolaričevim travnikom. Utonila je v Sotli...«

»Jezus, Marija!« je zavrisnila žena, dvignila roke in jih sklénila nad glavo. Opotekala se je proti zidu in se zgrudila na klop. Glava ji je klonila na stran; pred očmi so se ji sukali rdeči in rumeni kolobarji.

Anzo je gnalo k Zorku.

Valenčak se je iznova prestrašil; domneval je, da je zadela ženo kap.

»Neža, vode! Hitro mrzle vode in jesiha!«

Močili so jo in drgnili. Kmalu je zopet odprla oči in plaho pogledala moža; bala se je očitkov. On je pa molčal; smilila se mu je.

Radovedneži so se jeli zbirati v hiši in okrog nje. Od ust do ust je šla žalostna novica.

Mizar Zorko je tesal novo krsto . . . Strahoma je uvidel, da Milke tudi po onem prizoru za gradom ne bo mogel pozabiti. Ljubiti jo je moral kljubu vsemu. Žaloval je za njo in ubijala ga je ta brezsolzna toga. Ko mu je pa nadučitelj povedal, kaj je pisal Hubinger, se je umaknila žalost besni jezi in strastnemu sovraštvu zoper podlega zapeljivca.

Misli so se mu vedno iznova vračale k nesrečnemu dekletu. Sredi dela je popoldne odložil orodje in odšel na pokopališče.

Septembrsko solnce je prijazno obsevalo gladke kamene in križe in zlate napise, bujno zelenje in pisano cvetje na grobovih. Tu so počivali Podgorci blizu gozda kakor na cvetočem vrtu. Od Sotle je vela rahla sapa in zibala visoko travo in cvetlice.

Pri zidu je škripala lopata in motila resno tihoto. V zevajoči jami se je premikala osivela glava in vedno nanovo sta letela črna prst in belo kamenje na kup.

Zorka je pretreslo in mraz mu je preletel tilnik in hrbet. Ondi bo njen grob . . .

Nad nizkim zidom se je pojavila bradata glava.

»Že danes, Juri? — Pogreb bo šele jutri, v četrtek.«

»Jutri ne utegnem kopati.«

»Škoda mladega dekleta . . .«

»Škoda. Pa kaj . . . Vsi pridemo na vrsto, morda prej, kakor si kdo misli.«

»Zbogom, Juri!«

»Srečno!«

Bradata glava je izginila za zidom in Zorko je stopil v mrtvačnico. Blizu vrat je ležal kup žaganja. Dišalo je po svežem lesu in apnu.

Nekaj trdega, težkega je stiskalo Zorku srce. Tiho je bilo tukaj, tako tiho in otožno. Slišal je svoje dihe in dasi je stopal po prstih, so se izdajale stopinje z neprijetnim hreščanjem. Odkril se je in pokrižal.

Na kameniti mizi je ležalo nepremično, pogrinjeno z belo odejo.

Nekaj časa je strmel tja in srce mu je utripalo čimdalje močneje. Počasi je stopil bliže in z rahlimi prsti odgrnil pogrinjalo.

»Milka!« je zaječal bolešno in solze so mu privrele v oči.

Tu je ležala pred njim z voščnim, skoraj prosojnim obrazom, tiha, mrtva ona, ki jo je ljubil nad vse drugo na svetu. Na lepem belem obrazu je togovala globoka žalost, na napol odprtih očeh so temnele mrtvaške sence. Ustna kota sta bila nekoliko pritegnjena, vdrta. Skozi otvoreno okno je pihljalo in se igralo s krasnimi razpletenimi lasmi, kakor da jih boža nevidna roka...

Sklonil se je k njej. Hladno je zavelo od mrtve deklice. Omahnil je in se naslonil ob zid. Obstal je brez čuta, brez misli. Te trenutke se je komaj zavedal, kje je. Srce mu je skoraj zastajalo od prevelike muke...

Vzdramil ga je trdi škripot grobarjeve lopate. Stisnil je zobe, obraz mu je izpreletal krč. Še nikdar se ni tako dobro zavedal človeške ničevosti proti neizprosni prasili.

»Koliko si morala trpeti, ubožica!« je šepetal. Prijel jo je za malo mrzlo roko. »Bog ti odpusti, Milka, kakor ti odpuščam jaz!«

Sklonil se je iznova in poljubil hladne ustne. Zagrnul je odejo in stopil iz mrtvačnice. Pri vhodu na pokopališče je kakor v omotici slišal zamolkle glasove... Prišla je sodna komisija.

DR. IVAN GRAFENAUER:

Valentin Vodnik — pesnik.

Analiza njegovega pesniškega razvoja in značaja.

Sto let bo kmalu, odkar so nesli telesne ostanke Vodnikove k Sv. Krištofu v Ljubljani, da čakajo tam vstajenja. Dolga doba to v naglem življenju, ki ga je živel naš narod v teh sto letih, dolga doba, ki nam je podarila za Vodnikom Prešerna, Levstika in Jenka, Stritarja in Gregorčiča, Cankarja in Župančiča, dolga doba, v kateri se je naš narod iz kulturnega, socialnega in državljskega suženjstva povzdignil do svoje lastne kulturne in do svoje lastne državotvorne sile. Slovenščina, ki je poskušala o Vodnikovem času po stoletnem mrtvilu prve pogumnejše korake v kulturni svet, je postala med tem kulturni jezik s pesniki in pisatelji svetovne veličine. Z nekakim posebnim spoštovanjem gledamo zato danes, ko si kulturnega in jezikovnega uboštva tiste dobe niti prav predstavljati več ne moremo, na tiste „Velike pratike“, „Ljubljanske novice“, „Pesme za pokušnjo“, še prav pa na tiste tolikrat prečrtane in popravljene, prepisane in zopet in zopet prečrtane in popravljene rokopise Vodnikove, ki nam pripovedujejo genljivo povest o detinski dobi naše slovenske poezije. Iz njih spoznavamo vsaj nekoliko trud in vztrajnost in ljubezen Vodnikovo, ljubezen do jezika, ki ga je mati učila, ljubezen njegovo do naroda slovenskega in do slovenske poezije.

Vendar pa naše zanimanje za Vodnikove pesmi ni zgolj zgodovinskega značaja. Tisti verzi iz Vodnikove pesmi „Moj spominik“, ki jih je dvajset let

po pesnikovi smrti na njegov nagrobnik napisal največji poetični genij slovenskega naroda — Prešeren, tisti verzi veljajo za Vodnika še danes:

Ne hčere, ne sina
Po meni ne bó,
Dovolj je spomina,
Me pesni pojó.

Ne sicer vse, a najboljše Vodnikove pesmi živé še danes kakor za Prešernovega časa in bodo živele, dokler se bo glasila slovenska govorica po dolinah Drave in Save in Soče, dokler se bo razlegala slovenska pesem po naših planinah.

I.

V skrivnosti slovenske slovnice in poezije je Vodnika uvedel najprej o. Marko Pohlin, ki pa mu ni bil najsrečnejši učitelj. Epigonska retorika Denisova,¹⁾ vzrasla na temelju klasicistično-tevtonske Klopstockove ode, je bila prav tako malo pravi vzor za Vodnika kot pa suhoparnovsakdanja poučnost moralizujočih povesti predklopstockove dobe. Prav to dvoje pa so gojile Pohlinove in Devove „Pisanice“.

Pri Denisu, ki je, stopajoč na visokem koturnu Klopstockovem, posnemal njegove abstraktne metafore in njegove številne, malo naravne mitologične metonimije in perzonifikacije, se Vodnik ni mogel naučiti

¹⁾ Janez Nep. Kozma Mihael Denis iz Schärdinga ob Inu (1729—1800 je bil jezuit in kot tak prefekt v terezijanski akademiji. Po razpustu reda je bil knjižničar in nazadnje kustos dvorne knjižnice. Kot pesnik je bil učenec Klopstockov; kakor ta je uporabljal najrajši antične verze in mere, prevzel je celo tudi tevtonizujočo, psevdonemško mitologijo, s katero je „bard“ Klopstock zamenil renesančni literaturi kot simbol in metonimijo tako priljubljeno antično mitologijo: „Lieder Sineds (anagram za Denis) des Barden“ (1772). Tudi v patetično retoričnem izražanju se kaže vpliv Klopstockov.

Denis je vplival s svojimi pesmimi tudi na naše slovstvo: Linhartovi nemški heksametri zvené prav po Denisovo in tudi pesniki „Pisanic“ so hodili za njim.

preprostega, naravnega izražanja. Zato pogrešamo pri Vodniku, pesniku „Pisanic“, še vsakega zmisla za nazorno sliko in metaforo. Mitološki personifikaciji „Pegaza“ in „Modric“ in ž njo zvezana simbolika „pišve“, „gosli“ in — „lajne“ so poleg tradicionalnih simbolov za vladarsko oblast (Marije Terezije), „throna“, „vojl'ke“ (oljike) i. p., toliko kot edine poetične slike Vodnikove v tem času.

Posnemaje Denisovo visokorečje, za katero njegov skromni jezikovni zaklad niti oddaleč ni zadoščal, pa je zašel Vodnik — in ž njim tudi drugi pesniki „Pisanic“ — razentega še v tipično napako vseh tistih naših starejših pesnikov, ki so hoteli ponosno Muzo retorične poezije, korakajočo v košatem baročnem krilu s svilo in brokatom, preodeti v slovenski kmetiški padovan in mezlan: visoki koturn se je izpremenil v grobe čoklje, retorično visokorečje v — trivialnost. Koseskega „cuka na bedri mu meč“ in „zamdne sin krtine“ sta le posamezna zgleda za to popolnoma nujno se vrščečo metamorfozo.

Tudi v Vodnikovih „visokih odah“ je dosti takih trivialnosti, tako, če od žalosti radi Pohlinovega odhoda „Kraynske Modrice Vergle so citre kje preč,“¹⁾ če obeta pesnik Pohlinu, da „bomo štemali te bol,“²⁾ če pravi, da „bom žverglal, dokler ta pišv iz drina Se nereskôle“³⁾ Najhujše je tam, kjer se mu je Pegaz zalétel v razkošne retorične gredice najvišje dvorne poezije. „Kraynske Modrine Zaluvanje Nad Smertjo Marie Terezije Premodre Cesarice itdr.“ je vsa polna take neprostovoljne komike: Pegaz, „kojn teh modreh Divic sëm klavornu tēče . . . sëm k' men' cepetâ. Meni napruti pahtâ,“ da nato s pesnikom „zmejšanu dirja“ in „paha“ na Dunaj, kjer se je „REZ'NA vojl'ka“ polomila. Nato naroči pesnik Pegazu, naj „dirja kje ročnu pruti Parnazzu“ ter pove „marlivkam“, „De je verh vojl'ke TEREZ'NE v' majhnemu času — Doli

¹⁾ Mila Pesm, pejta P. Marku A. D. za odhodno . . . , Skup-spravlanje Kraynskeh Pissanic od Lepeh Umetnost, 1779, str. 15.

²⁾ Pravtam, str. 16.

³⁾ Prošna na Kraynsko Modrino, Pisanice Od Lepeh Umetnost na tu lejtu 1781., str. 2.

na tla se restočil, — De je cir Njegovè preč.“ In „Kumej Marlivkam je tu us jih ten povèdal,“ ves „modrè Chor . . . Strune na jamerne zrèče: Sonce nej merkne; kjer je Vojl'ka Terezena kjè, — Žužkasta temma dol' stop': noč nej začne . . . Bleda svitloba je dost, de bomo zdih'vale: — De se le videjo lajne.“ Prva, ki poje svojo žalostinko, je „zvezdogledarna“:

Ter je tok njen lok permazal:

Dokler je verh tvoj stal, se Ti za me bla marua,
V noči je zvezdam pot kazal (sc. verh),
Zdej pak brezglavne lejtè (sc. zvezde),
Križem vse kamer othè.
Pijanunebèsa se semterkje vertè. (!!)

Nato se izkazujeta „Bojèmska, tudi Nemška modrica,“ a

Struna narodnu grency,

Pišva naušèčnu wrency

Škripa vse, terga se, gerdù vse gerçy . . .

Nazadnje „ob en' sap' sem tèče kraynska Divica, — Ter tud' to svojo zakrule,“ Slabu še poje na njih goslah ovčica,¹⁾ — „Al zdej col ona lè tule,“ saj je odšla s svèta njena Modrica (torej Modrica Modrice!) — Marija Terezija!

Polno trivialnosti in neokusnih izražov je tudi v moralizujoči pripovedni pesmi (moralische Erzählung) „Klek“, kjer Anka, ko vidi, „Kok' Maruša von sferfra,“ tudi sama „Iz (sc. coprniškim) mazilam se pacà.“ da nato „Tud' njo zrud' na klek cefrà.“ Še „Zadovolnè Kraync“, na katerega je Zois po pravici zidal vse svoje upanje,²⁾ ni prost te vrste pogreškov (Spehove jest žgance zravni kislega zèla Štèmam . . . Klobasa je dobra, tud dobrè jè sok; In', kar se še cmare na ražnu okrog), le da nas ti ob preprostem tonu te pesmi toliko ne motijo.

1) Ovčica znači tu struno iz ovčjih črev; čisto po klopstockovsko (ozir. denisovsko) zveržena metonimija!

2) Briefe des Freih. Sigm. Zois an Vodnik, Vodnikov Spomenik, 1859, str. 48.

V klasicističnih verzih Vodnikovih pogrešamo hkrati tudi vsakega zmisla za prozodijo in ritem, saj ga tudi pri njegovih zglednikih ni bilo preveč. Zmogel je n. pr. takele — daktile: dan, k'tir' nam naše veselle odterga — Katir' nam trošte skazy, katir' nam reke sušy... glas, k'tir' od Duneja pride... Marka vaš krayan'k gre preč... Gdu je ta, k'tir' 'ga deržy.

Lahko torej ni bilo delo, ki ga je prevzel Zois, ko je hotel Vodnika vzgojiti za slovenskega pesnika. To je čutil tudi Vodnik sam, in ko ga je Zois v pismu, ki se nam ni ohranilo (pred 20. sušcem 1794), v svojem in svojih prijateljev imenu vabil, naj se po trinajstletnem molku zopet posveti pesništvu, se je branil in bi bil rajši pisal „slovensko zemljepisje.“¹⁾ Zois pa mu prigovarja v pismu z dne 20. sušca 1794.: „Dvomi in ugovori, ki ste nam jih izrekli o skušnjavi, v katero smo pripeljali vašo Muzo, so dokaz, da hočete delati ali dobre verze ali pa sploh nobenih; s tem smo mi popolnoma zadovoljni. Prorokujem Vam pa, da se bo poetična žila, naj se zdi še tako suha, sčasom čisto neopaženo zopet odprla, če boste preučevali Horacija, in sicer samo njega, ne da bi iskali drugih vzorcev, sicer pa dobro opazovali potrebe ljudstva in značilnosti kraja. Prevodi in posnetki pa bi nam takó nič ne pomogli. Čas zahteva originalnosti, nasprotno pa se ta originalnost nikdar in od nikogar ne more zahtevati, ker je dar neba, ki ga podeli časih v hipu, časih polagoma.“ (V. Sp. 46.) Z ozirom na njegovo „slovensko zemljepisje“ pa je ponudil Zois Vodniku (v istem pismu) uredništvo nameravane „Velike pratike“, v kateri bi lahko priobčeval tudi poljudne zemljepisne članke za Slovence (za celo knjigo bi še ne bili zreli), razen tega pa še moralne izreke (epigrame), agronomična pravila, kratke pesmi, v začetku malo, pozneje od leta do leta več in važnejših stvari. Založ-

¹⁾ Vodnikov spomenik. Na svitlo dal E. H. Costa. V Ljubljani 1859. (V. Sp.) str. 46. — Razen pesmi in rokopisov samih so doslej edini vir za spoznavanje Vodnikovega razvoja ta Zoisova pisma pesniku. Korespondenca Kopitarjeva z Dobrovskim, v kolikor je objavljena, nam v tem oziru ne nudi ničesar.

*Zoisova sôla: Ne boje se parov' ta)
vsa' vez' but' celota*

le nik Márk je napravil že prvi tak poskus z dvanajstimi ugankami za mesece (V. Sp., str. 46—47).

Vôdnik je bil s tem zadovoljen in je obljubil Zoisu, da napiše za Pratico tudi pesem, in sicer o rudarjih (Knappenlied). Led je bil prebit. A učencu je bilo treba še zmeraj v prvi vrsti poguma. Zato ga bodri Zois v pismu z dne 4. aprila 1794., ko mu pošilja tudi 'Pisanice' in obeta Horacija, takole: „Pesem, ki ima naslov 'Zadovoljni Kraync' mi je rajni Damascen označil kot Vaše prvo delo, in res stoji na koncu črka V*. Na to pesem zidam vse svoje upanje. V tem poskusu nahajam več narave in nadarjenosti kot v Damascenovih in Markovih delih — in tudi prožnejši jezik, srečnejšo verzifikacijo in pravilnejši 'raisonnement' — z eno besedo, s tem poskusom sem bil in sem pravtako še danes po trinajstih letih zadovoljen — in zato imam toliko več upanja, da bom dober prerok, ker sem za to tudi že star dovolj. Vendar pa nikar preveč ne hitite, saj imate časa! (V. Sp. str. 48). A za bodočo „pesem o rudarjih“ mu je hotel dati Zois že tudi nekaj naukov; zato nadaljuje: „Varujte se, da prepogosto ne trgate period in jih potem ne prenašate v naslednji verz¹⁾ — to je glavna napaka obeh bosih avguštincev. Okus slovenskega jezika dovoljuje to le redko in v narodni poeziji je zmeraj dobro, da je vsak verz zase zaokrožena celota. Na to ste v 'Zadovoljnem Kranjcu' prav dobro pazili, razen na nekaterih mestih, o katerih Vam bom kdaj drugič več povedal.²⁾ Namenjen sem, da to pesem in novo „rudarsko pesem“ prav strogo ocenim. (V. Sp. str. 48).

1) To pravilo odgovarja francoski prepovedi „enjambement-a“.

2) Zois misli na sledeče verze:

V' vsakemu lejtju jest žajnem pšenico,
In' ajdo; lan sejem za lepo tančico.

Okrogle rad plešem, s' nogame perdajam
Glas godcam, ter se na dva cepa sem majam.

Spchove jest žgance zravn kislega zela
Štè mam, kader pridem od teškega dèla.

Pisanice za leto 1781, str. 27—28.)

*Zoisova sôla: mi ni iz Prosvetljane sôla
razum' str. 116*

Vodnik je obljubil nato mesto neokusnih ugank za vsak mesec po eno pesemco in mu poslal za zgled pesem „Dramilo“ (mogoče je to nameravana rudarska pesem?), pozneje še napise za mesece. A ostra pila, ki jo je rabil Zois, je povzročila, da je v „Veliki pratiki za leto 1795“ izšla poleg raznih poučnih sestavkov le ena sama pesem, poznejše „Dramilo“.

Ta pesnitev — ki se ji že jasno pozna, kako si je prisvojil Vodnik Zoisov nauk o skladnosti stavkov in verzov — je za nas še posebno zanimiva radi tega, ker se nam je ohranila Zoisova kritika o njej. (v njeni prvotni obliki) in ker se nam je v kritiki ohranila tudi ta prvotna oblika sama. Kritika nam je hkrati priča, kako je Zois učil Vodnika izbranega, jasnega in točnega izražanja, kako je ostril njegov okus in bistril njegovo oko za skrite metrične in poetične napake, a priča nam je tudi o tem, kako hvaležen učenec je bil Vodnik. Izprevideli bomo to najbolje, če primerjamo v zvezi s kritiko prvotni zapis z natiskom v Veliki Pratici za l. 1795:

Prvotni zapis.¹

Krajnc tvojga dužella je zdrava
Nje lega teb' k' pridu tā prava
Lepa je trupla tvojiga rast
K' vsakimu delu s' terden ku hrast.

Na štilu je glava vsajena
Lastnost' mu ne manca obena.
Pojle, kupčta, goizdi, goré
Nogradi, rude tebe redé.

Vse tebi natura ponudi
Od nje se prejemati ne mudi.
Lenega čaka stergan rokav,
Palca beraška, prazen bokav.

Natisk v Veliki Pratici
za l. 1795.²

Krajnc, tvoja dežela je zdrava,
Za pridne nje lega ta prava,
Pojle, kupčija, rude, gore,
Nogradi, gojzdi tebe rede.

Imaš za vuk zbrissano glavo,
Provčedno, in' terdno postavo;
Sreča te iše, vum ti je dan,
Najdel jo boš, če nisi zaspan

Vse tebi natura ponudi,
Le vzeti od nje nezamudi.
Leniga čaka stergan rokal,
Palca beraška, prazen bokal.

Zanimivo je opazovati, kako je nastala tiskana pesem strogo po navodilih Zoisovih. O prvem verzju se je izrazil kritik, da je izboren uvod in dober verz

¹) Iz Zoisove kritike v V. Sp., str. 50.

²) Velika Pratika ali Kalender za tu lejtu 1795, predzadnji list, b. —

Zoisu in Linhartu in kako vse jasno — pretemna

— ostal je v tisku, kakršen je bil; o drugem verzu je sodil Zois, da je trd po slogih (ritmu!), po besedah in po zmyslu — Vodnik je z majhno premembo popravil hkrati vse troje, zlasti tudi žmisel; iz pleonazma: „Nje lega teb' k pridu ta prava“ je napravil tehten objekt: „Za pridne nje lega ta prava“! — Tretji verz, pravi kritik, je nekoliko spotekljiv vsled besede „truplo“, ki tu ni na pravem mestu — misel sama je dobra, resnična — res so Gorenjci ponosni na svojo rast in zlasti na to, da pri njih ni takih telesnih hib, kot golša i. dr. podobno; četrti verz se s tretjim ne sklada dobro; primera „terden ku hrast“ pove manj kot prejšnja pohvala: zato ta sicer (metrično) dobri verz ni tako dober kot prejšnji, tudi po karakteristiki ne, „kajti »lepa rast« ne odgovarja prav posebno izrazu »terden ku hrast«. Oba ta verza je združil Vodnik pozneje v enega samega in ga porabil v drugi kitici, v kateri je to hvalo telesne lepote in moči (čedna in terdna postava) pridružil hvali umskih lastnosti (Imaš za vuk zbrissano glavo), ki je izražena že v prvotnem petem in šestem verzu, a res zelo nejasno; kritik ju je zato obsodil, da sta prenedoločna, pretemna — kdo naj ju takoj ugane, in vendar ju more človek le ugeniti; „še Linhart in jaz teh verzov morda ne razumeva prav.“ — Naslednje dva verza „Pojle, kupčica . . .“ sta dobila Zoisovo popolno pohvalo: „Dva zelo srečna verza, polna resničnosti; le to bi svetoval, da postavite „goizde“ spodaj, „rude“ pa zgoraj. Pesnik je to res naredil, hkrati pa združil ta dva verza s hvalo dežele v prvih dveh stihih prve kitice, h kateri tudi sodi, v eno kitico. Ker je imela druga kitica zdaj po popravi samo dva, a miselno harmonična verza, ju je Vodnik dopolnil z mislijo, ki je podobna misli, izraženi v tretji kitici, h kateri tvori dober prehod: Um ti je dan, srečo najdeš, če le nisi len in zaspan! — Tretja kitica je Zoisu vseskozi všeč, le k drugemu verzu je opomnil: „Versäume nicht das wohlthätige Anerbieten der Natur zu benutzen“, to je izrečeno z afektom in po pravici! „Zögere nicht anzunehmen etc.“ je za Gorenjsko manj resnično in manj patetično. Ker imamo na razpolago izrek „nè zamudi“, se ta verz lahko popravi. In Vodnik je to res tudi

storil. O poslednjih dveh verzih pravi kritik, da je to sklep, ki velja več od sto pridig, kar se tiče vpliva, in več ko stotisoč pesnitev z ozirom na pravi ljudski ton in ljudski okus — taki verzi ostanejo večno. Ob koncu pa bodri strogi, a dobrohotni kritik pesnika začetnika, da naj nikar ne obupa, ampak se hrabro loti dela: „Ker manjka potemtakem le še pet verzov, da bo pesem popolna in jih je torej več od polovice že prav v odlični meri dobrih, tako dobrih, kakor smo jih le kdaj zmogli v našem narodnem jeziku, upamo za trdno, da se boste potrudili zameniti one z drugimi in potem, če boste dali vsem ostalim pesmam za mesece toliko samobitnosti, šaljivosti, resničnosti in verzifikacije, potrpežljivosti in kritike — potem boste Kranjcev prvi poet — ali bolje rečeno — Vi ste to že.“ (V. Sp. str. 50).

O tej potrpežljivosti in poslušnosti učenca Vodnika nasproti svojemu mentorju se nam je ohranil razen „Dramila“ še en dokaz — radi bi jih imeli več, a pri drugih pesmih se nam prvozna oblika ocenjenih pesmi ni ohranila — namreč basen o petelinčkih. Vodnik jo je mislil uvrstiti za člankom „Hišna opravila“ v „Veliki pratiki za l. 1796.“ in je bila že stavljena, a Zois mu jo je še v zadnjem trenutku zavrgel. V pismu, datiranem v Ljubljani zadnjega novembra 1795, mu piše o tem: „Basen o dveh petelinčkih po prvem sestavku ne more ostati; kajti verzna vrsta je brez ritma itd. V osmerozložni premembi je pray dobra in med variantami mi ugaja najbolje:

Petelina stá dolg brata
 Kokuš k' nima perleti
 Kakor hitro stá bla svata
 Jih Lubezen razdvoji.

Vendar pa nedostaja v prvem verzu besede „dva“, ki je neradi pogrešamo in dvomljivo je, ali se morejo imenovati „svatji“ tisti, h katerim je priletela kokoš“ (V. Sp. str. 61.).

Vodnik se pozneje sicer ni odločil za osmerostopno vrsto, ki je bila Zoisu najbolj všeč, ampak za svojo priljubljeno poskočno, pač pa je popravil ostali

3) *pojava naravnosti*
4) *klasičkom! K Horacijem. Prvi ot klasičkov!*
5) *potrebe ljudstva, značaj kraja* 11
dve napaki, kateri je Zois grajal. V „Pesmah za pokušino“ se glasi ta „Pravlica“ takole:

Lepó sta ravnála
Ptelinčika dva,
Vküpi zobála,
Perjatla sta blá.

Je puta pertekla
En zerno pobrat,
Lubezen ih spekla,
Začéla se klat.

S svojimi nauki si je prizadeval Zois predvsem, da iztrebi pri učencu vso „učeno“ navlako zastarelih, za slovensko ljudstvo prav tako kakor za Vodnikovo nprav neprikladnih psevdoklasicističnih tradicij, Klopstockove in Denisove, ki so jih gojile „Pisanice“; zato ga zmeraj jasneje in določneje opozarja na narodno pesem, za katero se je začel sam zanimati pod vplivom Herderjevih Fragmentov in Bürgerjevih balad — saj se je sam lotil celo prevoda Bürgerjeve slovite balade „Lenora“.!) Že v prvem pismu, 20. sušca 1794, svari Vodnika, naj ne išče nobenih drugih zgledov kot edinega Horacija (V. Sp. str. 46). Od psevdoklasicizma h klasikom, to naj bi bil prvi korak, ki ga pa izpopolnjuje že v istem pismu nasvet, da naj upošteva potrebe ljudstva in značaj kraja. Ob „Zadovoljnem Kranjcu“ v drugem pismu (4. aprila 1794) ga opozarja glede premora ob koncu verzov že naravnost na narodno pesem in v kritiki „Dramila“, v prilogi tretjega pisma, hvali poslednja dva verza najbolj zato, ker je zadel v njem pravi narodni ton in okus ljudstva. Posebno odločen pa je poziv v šestem pismu (4. avgusta 1795), ko kliče Zois Vodniku o priliki posvetovanja radi pesmi v spomin umrlemu Linhartu: „Vseeno, v kakem verzu jo spesnite, a vse, kar pride iz Vašega peresa, mora biti pisano v ljudskem tonu in za ljudstvo“. (V. Sp. str. 52.)

Vodnikove pesmi so najlepši dokaz, kako zvesto je sledil Vodnik v tem pogledu nasvetom in naukom svojega izobraženega učitelja in prijatelja, in če le površno primerjamo Vodnikove verzifikacije v „Pisanicah“ z njegovimi poznejšimi pesmimi, izprevidimo, kako

1) Zbornik Slov. Matice, IV (1902), str. 160 sl.

6) Kolonja jezika, zopratyke - purizem

odločilne važnosti so bili ti nasveti prav za osebno nprav in za pesniški značaj Vodnikov.

Hkrati je ostril Zois Vodnikov jezikovni čut in ga opozarjal na to, kako nelepe in maloumestne so v slovanskem jeziku nemške tujke; pri tem je šel časih še predaleč. Ko mu je Vodnik poslal razne prozaične sestavke za Veliko pratiko za l. 1795, ga opozarjata Zois in Linhart (25. junija 1794) ob sestavku „Od vremena“ na to-le: Ali izraz „žabe kvakajo“ ni morda povzet po nemškem „Quäcken“. Slovani morajo vendar imeti bolj svojo besedo zato, ker je njihov jezik v tem pogledu, kakor znano, zelo bogat. Tudi besedi „gvišni“, „štriki“ sta nemški; slednjo nadomeščajo bohinjski rudarji z „Veru“ (vrv), „Veruci“ (vrvc) (V. Sp. 48). Vodnik je v sestavku „Od vremena“, ki pa je izšel šele v „Veliki pratiki za l. 1796“,¹⁾ res zamenil izraz „kvakajo“ z besedo „raglajo“ (takrat... žabe zjutraj raglajo; tam, 2. kol.) — o zeleni žabi pa pravi, da „krevka“ (pravtam) — štrike je zamenil z vrvmi (takrat... dobru pletene vervi, terde postanejo ine(!) se vskočjo; pravtam). Besede „gvišni“ ali njenega namestita pa v tem sestavku ni, pač pa jo je nadomestil Vodnik v sestavku „Od spoznanja tiga vremena“ (Velika pratika za l. 1795.) z izrazom „resničen“: Zakaj ljudje so do zdaj več na prazne, kakor na resnične znamina deržali.²⁾ — Pravtako obžaluje Zois tudi ob sestavku „od Arcnj“³⁾ nemške tujke, kakor „nattirlich, cev (za Zeug), rištenga i dr., ter pravi: Za „cev (= Zeug) bi bilo morda dobro „orodje“; vsaj za „Rüstung“ bi se lahko rabilo, kakor „orožje“ za „Waffen“. Pod vplivom tega Zoisovega in Linhartovega purizma si je prizadeval Vodnik odslej, da je pisal kolikor mogoče čist jezik, o čemer pričajo tudi poznejše premembe v njegovih pesmih, vendar pa je

¹⁾ Vel. pratika za l. 1796, str. C 3, a; Wiesthaler, Valentina Vodnika Izbrani spisi, str. 12.

²⁾ Vel. pratika za l. 1775, prva stran predzadnjega lista; Wiesthaler, Val. Vodnika Izbrani spisi, str. 11.

³⁾ Ta sestavek v „Veliki pratiki“, ni izšel v celoti, le deli so uporabljeni v sestavku „Od sdraviga, inu nesdraviga lufta“ (Vel. pratika za l. 1796, str. C 2, b sl., Wiesthaler, Val. Vodnika Izbrani spisi, str. 16—17).

f) *opremljeno v praznini - opremljeno*
„Vodnikove pesmi“ v III. (XI.) izvezju c. kr. drž.
rekle - Hly. - repel. zvez. trivalnost
v o dobrem okusu
rabil — posebno v prozi prvih let — še dosti nepo-
trebnih tujih besed, ki jim ni vedel slovenskega na-
domestila.

Še važnejšo nalogo pa je opravljal Zois, ko je izobrazeval in vzgajal Vodnikov še zelo nerazviti okus in ga varoval nefinega, sirovega izražanja, kakršnega je bilo v njegovih pesmih v „Pisanicah“ še tako mnogo in h kakršnemu je Vodnik tudi pozneje še nagibal, zlasti v šaljivih pesmih. Žal se nam v tem pogledu ni ohranila kritika noveletnega voščila, ki je izšlo v „Veliki pratiki za l. 1796“ na posebnem listu tik pred koledarjem.¹⁾ Zois je razpravljal o tej pesmi v pismih, ki bi se morala uvrstiti med sedanjim četrtem in petim pismom (24. julija 1794 in po 14. juliju 1795), ko bi se nam bila ohranila. V petem ohranjenem pismu po 14. juliju 1795) pritrjuje le še poslednji tekstni popravi „pomeťat“ (enajsto šolo) in pravi, da je novoletno voščilo zdaj popolno delo, ki se mu ni treba bati nastopiti pred vsem slovanskim svetom²⁾ — v osmem pismu (4. oktobra 1795) je izrazil celo nado, da „preide novoletno voščilo morda tudi v glasbo, in če se to zgodi na kmetih, bo to najresničnejši dokaz priznanja in njegovega vpliva.“³⁾ Da pa je moralo biti prav pri tej pesmi zelo mnogo dela, nam izpričujejo Zoisove besede v šestem pismu (4. avgusta 1795), v katerem pravi, da na novoletnem voščilu ni treba ničesar več preminjati: „Kritična pila ni štedila ne sebe, ne njega — drugače ne gre nobena stvar na svetu. — Edina Palada Atena je poskočila popolna in brezhibna s ščitom, kopjem in sulico iz Jupitrovih možganov in je ostala popolna boginja. Naši Muzini otroci naj bodo še tako lepe deklice, pri strožjem pogledu so vendar še vse polne hib.“⁴⁾

Te bodrilne besede so hkrati uvod k zelo strogi, dasi še zmeraj prizanesljivi kritiki neohranjene Vod-

1) Ponatisnjeno v tej prvotni obliki v publikaciji dr. Nik. Omerse „Vodnikove pesmi“ v III. (XI.) izvezju c. kr. drž. višje realke v Idriji za šolsko leto 1911—12, str. 19.

2) Vodnikov Spomenik, str. 51.

3) Vodnikov Spomenik, str. 58.

4) Vodnikov Spomenik, str. 53.

nikove verzificirane „Pridige za svatovskega godca.“ Prehajaje k njej, omenja Zois izgubljeno pesem na jezikoslovce in neko alegorijo o čebelah (Allegorie der Bienen), ki jima je treba še marsikatero poprave, a ker sta to resni, v celoti popolnosti bližji deli, ne more o njiju še določnejšega povedati: treba je, da se vanju prej še zložno poglobi. Lotiti se hoče marveč pridige za svatovskega godca, ki jo ima še za prav sirovo zmašilo (Machwerk) „di prima mano“. Že motto „chi non ha mezzi vada a bever senza bezzi“ mu ni všeč, ker sta rimi nečisti, ker verzifikacija ni prava in je tudi jezik pogrésnen. Opozarja ga na latinskoslvenski distih, ki je napol čitljivo napisan za glavnim oltarjem cerkve sv. Janeza ob Bohinjskem jezeru¹⁾ in se glasi, kolikor se spominja:

„Qni plus vina bivit quam svoja Mošna premore
„ille est — — — — — — — — — — nebore“ etc.

Priporoča mu, naj ga dopolni in porabi ali kaj podobnega! — „Sicer pa motto in njegova porabnost za šalo, ki mora ostati npravna, zožujeta meje smešnega in satiričnega, zato je res težko, izogniti se enoličnosti in ne ponavljati izrazov in misli. Kritika pa zahteva, da se poskuši vse, da se zadovoljita razum in dobri okus. Zato moram marsikaj, kar me je zbudlo v oči, brez bojazni povedati. — Ker se govori o pitju, je treba poiskati vse načine njegove in izraze za to in opazovati pri tem vse stopnje od pokušanja do pijanosti; zato bi zadoščali v prvi kitici že izrazi kakor „en požirk, serkniti etc.“ — Pogostemu ponavljanju takih rekel, kakor „Dokler mo — dol na leiti“ ali boljše „leti,“ „Des'lih mi — doli leiti,“ „Drugimu radu — doli leiti“ ali „Njmata polniga gobca“ in kmalu nato „Od snoči gobec ves pust“ i. dr. pod., se je treba ogibati, druga rekla pa, ki so samo ponavljanje res vse prenizkega tona, kakor „V šentanco kapla leiti,“ „po kravje dol(i)“

¹⁾ Na dotičnem mestu (V. Sp. str. 54) je omenil Zois sicer le cerkev sv. Duha, a v naslednjem pismu je to pomoto popravil (str. 57).

leiti, „zapisan v' bratovšni svinske,“ „teče kapelca v' rit“ etc. morajo popolnoma izostati. Pravtako škoduje pogosto ponavljanje iste rime, n. pr. na *i, -it, -iti*. Temu se sicer v našem jeziku težko ogneš, radi sprege našega glagola: a skrbeti se mora vsaj, da se iste rime vsaj v bližnjih kiticah ne ponavljajo, da jim ostrina (acumen) ne otopi. — V frazeologiji sploh, „quo od Characteristicam notam“ goslarja (staroslovenskega „Kolednika“) in torej tudi po pravih šale radi učinka goslar ne sme reči svojim tovarišem: „se bote *šlevastu* gori deržali,“ „to *šemastu* brane“ in več podobnega. On mora to resno misliti, da bo to, kar je, in potem šele ne izostane učinek, ki ga je hotel doseči.“ Na koncu zopet tolažba in bodrilo: „Sicer pa je v vsej pesmi mnogo prav čednih misli, šal, slik, rekel itd., ki jim ni treba drugega, kot da se bolj tesno združijo in opilijo, in „Kolednik“ bo imel srečo; doslej pa je v verzih, ki so kakor nametani, še mnogo prozaičnega, sintaktično raztresenega, jezikovno-tesnotnega (sprachängstliches), česar se morate brezpogojno otresti, če hočete biti originalen pesnik svojih rojakov in če hočete povzdigniti okus jezika. — Po mojem mnenju je, kakor prej pri novoletnem voščilu, nenaravni trinajstzložni verz kriv, da verzi vsak zase niso, kar bi morali biti in kar bi lahko tudi bili, ker vsak ima dober zastavek, in gre le za to, da se izlušči jedro in koncentrira izraz.“ Ob koncu mu svetuje Zois, naj dela tako, kakor je delal z novoletnim voščilom, in da izbere za to le enajstzložni verz (endecasillabo), ki mu ga je v istem pismu le v drugačni zvezi že razložil. „Potem, če boste s tem zopet gotovi, hočemo vzeti vso pesem še enkrat v pretres (ins Gebet nehmen) in poiskati še najmanjše „Maculas in Carmine.“ Nekatero fraze itd., ki mi najbolj ugajajo, sem označil s X: teh ni treba preminjati. Poslednje „Oznailu“ bi bilo vredno nekje vplesti v kako kitico, potem morajo dostavki na koncu vsi izostati, godec jih mora namreč sam iz rokava stresti, pesnikovi pa pravzaprav ne smejo biti. Pri tem sem mnenja in nade, da naj bi tudi ta šaljiva pesem nekoč lahko izšla v zbirki Vaših del (str. 54—55).

8) Metrika -

7. razlagu it. eweasolabo, primere z epigrami
of. str. 127, vzglav iz Tasse

To obširno in dobro utemeljeno lekcijo o „dobrem okusu“ si je Vodnik dobro zapomnil in v pesmih, zlasti pa v poznejših popravah si je prizadeval, da bi se čim bolj ognil trivialnostim prve dobe; prim. popravo v peti kitici „Zadovoljnega Kranjca“: Pisanice: In' kar se še cmare na ražnu okrog — Vel. prat.: Al, če se kaj cmari — Na ražnu okrog — Pesme za pokušino: Al kar se obrača — Na ražnu okrog. Tudi epigrami, kakor tisti v „Vel. pratiki za l. 1796“: „K'ter je po sili prerok kisliga zela, — Ta se naturi lahko v' krošno podela,“ se pozneje ne ponavljajo več in epigram na Knobljeve pesmi je dokaz, kako je pesnik pozneje sam sodil o take vrste verzih. — „Koledniško pesem“ je nameraval Vodnik v začetku še predelati, kar izpričuje Zoisovo pismo z dne 4. oktobra 1795, v katerem pravi, da se že veseli „Koledniške pesmi“ in več takih prepesnitev (str. 58). Kaj se je pozneje ž njo zgodilo, ne vemo.

Metrična vprašanja in vprašanja poetike, ki se jih je Zois o priliki „Pridige za godca“ samo mimogrede doteknil, razpravlja obširno o priliki pesnitve, ki jo je hotel Vodnik na Zoisovo pobudo v petem pismu (po 14. juliju 1795) spesniti v spomin prerano umrlega domačega zgodovinarja in dramatika Antona Linharta, iz katere je potem Vodniku po letih vzrasla Ilirija oživljena, slavospev na slovensko zgodovino.¹⁾ Najprej je Vodnik mislil na alegorično žalostinko, hkrati pa tudi že na verzificiran posnetek Linhartove slovenske zgodovine, morda v obliki epopeje; poslal je Zoisu za poskus tudi že nekaj verzov te verzificirane zgodovine, in sicer o Kranjcih kot mladiki starega, velikega slovanskega rodu, misel, ki jo je tako mogočno ponovila „Ilirija oživljena“:

„Krajnci Mladica nekdanga Zaroda
Znanga od Lahov do zmerzliga proda etc.“ (V. Sp. 52).

Zois, ki je iz Vodnikovega (izgubljenega) pisma izprevidel, da pesniku ni jasno bistvo poetičnih vrst, zlasti epopeje, se je lotil pouka. Svetoval mu je, naj

¹⁾ Glej o tem mojo razpravo v „Domu in Svetu“ XXX. (1917), str. 84—87.

spiše svoj epitaf v rimanih verzih (ne morda v junaških heksametrih, da se bo mogla pesnitev laže udomaćiti. Katere vrste so verzi, je vseeno, „a vse, kar pride iz Vašega peresa, mora biti pisano v narodnem tonu in za ljudstvo: zato se na noben način ne spuščajte na polje tragične Muze“. — Zois je pač iz Vodnikovih mladostnih pesnitev, zlasti iz „Krajske Modrine žalovanja nad smertjo Marie Terezije“ spoznal, da Vodnikov talent taki nalogi ne bi bil kos. „Morda bi uvedli n. pr. „Županovo Micko“ in „Matička“, ki bi tolažila Zgodovino, jokajočo za svojim ljubljencem itd. Pri tem bi se ponudila tudi prav naravna prilika, da se obljubi verzificirani posnetek. Ta posnetek pa bo treba imenovati vendarle didaktično pesnitev. Epopeja je izključno le junaška pesem z enotnim glavnim dejanjem in s podrejenimi, z glavnim dejanjem nujno zvezanimi epizodami. — Poizkusna kitica (Krajnci Mladica itd.) je sama na sebi prav dobra in izvrstna in bi se lahko sprejela v žalno pesem, — za didaktično pesnitev pa (za katero jo je Vodnik očitno določil) bi tega merila ne mogel odobriti, kajti metrum 0000-00-00-0 je preenoličen in v daljši pesnitvi preutrudljiv; za didaktično vrsto tudi zato ni primeren, ker taki enajstzložni verzi, ki imajo naglas na 4., 7. in 10. zlogu, preradi razpadejo v dve polovici in so potem čisto anakreontičnega značaja:

Krajnci Mladica = 0000-0
 nekdanja Zaroda = 0000-0
 Znanga od Lahov = 0000-0
 do zmerzliga proda = 0000-0

„Zato so veliko pripravnější taki enajstzložni verzi, kot so za daljše pesnitve v šegi pri italijanskih, francoskih, nemških itd. pesnikih in za katere je značilno, da se lahko variirajo na dvojni način, namreč:

00000-000-0 in 8-10-
 000-000-0-0, 3 8 10

da se z moško in žensko rimo izpremene zopet v:

00000-000- ali
 000-000-0-

9) *Knjige o poetiki* *Vam predložim*
premeriti o bistri jeziku *vsaki epiki*
vsaki pesni

ali časih z dodatkom prav kratkega poslednjega sloga pri ženski rimi, da tvorijo potem poslednji trije zlogi-daktil, v:

o o o o o - o o o - o o
o o o - o o o - o - o o

„Te premembe so zelo koristne, da pri daljših pesnitvah krepé slog in ugajajo ušesu z variacijo poetičnega števila (Numerus poeticus) in blagoglasja. Razen tega je še dovoljeno, da se naglasí časih kak enajstzložni verz tudi na sedmem zlogu, kar so delali vsi epični pesniki, da bi ohranili marsikateri dobri stih, ki bi se drugače ne dal dobro povedati. — Da se delajo verzi po tej metodi, za to ni treba kočljivo pedantične, ampak umetniške prozodije; o vsem odločuje uho, če vpraša za svet jezikovni okus. Na naglašenem mestu mora biti popolnoma dolg zlog, manj dolgi so lahko pomešani s kratkimi in najkrajšimi: vsaka verzna vrsta dobi na ta način svojo lastno značilno obliko in za uho zadostno tonično svojstvo. Ker o muzikalnem sistemu Grkov in Rimljanov ničesar ne vemo, bi bilo odveč, ko bi hoteli pesništvo živih evropskih narodov privezavati na natezalnico (antične) prozodije. Z akcentuacijskim sistemom se sklada tudi naš muzikalni sistem popolnoma. — Kar hočemo doseči na kakem mestu v verzu z močnejšim naglasom ali z najdaljšim zlogom, se doseže v drugih slučajih, zlasti v liriki in v anakreontični poeziji, tudi z nakopičenjem najkrajših zlogov, a o tem drugikrat...“ (V. Sp. 52 — 53)¹. Na koncu pisma se vrača Zois še enkrat k isti pesmi in pravi: „O ideji, da bi se v verzih kratko posnela Linhartova kranjska zgodovina, bom še premišljal. Misel res ni da bi jo zavrget. Poiskal Vam bom tudi knjig o poetiki, da Vam oskrbim kaj za prebiranje.“ (V. Sp., 55). V naslednjem, sedmem pismu (5. septembra 1795) je poslal Zois Vodniku, pač na njegovo prošnjo, zgled

¹) O laškem enajstercu, s katerim seznanja tu Zois svojega učenca, se poučiš danes lahko temeljito v Žigonovi polemični razpravi proti dr. Pavlici v „Slovanu“, l. 1917.

Z. je zgoraj vseh umskih ...
... v ...
... v ...
za oba glavna tipa laškega endekasilaba dva verza iz Tassa:

Canto l' ³armi, e il valor ⁶del Capitano ⁷⁰
che il gran ³Sepolcro ⁴libero ⁸di Christo ¹⁰

(str. 57.; kjer stoji „Carto“ in „libero“). V osmem pismu (4. oktobra 1795) mu odgovarja, da je merilo verza „Solza mila znancam teče“ prav prikladna za žalostinko (Klagelied) in da se za „Klagelied“ slovenski prav lahko reče „Mila pesem“, kakor je odločil prijatelj Kumerdej (V. Sp. 57); ponovno mu obeta tudi knjige o poetiki, ki pa jih še ni poiskal, in mu obljublja, da bo vzel prozaični sestavek k didaktičnemu poemu (verzificirani zgodovini) prav rad pod svojo pilo“ (Ravnotam, str. 58).

Ko je Vodnik medtem dobil Batteuxa in Ramlerja (obetani poetiki), ko je pregledal v njiju „vso logiko in tehnologijo pesniške umetnosti“ in poslal Zojzu tudi prozaični načrt slovensko-historičnega poema, nadaljuje Zois v devetem, poslednjem ohranjenem pismu, (30. novembra 1795) svoje nasvete glede poetike, zdaj ob načrtu za novo pesnitev: „Načrt Vašega slovensko-zgodovinskega poema je in prima linea prav dober. Potek pripovedovanja bo morala presoditi kritika zgodovine na podlagi virov, kolikor se jih je ohranilo. O tem bo moral soditi Kumerdej ali Linhartov duh. Ako bi pripovedovanje bolj strnili z ozirom na čas in enotnost dejanja, bi morda nastala iz tega epična pesem. Glavni junak naj bi našel kako odpeljano deželanko ali pa naj bi odpeljal kako frankovsko princeso ali kaj podobnega. Tudi njegovi vitezi naj bi se „quocumque modo“ zapletli v različne vrste ljubezni, naj si bo strast, potreba, predsodek ali šega, v pogojnem ali historično znanem okusu tistega časa itd., iz česar bi se vzele potrebne epizode. Grški ali rimski mitologiji se je treba čisto ogniti; iz istega razloga tudi različnim po njej na slovanska imena prenesenim božanstvom, ki se smejo pridržati samo v svojem prvotnem pomenu in o katerih mislim, da se utegnejo popolnoma skladati s sistemom staroslovenskega umskega verstva (Vernunft-Religion), ako se ne

narede iz njih pravi idoli, ampak le odlični predstavniki z ozirom na „principium boni et mali.“ Druga božanstva, ki so se do danes ohranila v jeziku, kakor „Škrat, Mora, Veša itd.“ naj se rabijo tako, da se izpodbijajo predsodki, zmote, prazne vere itd., ki so ž njimi zvezani. „Vojvoda“ ali bolje „Bojvoda, Prerok, Modri, Kolednik itd.“ bi se imenovali najboljše s kratkimi iz slovanskih korenskih zlogov izpeljanimi imeni, kakor n. pr. „Samo“ iz „sam“, „Pohod“ iz „hoditi“ itd. Da presodite, koliko sile so imeli tradicija, avtoriteta, zgled itd., torej predniki (die Antenaten) do ljudstva, ki ni gojilo prave idolatrije, bi bilo dobro, ko bi prebrali keltske pesmi Ossiana in Fingala. Te Vam lahko pošljem v Denisovem prevodu, a svariti bi Vas moral, da nikakor ne posnemajte njegovega našopirjenega (schwulstig), z metaforami in slikami preobloženega tona. Pravega tona, ki naj ga izberete, ne znam določiti. Najti ga morate, ako hočete postati prvi kranjsko-slovanski pesnik! Epopeja zahteva plemenit, didaktična pesem resen, zmeraj enakomeren ton. Plemeniti epični ton je lahko zopet mnogoter in mora to tudi biti, ker univerzalizira. So pa tudi epske pesnitve, ki so spesnjene v ljudskem tonu, zlasti pri novejših narodih. Sicer pa se boste morali boriti z vsemi tistimi neskončnimi zaprekami, ki jih povzroča uboštvo našega jezika: čim više boste napeli ton, toliko teže boste premagali te zapreke, ali pa se morda sploh ne bodo dale spraviti s poti. Pomislite tudi na čas — na spremenljivost, na okus in nagnjenje itd. svojih rojakov. Vse, se zdi, bi svetovalo, da se strune ne smejo uglasiti previsoko!! Sicer pa morete, kolikorkrat Vam bije poetična ura, verzificirati posamezne prizore in pomožne materije, vaditi se, študirati samega sebe, udejstvovati in preizkušati svojo lastno originalnost itd. itd.“ (V. Sp. 61).

Vodnik je čutil, da tako veliki nalogi, da bi ustanovil Slovencem epopejo, ne bi bil kos, in ker tudi obširna resna didaktična pesnitev njegovega šaljivega temperamenta ni mikala preveč, je načrt za dolgo časa obležal. Šele ko je Napoleon leta 1809. ustanovil Ilirijo in v njej združil velik del Slovencev, Hrvatov in Srbov,

ad 8) p. 1. nepolusen - 4708

ko je dobila slovenščina večjo veljavo v šolah in v javnosti in je pesnik začel upati na veselejši razcvit slovenskega jezika in naroda, tedaj je s perzonifikacijo Ilirije - Slovenije stara, že napol pozabljena ideja dobila obliko, ne kot ep, ne kot didaktična pesnitev, ampak kot oda na staro slovensko slavo in na slovensko bodočnost (Ilirija oživljena).

Vsed tega nepričakovanega razvoja Vodnikovega osnutka za žalostinko in didaktično (oziroma epično) pesnitev v spomin Antona Linharta, se Zoisovi nauki o bistvu in značaju didaktične pesmi in epopeje pri Vodniku niso mogli praktično uveljaviti.

Prav zanimiva vprašanja pa nam vstajajo ob Zoisovih naukih o metriki, ki jih Vodnik, drugače tako poslušni učenec svojega mentorja, skoro prav nič ni upošteval v svojih pesnitvah. Zoisovo svarilo pred dvodelno poskočno enajstzložno vrstico in iz nje sestavljene kitice ter njegovo priporočilo italijanskega enajsterca je imelo tako malo uspeha, da jo je uporabljal Vodnik tudi pozneje še v tako obili meri, celo v odi in resni poeziji (Ilirija oživljena, Moj spomenik), da moremo govoriti o njej kot o Vodnikovi kitici; Prešernova spominska pesem, zložena nalašč v tej kitici, je za to najboljša ilustracija. Kaj je temu vzrok?

Pravtako kakor njegov nauk o epopeji, ki je povzet po Ariostu, zlasti pa po Tassu,¹⁾ kaže tudi Zoisova razprava o metriki in o endekasilabu, da se je šolal Zois v prvi vrsti v šoli italijanske literature in romanske metrike, ki pesnika ne vklepa v tako pedantično tesne meje kot monotona nemška metrična šola izza Opitza. To bistveno razliko je poudaril že Zois, ko je dejal Vodniku (v zgoraj navedenem pismu z dne 4. avgusta 1795): „Da se delajo verzi po tej (sc. romanski) metodi, za to ni treba kočljivo pedantične, ampak umetniške prozodije,“ pristavil pa je hkrati zelo važni dostavek: „vse odločujeta uho in jezikovni okus.“

¹⁾ Prav Tassov ep „Gerasaleme liberata“, ki prikazuje zgodovinski dogodek v obliki epopeje, je omogočil misel, da bi se potek slovenske zgodovine dal uporabiti za snov epopeje.

Tu je treba iskati tudi vzroka, zakaj se Vodnik ni oprijel laškega enajsterca, ki mu ga je ponovno priporočal Zois in ki ga je pozneje tako mojstrsko obvladal veliki Prešeren. Premalo je bil mojster jezika, presiromašen njegov jezikovni zaklad, premalo je bil tudi izobražen v literaturi, da bi se bil lotil verza, ki zahteva neposredno iz notranjega razpoloženja umetnin izvirajoče ritmike jezika. Vodniku taka ritmika še ni bila lastna, potreboval je še nujno, da ga je podpiral shematični ritem čisto določenega, po Zoisovo „kočljivo pedantičnega“ pesemskega merila; čim preprostejše je bilo to, toliko laže ga je obvladal. In to je tudi vzrok, zakaj se je kljub Zoisovemu svarilu najrajši držal preprostega, a zelo značilnega, jasnega in prozornega verza narodne poskočnice (o katerem je Levstik dokazal, da je nemškega izvora)¹: variiral ga je le neznatno s tem, da je opustil nastop ali ga pomnožil za en zlog ali pa da je izpustil drugi (katalektični ali hiperkatalektični) daktil, časih tudi oboje; najrajši pa je rabil poskočno kitico samo brez premembe, n. pr.

Napoleon reče	o - o o - o
Iliria vstan!	o - o o -
Vstaja, ²⁾ izdiha:	o - o o - o
Kdo kliče na dan?	o - o o -

Opazuj variacije te kitice v sledečih zgledih:

Mi brazdjo konjčiči	o - o o - o
Za hajdo, pšenico,	o - o o - o
Nevtrudni dekljči	o - o o - o
Pa béljo tančico:	o - o o - o
Kaj maram, se kruha	o - o o - o
Persluži zadòst,	o - o o -
Ni sile trebúha	o - o o - o
Po svétu mi nost.	o - o o -

¹⁾ Gl. Levstikovi zbrani spisi, Uredil Fr. Levec, V. zvezek, 1895, str. 258., v članku „Vodnikova pesem: „Bohinjska Bistrica“ in zlasti str. 149 (v kritiki Kleinmayrove „Zgodovine slovenskega slovstva“).

²⁾ Vstaja se po Vodnikovem bere dvoizložno!

ali: Bogatmu/sromaku u - u u - u 1,
 Polno mošnico, - u u - u
 De lahko za pratko u - u u - u
 Verže petico: - u u - u
 Ako pa kaže - u u - u
 Per lanskim ostan, u - u u -
 Pojde moj trebuh - u u - u
 Pod herbet vasvat. u - u u -

ali: Men diši pit - u u -
 Kar je nalit, - u u -
 Marvin, al Draga, - u u - u
 Al Pikolit. - u u -

ali: Pojd in obrazi - u u - u
 Z' čertami, - u u -
 Zivo mi pisaj - u u - u
 Z' barvami, - u u -

ali: Lepòto da zemli u - u u - u
 Toplo lét, - u - (mesto - u u)
 Nedolžnost mladénčam u - u u - u
 Pravi cvét. - u - (mesto - u u)

ali: Je nadélana césta, u u - u u - u
 Ne zajémajo pésta. u u - u u - u

Dasi torej Vodnik nasvetu Zoisovemu ni mogel slediti v celoti, je vendar brezdvomno pod Zoiso im vplivom vsaj v svojem poskóčnem verzu tu in tam porabil večjo metrično svobodo romanske metrike. O tem pričajo že v „Veliki pratiki za l. 1796“ verzi:

Poštenim obderžat njih dobro volo,
 Sleparjam pométat enajsto šolo —
 Zakonskim lubezen vsaj enu létu —
 Raztergane norce, al skrite v' žamet —

Ti verzi so vsi ohranili isto ritmiko tudi v „Pesmah za pokušino“ (1806) in v končni obliki Vodniko-

vega rokopisa. A taki slučaji so se v njih še pomnožili.

V „Veliki pratiki za leto 1796.“ se glasi prvi verz noveletnega voščila še:

Navada je novu lētu vošiti,

v „Pesmah za pokušno“ (str. 11.) pa že:

Naváda je vóšit
Nov' léto priti.¹⁾

Podobno tudi v drugi kitici v verzih 5–8. (oz. 3–4), ki se glase v „Veliki pratiki“ takole:

Arzatom britof pogostu gnojít,
Dohhtarjam srěčnu vse pravde dobit.

V teh verzih vidimo v „Pesmah za pokušino“ večjo svobodo, še večjo pa v končni redakciji v Vodnikovi zapuščini:

Pesme za pokušino (str. 11):	Vodnikov rokopis l. 7.
Zdravniku grobe	Zdravnikom grobe
Pogosto gnojít,	Pogosto gnojít,
Doktarju srěčno	Besednim srěčno
Vse pravde dobit.	Vse pravde dobit. ²⁾

Takih zgledov imamo tudi v drugih pesmih Vodnikovih, tako v „Plesarju“ (kit. 1., v. 2.), v pesmi „Star pévic, ne boj se péti“ (kit. 6., v. 2. in 4.) in zlasti v „Bohinski Bistrici“; te variacije, posebno v

¹⁾ Levstik je naglasil ta verz v svoji izdaji Vodnikovih „Pesmi“ (1869) popolnoma svojevoljno: „Nóv' leto priti“. Wiesthaler nima naglasa, ker ga tudi v končni redakciji pesnikovi (V. R., l. 7) ni; a v tej se glasi beseda „le jto“.

²⁾ Besedo Zdrávníku je Levstik (in za njim Wiesthaler) v svoji izdaji (str. 17.) svojevoljno naglasil na prvem zlogu, ker Vodnik sam nikjer nima tega naglasa; besedo „Besednim“ (m. Dohhtarjem) pa je Vodnik sam v svoji „Dognani popravi Pesni za pokušnjo“, zgotovljeni na „4. dan Brézna 1816“ (v Vodnikovi zapuščini) naglasil „Besédnim“. Tudi beseda „Lekarjam“, ki je stala prvotno v V. R., ni naglašena na prvem zlogu.

28) Korsmalerei
v zadnji pesmi, se krasno prilegajo vsakokratnemu razpoloženju kitice, zlasti tam, kjer se menjava hkrati tudi daktil 2. in 4. verza (Bistrica-iskrica) s katalektičnim dvostopnim trohejem:

5. Po steni pleza	6. Na robu sedva
Skaini sin,	Verh Dobrav,
Objema zelen	Kdob' se po méli
Jo beršlin	Derknit bav?¹)

Žal, da se nam ni ohranila korespondenca o drugih pesmih iz Vodnikove učne dobe v Gorjušah, ker bi nam nudila brezdvoma še dosti zanimivega gradiva o razmerju med učiteljem in učencem in o — Vodnikovem napredovanju. Tako ne vemo nič o kritiki verzov za mesece (Monath-Versikeln), o katerih pravi Zois v drugem pismu (24. julija 1794), da so vsi prav pripravi in dobri, le to si bo (s tovariši) dovolil, da nekatere okrajša, druge predela, druge opili itd.“ (V. Sp. 50); to se nanaša skoro gotovo na napise za mesece, ki so izšli v „Veliki pratiki za leto 1796“ („Nova pratika“), a so bili, kakor vidimo, namenjeni že za njem prvi letnik. Samo ime se nam je ohranilo o pesmi za jezikoslovce (das auf die Sprach-Beflissenen entworfene Lied), ki se omenja v pismu dne 4. avgusta 1795., pravtako tudi o alegoriji o čebelah (Allegorie der Bienen), ki jo omenja Zois v istem pismu in še enkrat 4. oktobra 1795., hkrati s „Koledniško pesmijo“: „O čebelah (Über die Bienen) pa še nisem imel časa, da bi jih študiral.“ Niti naslova pa ne vemo pesmim, o katerih govori Zois 5. septembra 1795: „Triglavska Muza je dala slišati zopet prav izborne poskuse, — vredni so najmarljivejše kritike. A prositi moram oprostivte, da se danes ne morem baviti z njimi. Kajti bil je poštni dan in sem moral do desetih delati za pisarnico. — Zdaj pa je prišla polnoč, moje oči so trudne in ne morem se dalje muditi. Kos (t. j. Zoisov sel) hoče jutri zjutraj odpotovati. Zato se moram posloviti in ostalo prihraniti za drugič.“ (V. Sp. str. 57).

¹) Opozarjam na menjavo razpoloženja in ritma v drugi polovici 6. kitice!

9) Zoisova poetika: francoska. Brillantna
um in duh - in prizije, name in korist

Vendar pa nam kaže že to, kar se je ohranilo, kako je Vodnik pod modrim vodstvom svojega mentorja Zige Zoisa rasel in zorel in dozorel kot pesnik, prvi, ki je med Slovenci zaslužil to ime.

* *

Kakor je bil baron Zois po svojih nazorih o metriki in poetiki v glavnem učenec italijanskih klasikov 15. in 16. stoletja, tako je bil po svojem mišljenju, po svoji izobrazbi in okusu pravi otrok 18. stoletja, le narahlo se ga je doteknilo tudi gibanje nove struje nemških viharnikov (Sturm und Drang), pravzaprav le po Herderjevih „Fragmentih“ in po Bürgerjevi „Lenori.“ Goethe in Schiller sta mu toliko kot neznana. Prav po Horacijevem izreku „aut prodesse volunt aut delectare poetae“ mu je bila glavna naloga poezije pouk in zabava; poezija mu še ni bila nujni izraz pesnikovega čuvstva, ampak stvar uma — to se vidi najjasneje iz njegovih naukov o razmerju nameravane epopeje do — mitologije, ki naj se uporablja tako, da izpodbija (v zmislu prosvetljene dobe) pred-sodke in vraže.

Ta nauk, da je glavni vir poezije razum, izhaja iz francoske literature. Postavil ga je na temelju Descartesove racionalistične filozofije Nicolas Boileau¹⁾ (1636—1711), zakonodajalec francoskega Parnasa (législateur du Parnasse français), v svoji didaktični pesnitvi „L'art poétique (1674):

Aimez donc la raison; que toujours vos écrits
Empreunent d'elle seule et leur lustre et leur prix.

Sprejel ga je tudi Charles Batteux (1713—1718) v svojo poetiko (Cours de belles-lettres, 1747—50) in ga združil z naukom, da je umetnost posnetek narave in da je temelj kritike dobri okus (bon goût). Veljal je v francoski literaturi še vse osemnajsto stoletje do začetnika francoske romantike (Chateaubrianda) in je bil temeljni

¹⁾ Primerjaj o njem Arne Novák „Kritika literární. Metody a směry“ v zbirki „Duch a svět“ zv. 18., v poglavju „Estetická kritika dogmatická,“ str. 29. in 38.

10) *tois kot vime: kenny om you*
nazor tudi v nemški literaturi do Herderja in do vihar-
nikov. Um in duh (raison et esprit — Verstand und
Witz) sta bila vira poezije, moralna korist *ad 9.)*
njen namen.

Ta nazor si je prisvojil tudi Zois, dasi je
vplival nanj tudi že Herder, v tem oziru predhodnik
romantike, s svojo ljubeznijo do narodne poezije, s
svojo zahtevo originalnosti in poljudnega, iz živega
narodovega govora zajetega jezika, in se je seznanil
tudi s Herderjevim ljubljencem Ossianom in z Bürger-
jem, ki je s svojimi baladami v slogu angleških narod-
nih pesmi pokazal, kaj se pravi pesniti v narodnem
duhu.¹⁾ Da je temu tako, nam dokazuje pohvala „Zado-
volnega Krajnca“, v katerem vidi Zois več narave
(Batteux) in nadarjenosti — kot pri Marku in Damas-
cenu in pravilnejši „raisonnement“ (V. Sp. 48), to
dokazuje pohvala poslednjih verzov „Dramila“: „Lenega
čaka stergan rokav — Palca beraška, prazen bokav,“
ki sta mu več vredna kot sto pridig z ozirom na (sc.
moralni) uspeh. Kritika zahteva po njem, da se vedno
vse poskusi, da se zadovoljita razum (Boileau) in
dobri okus (Batteux), uho odloči vse (v laškem
enajstercu), če vpraša za svet jezikovni okus (Batteux).
S tem, kako se uporablja mitologija v epopeji, naj
se zatirajo predsodki, zmote, vraže. Skratka,
Zois je popolnoma dete racionalistične prosvetljene dobe.

Tudi Vodnikova poezija je istega značaja;
svoj izvor ima prav v zmislu racionalistične dobe v
umu, ne toliko v srcu. To kažejo že prvi poskusi v
„Pisanicah“, tako prigodnici „Mila pesm pejta P.
Marku A. D. za odhodno, kader je v' lejtu 1/75. iz
Lublane na Dunej šl“ (1779), „Kraynske Modrine
žalovanje nad smertjo Marie Terezije premodre
cesarice itdr.“ (1781), tako tudi „Prošna na Krayn-
sko Modrino“ (1781), najbolj pa „Klek“ (1781),
ki je moralizujoča pripoved (moralische Erzählung), po-
polnoma v zmislu kakega Hagedorna in Gellerta in
drugih nemških „basnikov“, ki so sami pod vplivom
francoskih moralistov 17. stoletja, zlasti La Fontainea.

¹⁾ Vodnikov spomenik str. 61.

Sorodnosti s to smerjo ne zatajuje niti „Zadovolne Krajnca“ (1789), karakterizacija slovenskega kmeta, združena s hvalo vesele in zadovoljne skromnosti; take karakterizacije — le v prozi — so se udomačile v nemški literaturi, zopet pod tujim vplivom, najbolj po „moralnih tednikih“ (Moralische Wochenschriften).

To se tudi v Zoisovi šoli nič ni izpremenilo, le da ga je Zois napotil v poljudno smer. Zois je pohvalil Vodnikovo misel, da bi mesto „neokusnih ugank“ — kakršne je prinesel Markov koledar — napisal za vsak mesec po eno kratko moralizujočo pesem (moralisches Gedicht); prva je bilo poznejše „Dramilo“. V tej smeri so ga potrjevali tudi drugi Zoisovi nauki in tudi Batteux in Ramler, ki ju je dobil od Zoisa. Um in duh (raison et esprit) sta očeta njegovih pesmi v „Veliki pratki“: poučnemu „Dramilu“ kakor satiričnošaljivemu novoletnemu voščilu, „Ugankam“ kakor „Napisom za mesece“, pa tudi še neobjavljenim pesmam in načrtom iz te dobe, pesmi za jezikoslovce, alegoriji o čebelah, godčevski pridigi, didaktični pesnitvi v spomin Antona Linharta in basni o dveh petelinčkih, pravtako tudi redkim pesmim in napisom, ki so izšle v „Lublanskih novicah“. Zdrav razum, pametna misel, duhovita karakterizacija, dovtip in satira, neprisiljena didaktika, to so značilne poteze Vodnikove pesmi.

Tako je ostalo tudi pozneje. Dobrovoljni karakterizaciji „Zadovolnega Krajnca“ se pridružuje v „Pesmah za pokušino“ — kot nekako nasprotje — anakreontična karakterizacija ljubljanskega dobrovoljčka „Plesárja“ in pravtako anakreontična označitev pevca pesnika („Star pévic, ne boj se péti“), v starih letih pa prekrasna karakterizacija samega sebe v veseloresni, pač najboljši pesnitvi Vodnikovi „Moj spominik“. Proslávi prirodnega bogastva slovenske zemlje in darovitosti njenih ljudi v „Dramilu“ je sledila v „Pesmah za pokušino“ — le brez neposredne poučne tendence — proslava slovenskega planinskega sveta v odi „Veršác“ in v napisu „Na sebe“ (poznejšem „Napiťku“), pozneje proslava slovenske obrtnosti v „Jeklénicah“ in oda na slovensko zgo-

dovino „Iliria oživilena.“ „Napisi za mesece“ in epigrami v „Lublanskih novicah“ so dobili v poznejših letih celo vrsto naslednikov, pravtako uganke in uganjevalke v „Veliki pratiki.“ Satiričnošaljivo novoletno voščilo je dobilo družico v hudomušni satiri „Vinske Mušice“. Prav značilen plod racionalistične dobe sta tudi poučno „Cvetje“, satirična „Pomlád“, zlasti pa vrsta Vodnikovih basni (Kós in Brézen, Sraka ino Mlade, Némski konj in pa krajnsék), saj je bila basen v 17. stoletju pri Francozih, v prvi polovici in sredi 18. stoletja pri Nemcih najbolj priljubljena pesniška vrsta in tako Gottsched kakor Švicarji (Breitinger) so jo imeli — kot majhen ep poleg epopeje, ki jim je bila obširna basen — za najvišjo poetično vrsto, to pa radi tega, ker sta ep in basen najbolj odgovarjala racionalistični teoriji o pesniški tvornosti: pesnik da izhaja zmeraj od kake splošne misli, koristne resnice, in zanjo šele si poišče fabulo, t. j. dogodek, ki je pod gotovimi pogoji mogoč, a ni treba, da bi bil dejansko resničen.

Kljub svoji tipični časovni omejenosti pa je vendar Vodnik po svojem poetičnem značaju tudi prav značilno samosvoj. Že „Zadovolni Krajnc“ nam kaže njegovo prav posebno, slovensko, kmetiško-dobrovoljno šaljivost in hudomušnost; časih ga ta zapelje v preveliko grobost — tu je imela Zoisova pila največ dela — a je zmeraj pristna, neponarejeno domača. Hvala domačega življenja, zdravega in zadovoljnega, hvala slovenske zemlje, slovenske domovine, domača šala, šegava in vesela, malo hudomušna, to je vsebina njegove pesmi, prave hčerke racionalističnega osemnajstega stoletja in domače kmetiške slovenske zemlje.

II.

Ko smo si ogledali razvoj in značaj Vodnikove pesniške osebnosti, se hočemo ozreti tudi še nekoliko po njegovi poetični delavnici.

Vodnikove pesmi niso plod hipne ekstaze genija — kot so n. pr. mnoge mladostne pesmi Goethejeve

— ampak plod vztrajnega in potrpežljivega dela. Pesnik je moral premagati nešteto ovir, ki jih v začetku niti slutil ni; boriti se je moral z vso svojo silo z jezikom, da se je uklonil ritmično-metrični obliki, z vsem naporom se je moral truditi, da je ulil iz njega posodo za svoje poetične ideje.

Vsaka stran Vodnikovih rokopisov v zapuščini njegovi, ki je danes last „Maticе Slovenske“, nam priča o tem delu pesnikovem in o tem njegovem boju za obliko in idejo. Na svoje stare dni je hotel namreč Vodnik izdati celotno zbirko svojih pesmi. Začel je popravljati „Pesni za pokušnjo“ — tako se glasi zdaj naslov — in jih prirejati za nov natisk. Prvo „dognano popravo“ je dovršil, kakor kaže ovitek Vodnikovega ročnega izvoda, ki se hrani v Vodnikovi zapuščini „4. dan Brézna 1816.“ A ko je zapisal popravljeno besedilo na čisto, še zmeraj ni bil zadovoljen ž njim in je pesmi še nadalje prenařeval in popravljaj. Te „Vodnikove pesni za pokušnjo, zložene od 1780 do 1806“ bi bile tvorile prvi oddelek celotne zbirke.¹⁾ Drugi oddelek so „Vodnikove pesni Brambovske 1809“, ki jih je tudi nekoliko popravil, a ne preveč izdatno. Zelo zanimiv je tretji oddelek, „Vodnikove Pesni. Nove“, ki obsega po vrsti zaznamenovanih devet pesmi.²⁾ Sledile so še „Ljudske pesni zbrane“, „Stare ljudske pesni. Kratke“ in „Vodnikove pesni, Preslovenjene.“

Izmed „Pesni za pokušnjo“ nas zanimajo najbolj seveda tiste pesmi, ki moremo zasledovati njihov razvoj čim dalje nazaj, v „Veliko pratiko“ ali celo v „Pisarnice“.

1) Vsebino vsega rokopisnega zbornika glej v publikaciji dr. Nik. Omersa „Vodnikove pesmi“ v III. (XI) izveštju c. kr. višje realke v Idriji za šolsko leto 1911—1912. V njej so objavljene tudi vse variante — tiskane in rokopisne — „Pesni za pokušnjo“.

2) To so: I. Premagova veseljica 1814, II. Mirov gód 11. dan serpana 1814, III. Miljca, IV. Milje V. Moj spominik, VI. Cvetje, VII. Jeklénice, VIII. Bohínska Bistrica, IX. Vínske Mušice. — Pesem „Pomlad“, ki je v rokopisu, ni uvrščena po številki (morda se je izgubila tista redakcija, ki je bila zaznamenovana), „Ilirja oživljena“ in „Ilirja povelšana“ tudi ne, pravtako tudi razni epigrami in uganke ne.

11 1) Zad. Kraync

Edina pesem, ki jo je sprejel Vodnik v „Pesni za pokušnjo“ iz „Pisanic“, je „Zadovoljin Krajnc“ in prav ta pesem je natisnjena — prenarejena seveda — tudi v „Veliki pratiki“. To najstarejšo [izmed Vodnikovih pesmi,] ki ji pesnik ni zavrgel, si hočemo zato nekoliko natančneje ogledati. V Pisanicah jo beremo v tejle obliki: ¹⁾)

Zadovolne Kraync.

1. Men' sonce is straže Hrovatske gor' pride,
In' na Korathanu za hribe zajide,
Is Burjo me štajerc po zimi hlady,
Is Jugam mi Lah po lejt' čelu puty.

5. V' vsakemu lejtju jest žajnem pšenico,
In' ajdo; lan sejem za lepo tančico.
Kaj maram, men' rase na polju zadost,
Ni sile trebuha za kruham men' nost.

Jest sukno imam is fin fina Pad'vana:

10. Maruška pak ras nos' is prav'ga mezlana,
Moj pruštof ked pirh lep erdeče škerlât;
Al moderc je nje us sreberne, in' zlat.

Okrogle rad plešem, s' nogame perdâjam
Glaš godcam, ter se na dva cepa sem majam,

15. Al Špeła za mano prov ročnu drobny,
Stopine pobira, se v' rinke verty.

Spehove jest žgance zravn kislega zeła
Štëmam, kader pridem od teškega deła.

Klobasa je dobra, tud' dobrè je sok;
20. In', kar se še cmare na ražnu okrog.

Useler imam za vse židano volo:

Al' deni me v' žovd: al' pak pošli me v' šolo;
Is eno besëdo, jest sem korénâk;
Zdej dełam, zdej waham, zdej pyem tobak.

¹⁾) Pisanice od lepeh umetnost na tu lejtju 1781, str. 27—28.

Zois je to pesem, ki mu jo je označil o. Damascen Dev kot prvo Vodnikovo pesnitev (ali po pravici?) v pismu z dne 4. aprila 1794. zelo pohvalil, a je Vodnika hkrati opozoril na metrično hibo Pisaničarjev, katere se je Vodnik v tej pesmi še precej dobro varoval, a ne popolnoma ubranil, da namreč ob sklepu verza vse preradi presekajo stavek tik pred koncem in ga nato nadaljujejo še v začetku naslednjega verza¹⁾. V „Zadovolnem Krajncu“ se nahaja ta napaka trikrat ob prehodu s 5. do 6., 13.—14. in od 17.—18. verza.

Ko je Vodnik to pesem predelaval za „Veliko pratiko za l. 1797“, je bival že v Ljubljani in mi-žal ne vemo, kaj mu je Zois še drugega nasvetoval. Pesem v „Veliki pratiki“ pa nam priča, da je vsebinsko pesnik ni nič več prenarejal — še razvrstitev je ostala prav ista,²⁾ a metrično in stilistično je pesem skoroda popolnoma nova: prvotno dolgo vrstico z zarezo v sredi in s samo eno, končno rimo je razdelil pesnik v dva verza in ju opremil z rimo tudi ob prvotni zarezi; iz četvero-vrstične je nastala tako osmerovrstična kitica. Pesem se glasi zdaj v „Veliki pratiki za l. 1797“ takole:

Zadovolni Krajnc.

<p>Od straže Hravaške
Men sonce gor pride,
V' vinógrade Laške
Na večer zajde,
5. S' Beněškiga murja
Jug čelo poif
Od Štájerjov burja
Per del' me hladi,</p> <p>Orjejo Kojniči
10. Za ajdo n' pšenico,
Nevtrúdni deklíči
Perpravjo tančico,
Kaj maram ? jest kruha
Perslúžim zadost,
15. Ni sile trébuha
Okóli men' nost</p> | <p>Imam oblačilo
Z' domač'ga Padvána,
Ženica pak krilo
20. Iz prav'ga mezlána.
Se světi na lice
Kò pirh moj škerlát
Njě šápel, jeglice,
Njě móderc je zlat.</p> <p>25. Rad plešem okrógle,
Glass z' péto perdájam,
Premédem vse vogle,
V' dva čepa se májam
Za mano pak Jera
30. Prav ročnò drobní,
Stopin'ce poběra,
Se v' rinke vertí.</p> |
|---|--|

¹⁾ Vodnikov spomenik, str. 48.

²⁾ V prvi kitici se opisuje lega dežeje, v 2. pridelki zemlje, v 3. oblačilo, v 4. ples, v 5. hrana, v 6. pa zmožnosti slovenskega kmeta.

- Na žgancih tropine
 Zravn Kisliga zęła,
 35. Bob, kaša, vse mine
 'Kò pridem od dęła,
 Karkól je, nî mári,
 Klobássa, al sok,
 Al, če se kaj cmari
 40. Na ražnu okrog

- Za vsáko povéle
 'Mam židano volo:
 Al bránit dežéle
 Al hóditi v' šolo
 45. Povsód se prav maham,
 Kò čverst korenák,
 Zde-j dęlam, zde-j báham,
 Zdej piem tobák.

Zanimivo je, kako je silila nova, strožja oblika k izbranejšemu in točnejšemu izražanju. Neprimerni izrazi so nadomeščeni z boljšimi (Iz Burjo me štajerc po zimi hladu: Od Štájerjev burja *Per dęł' me hladí itd.), predolgovezni, nenazorni stavki s praznimi mašili, ki so silili preko sklepnih pavz v verzu, so se v zmislu Zoisove zahteve bolj zgostili in nastale vrzeli izpolnile z novimi nazornejšimi izrazi ali z novimi, zmiselnimi stavki:

- Pis.: *V' vsakemu lejtju jest žajnem pšenico,
 In' ajdo; lan sejem za lepo tančico.*
 Prat.: *Orjejo Kojniči — Za ajdo n' pšenico,
 Nevtrúdni deklíči — Perpravjo tančico.*

- Pis.: *Okrogle rad plešem, s' nogame perdájam
 Glas godcam, ter se na dva čepa sem majam.*
 Prat.: *Rad plešem okrógle, — Glass s' péto perdájam,
 Premédem vse vogle, — V' dva čepa se májam.*

- Pis.: *Spehove jest žgance zravn kislega zęła
 Štémam, kader pridem od teškega dęła.*
 Prat.: *Na žgancih tropine — Zravn Kisliga zęła
 Bob, kaša, vse mlne — 'Kò pridem od dęła.*

Zanimivo je tudi opazovati, kako je Vodnik kljub tako temeljiti metrični preosnovi vse pesmi vendar ohranil vse stare rime in s kako malenkostnimi tekstnimi izpremembami — ki pa znači skoro vsaka hkrati tudi 'zboljšanje' teksta — je dosegel, da se rimaĵo vsi prej nerimani prvotni polverzi:

- Pis.: *Men' sonce iz straže Hrovatske gor' pride,
 In' na Korathanu za hribe zajide.*
 Prat.: *Od straže Hravaške — Men sonce gor pride,
 V' vinógrade Laške — Na večer zajide itd.*

II 2)

Tudi nekatere izmed prememb v „Pesmah za pokušino“ so prav zanimive, dasi se omejujejo večinoma bolj na popravo posameznih besed in rekel.¹⁾

Podobno metamorfozo, le manj bistveno, je doživelo tudi novoletno voščilo, natisnjeno prvotno v „Veliki pratiki za l. 1796“ Novu letu se voši in nato v „Pesmah za pokušino.“ Tudi v tej pesmi je imela kitica prvotno čvetero vrstic, razdeljenih z zarezo v dve polovici: Navada je novu || letu vošiti itd. V „Pesmah za pokušino“ se je dolga vrstica razdelila v dva verza, le brez nove rime. S to malenkostno izpremembo — le pavzo na koncu verza je bilo treba tu in tam bolj poudatiti kot prej v zarezi (Navada je vošit — Nov' léto priti) — je pridobila pesem več členovitosti, hkrati pa se je tudi stilistično in jezikovno zboljšala; opozarjam le na dva značilna zgleda:

Prat.: (sc. želim:) Arcatam britof pogostu gnojit,
P. za pok.: Zdravniku grobe — Pogosto gnojit,

kjer sta se kar dve nemški tujki zamenili z domačima besedama, in

Prat.: (sc. želim:) Gospodi, nu kmečtam polno mošn'co,
Dob' lohka za pratko dali petico,

P. za p.: Bogatmu sromaku — Polno mošn'co,
De lahko za Pratko — Verže petico.

Koliko nazornejši in značilnejši je izraz v novi verziji!

¹⁾ Orjejo Kojnič: Mi brazdjo konjiči (v. 9); Perpravjo tančico: Pa belio tančico (v. 12.); Glass s' péto perdájam: Z' (kot zlog!) péto glas dájam (v. 25.); Za mano pak Jera — Prav ročnò drobni, — Stopin'ze pobéra — Se v' rinke verti: Nožica pa Mince — Za mano drobni, — Pobéra stopince (radi rime!) — Se v' króge verti (v. 29.—32.); Karkól je, ni mári, — Klobássa, al sok — Al, če se kaj cmari — Na ražnu okrog Al bodi pogača, — Klobasa, al sóx, — Al kar se obrača — Na ražnu okrog (v. 37.—4.); Al bránit dežele: Za branbo dežele (v. 43.); Povsód se prav maham: Povsoti se maham (v. 45.). Poprave v končnem rokopisu so večinoma malenkostne, bistveno je zboljšala tekst le ena sama: Ni sile trebuha — Okóli men' nost: Po svétu mí nost (v. 16.).

Podobni so tudi popravki v ročnem izvodu „Pesem za pokušino“ in v končnem rokopisu, kjer je Vodnik premenil n. pr.:

Pesme za pokušino:	Rokopis:
(Sc. želim:) Birtu pokredat	Skrédát točarju
Tram, sténo, nu strop;	Tram, steno, še stròp;
Pivcu porajat	Pi cu poplačat
Prèdn ide v u grob.	Še prej, da bo: lòp!

in celo:

Doktarju srečno	Besednim srečno
Vse pravde dobít.	Vse pravde dobít.

Stilističnega in metričnega značaja je poprava sledečih verzov:

Pesme za pokušino:	Rokopis:
Zdihá katira	Ktira žé dolgo
Žé dolgo možá,	Zdihúje. — možá,
En' zaročéni	Pa zaročéni
Ne več k' enigá.	Ne več od engá.

Čisto o drugem poglavju pa nam govore končne rokopisne poprave pri „Dramilu“ in pri basni „Nemški inu krajnski kojn.“ Govore nam namreč o časih stiske in duševnega trpljenja najboljših v našem narodu, v času, ko se je lotil Metternich dela, da iztrebi vse sledove svobodoljubja in narodne zavesti, ki ju je bila zbudila francoska revolucija in doba Napoleona, v času, ko so tudi razni nemški kraljiči in knežiči s trepetajočo bojaznijo slutili strašno veleizdajo v vsaki dijaški izjavi za — zedinjeno Nemčijo v zmislu starega „Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti“ in so obsojali radi njih dijake-mladiče na — smrt.

Prva vrstica „Pésme Na moje Rojake“ — naslov je Vodnik zdaj izpremenil v „Dramílo mojih rojakov,“ končno pa v „Dramilo“ — se glasi v popravljenem Vodnikovem izvodu „Pesem za pokušino“: „**Krajnz!** tvoja dežèla je zdráva“; tako ga je sprejel tudi v prvi rokopis (v rokopisnem zborniku Vodnikovih pèsmi je zaznamenan kot list 2.), a ga je izpremenil v „**Slovinc** tvoja zemla je zdrava,“

II 4)

v drugem rokopisu (list 3.) je besedo „Slovenec“ zopet prečrtal in ga nadomestil s prejšnjim izrazom „Krajnec“; vendar pa se je končno le ojunal in zapisal v končni verziji (list 1.) **Slovenec** tvoja zemlja je zdrava.“

??

)

II 5)

Nekaj podobnega se je zgodilo z basnijo, ki ima v „Pesmah za pokušino“ (str. 39.) naslov „Pravlica. Némški inu krajnski kojn.“ V ročnem izvodu Vodnikovem je naslov najprej izpremenjen v „Česki konj in pa krajnsjk“ nato v „Pemsjk in pa krajnsjk konj.“ V rokopisu (list 15) pa stoji zopet „Česki konj in pa krajnsek“. Vsled tega je bilo treba popraviti tudi prvi verz, ki se je glasil prvotno: „Nemški kojn slovénmu reče“. V ročnem izvodu ga je izpremenil takole: „[Česki] Pemski konj pa krajnskmu (reče)“ v rokopisu pa: „Česki konj pa krajnskmu reče.“

Še bolj zanimive nego „Pesni za pokušnja“ so „Vodnikove Pesni. Nove.“ (Prvotnih zapiskov za „Pesni za pokušnja“ nimamo; tudi so poprave pri pesmih, ki so se natisnile prej že v „Pisanicah“, „Veliki pratiki“ in v „Lublanskih novicah“, bolj metričnega in stilističnega značaja. Pri nekaterih izmed „Novih pesmi“ pa so se ohranili prav prvi zapiski, pri večini pa vsaj daljša vrsta variacij in zasledovati moremo vsled tega tudi, kako se je pesnik boril za pravo obliko ideje in misli, ki jo je hotel v pesmi izraziti.

Prav od prvega začetka lahko zasledujemo, kako je nastala zabavljica „Vinske Mušice“. Idejno ta pesem ni kaj posebnega, toliko zanimivejša pa je po obliki Tisto svojo navadno štirivrstično kitico je Vodnik skompliciral s cezuro in notranjo rimo v prvi in tretji vrsti, drugo in četrto vrstico pa je rimal skozi vso pesem z eno samo rimo.

Prvo, kar je Vodnik poskusil, je bilo, da je shematično sestavil rime, nakar je poskusil nekatera shemata izpopolniti¹⁾ (list 35.):

¹⁾ Ti vstavki so natisnjeni z malimi črkami nad prvotnimi črkami, oziroma ob strani, če so ob strani v roko, isu. Kar je v oglatem oklepaju, je v rokopisu prečrtano.

Vino.

<p>1. — mlada — rada
Je ^{vin'} [ga]
[Saj enkrat] vsak
Ga serkne — [na] dan
Je stara
— ne mara
[Še se trikrat]
Se nigdar — ne bran'</p>	<p>4. zvest —
plem ga hran'
Al — urba
— tar — lan</p>
<p>2. — — gleda
Je bleđa ga
Mu
— miga po stran
rudeč — goreč
mu
napr — plan</p>	<p>5. ni — odludn
de bil bi neznan
— nevumn
strašan.</p>
<p>3. ve — poredn —
na dlan
m merda
Je — al močan</p>	<p>6 Vsa — čaka
iše cel dan
prid — nevjide
Koj — djan.</p>

Ta načrt je napisal Vodnik na levo polovico strani. Ko je izpolnil vrzeli v prvi kitici popolnoma, v drugi pa deloma, je nadaljeval na desni polovici strani zgoraj:

Ženice so tice

[Vin' [škoz] pijejo vsè] Po mestu Lublân'

Starín[a], novín[a]

[Sploh dobra jim je] Jih terdne ohran'.

Najprej je popravil „skos“ v „Vin'“; ko je potem zapazil, da rima ni prava, je prečrtal celo drugo in četrto vrsto in jo popravil na desni strani tako, da je bila rima prava.

Tik spodaj je začel nato novo kitico (dva verza, ki ju je pozneje sprejel v prvo kitico):

Od vode ^{jih} jo bode
 Jed ne če dišat,

Nato je poskušal na isti strani spodaj. Najprej je zapisal:

Nektèr^a[e] metèr^a[e]
Na vin [so]^{je} v' Lublan',
Ženico ko mšico
[Sej] [Jo] vinčik ohran'.

Nato je prečrtal drugo in tretjo vrstico in zapisal zgoraj novi dve vrstici:

Ženice ko mšice
Na vin so v' Lublan

tako da sta prvotna prva in poslednja kitica zdaj tretja in četrta. Hkrati je moral popraviti sedanji tretji verz v: Nektèro metèro. Pod to kitico je napisal drugo (prvotno prvo):

Je mlada ga rada
Saj^{merco} ^{na}
[Poserkne vsak] dan
Je stara, ne mara,
[Se pet jih ne bran]
Jih pet se nebran'.

V praznem prostoru v sredi je napisal ~~Vodnik~~ pozneje, z drugačnim, temnejšim črnilom nove variante:

a) Gorencam^u Dolencam^u
Je vinčik poznan
Novina starina
Jih terdnih ohran.

b) Ženice^{[ko] fo} [so] mšice
[Tud vinske] v' Lublan
Na vin' so
Ženice mušice
So vinske v' Lublan',
Novina slasčina
Jih terdnih ohran'.

Po teh pripravah se je lotil dela, da sestavi prvi celotni zapisek, ki se glasi (list 34.)¹⁾:

1. Ženícám mušícám

Duh vinski je znan,
Od vode jih bode,
Je móčnik neslán.

2. Dolenko Gorenko

Lé vinčik ohran,
Še take ^{namake} [razlake]
So tudi v' Lublan'.

3. Je mlada, ^{ga} [je] rada

Saj merco vsak dan,
Je stara, ^{ga} [ne] mara,
Dvanajst [se] ⁱ jh ne bran'.

} prečrtano

4. Je bleđa, ga gleda

[Ga] ^{ga} pokličče po stran,
Rudeča goreča
Naproti mu plan'.

} prečrtano

5. Popivka ga čivka,

Bod slab al močán,
Pa svèta ^{mu} [še] pèta
Posreba ^{še} [mu] kan.

¹⁾ V tekst sem sprejel le manjše poprave; večje se omenjajo spodaj.

6. Ni čudne nevumne,
 Deb' nè bil serklán,
 Ne studne ^{od} oljudne,
 Bil deb' ji [prepjan]. [piján.]

} prečrtano

7. ^{Lej vsaka} [Vesáka] ga čaka,
 Doklèr je daján;
 Ko pride, ne vjide
 Ne kaplja [n]a van

} prečrtano

8. Ga jezna ni trezna,
 Za žejo ga hran',
 Al vedna potrebna
 Ga [suče] ko lan
vléče

} prečrtano

Zdaj pa se je začelo šele pravo črtanje in popravljanje. Milost so našle v Vodnikovih očeh samo tri kitice, prva, druga in peta; ostale so bile formalno slabe ali tudi neokusne in prazne: Sedmo in osmo kitico je Vodnik zato kot nerabni kratko in malo prečrtal, nista se mu zdeli vredni poprave; z vso silo pa se je lotil poprave ostalih treh kitic.

V tretji kitici je popravljaj najprej drugo vrstico „Ga serkne vsak dan“, „Ga merco vsak dan“, „Kosarc sak dan“, „Kosarez v' dan“; nato se je lotil četrte vrstice. Nad vrsto je zapisal „več jih se (ne bran)“, „še več se“, „Se večkrat“; nato pa je poskušal na strani na najrazličnejše načine: „Golt dokler [opran] je spran“, „Več [mer] jih se ne bran“, „De golt je opran“, „Ne stavi se v' bran“. Nazadnje je celo kitico prečrtal.

Podobno je popravljaj tudi četrto kitico. V prvi vrstici je popravljal „pa (gleda),“ „to (gleda),“ „le (gleda),“ drugo vrstico je prenarčjal „Pokliče na stran“ „za lék de je dan“; tretjo in četrto je popravljaj na strani:

Rudeča	a	
[Boječi]	goreč[i]	
	tiho	[kupvan]
	Je [skrivaj]	[jeman] [poslan]
	
Je	Skrivaj	[je] poslan
	Ga lejtas	ko vlan ^[1]

} prečrtano

Nato vse prečrtano. V šesti kitici je prečrtal najprej tretjo in četrto vrsto in popravil spodaj:

[Ga pjejo [po] Na tihim po stran]
[Ga studne odljudne]
Na tihim postran
[Na tihim Pokličejo v' stran]

Nato pa še na strani: „Ga studna odljudna — [Na tihim postran] — Pokliče na stran.“ Nato vse prečrtano!¹⁾

Začel je pisati nov, tretji zapis, (list II. b). Prva, druga in peta kitica sta brez spremembe sprejeti iz popravljenega drugega rokopisa,²⁾ a prejšnja peta kitica je zdaj šesta, prejšnja šesta pa peta. Tretja, četrta in sedanja peta (prej šesta) kitica pa se glase zdaj:

3. Je mlada ga rada	
[Kosarc [v]sak dan]	
[Golt]	čik
[Je] stara [ga] mara	ne
[Ji] [Golt] dokler [je] spran.	ni

} prečrtano

¹⁾ V tem zapisku je tudi nekaj popra z roko Kallistrovo, ki jih tu seve ne omenjam; na obratno stran je zapisal Kallister celo tri in četrto kitico. Vse te pravice so sprejete iz Vodnikovega končnega rokopisa (l. 33.).

²⁾ Le močnek, v. 3; Al Pivka, popr. v: Popivka, v 5. kit., v. 1.

Rudeča goreča Ga lejtas ko vlan.

4. [Ga] [Je] bleđa, saj gleda
Pa Za lék de je dan,
[Ni čudne nevmne,]
[Deb' nè bil serklan].

prečrtano

5. ^[Si] [Ga] studna odljudna
Dat reče
[Pokliče] na stran
[Rudeča goreča]
[Ga lejtas ko vlan]

1) Ni čudne nevmne
Deb' ne bil serklan.

Tretjo in četrto kitico je nato pesnik obe prečrtal in zapisal na desno stran eno samo kitico

3.

Je mlada, ga rada
Saj merzo vsak dan
Je stara ne mara
Se [šest] [jih] ne bran.
[pét] štirih

Zdaj je celo pesem še enkrat prepisal (V. R. 1. 33.), prvo, drugo in peto kitico, kakor je bila že v drugem in tretjem rokopisu (močnik, 3. v.; vinček, v. 6), tretja in četrta, kakor sta v tretjem rokopisu (petih, v. 12.). V četrti kitici je popravil Vodnik še drugo vrsto celo: „Si vtoči na stran“, v četrti pa je zapisal mesto „nevmne“: „negudne“. Tako je pesem (s petimi kiticami) natisnjena (z malimi pravopisnimi premembami in s pomoto „Že“ mesto „Še“ v 7. v.)¹⁾ v Smoletovi izdaji; Levstik, (ki mu je sledil tudi Wiesthaler) pa je svojevoljno iz 3. rokopisa privzel še tam zavrženo četrto kitico.

¹⁾ To napako ima tudi Wiesthaler.

Pri tej pesmi, ki je kakor novoletno voščilo nekak mozaik, sestavljen iz raznih, pisanih kamenčkoy, se je kazal pesnikov okus bolj v omejitvi, da je iz cele vrste variacij istega (vinskega) motiva izločil, kar je bilo prazno ali neokusno, in da je izbral nazadnje v celotno sliko le nekaj najznačilnejših obrazcev. Prave evolucije idej v tej pesmi nismo mogli opazovati.

Zanimiv v tem oziru je razvoj teksta v pesmi „Milje“ (Mile), zloženi deloma po narodnih motivih. Opazovati ga hočemo le ob eni sami kitici (predzadnji končne verzije, Levstik, str. 27 v. 85—88). V prvem rokopisu (list 42—43) pravi mladenič (št. 43 a):

Miljce jez
Če [take le] nimam,
Ne maram za svét;
Pod zemlo pokimam,
Brez njé ni živét.

Mati naj „napravi“ očeta, „Deb' hotli m' jo dat'.“

Besedilo je dosti pretirano in tudi grobo. Zato je pesnik v drugem rokopisu (l. 46, str. b.) to kitico, prepisano iz prvega rokopisa (le 4 m' ni] ni) celo prečrtal in jo jel na naslednji strani (list 47 a) temeljito predelavati. Hotel je povedati, da mladeniču ni za bogastvo neveste, radi katerega mu ponuja oče drugo, bogato dekle, ne za njeno lepoto, ampak da ljubi svojo izvoljenko (Miljco) radi nje same in radi njenih duševnih vrlin. Poizkušal je na najrazličnejše načine, da bi to izrazil. Najprej je pre naredil prvi dve vrstici in jima dodal (radi rime) še četrto vrstico:

Ne zlátovo krijlce
Ne zlato, ne svét

Ni meni živét.

A beseda „zlátovo“ je bila slaba, „zlátovo“ in „zlato“ hkrati tautologija. Vodnik je zato poskusil, da

bi te dve hibi odstranil, in je poskušal dalje (nad, med in pod vrsticami, oz. ob strani):

Ne pisano kriljce
Ne maga me vjet
Ne lasci, brez Miljce
Ni meni živét.

A kitica je bila še zmeraj slaba: zdaj je izraženo samo, da mu ni mar telesne lepote, o bogastvu ni besedice; razen tega je drugi osebek ločen od prvega po povedku in navsezadnje je še pavza na koncu druge vrstice prešibka, v sredi tretjega verza pa prekrepka. Idejni napaki se je izognil s tem, da je izpremenil drugo vrstico: „Ne **srebro**, ne **svét**“; prvo formalno je odstranil tako, da je prvi del 3. verza izpremenil v „Ni mar mi“. Mimogrede je poskusil, kako bi se podalo v 4. vrstici „Ne maram za švet“, a z učinkom ni bil zadovoljen in je novo vrstico prečrtal. Nato je prvotni četrti verz premenil tako, da bi bolje izrazil prisrčno razmerje mladeniča do deklice: (brez Miljce) — **M' Ni moje živét.**“

Prve tri vrstice — tako prenačene — je prepisal nato ob strani na novo:

Ne pisano kriljce
Ne srebro, ne svét
Ni mar mi, — bres Miljce,

za četrto vrstico pa se še zmeraj ni bil odločil; izraziti je hotel ljubezen do deklice, a najrajši tudi razlog, zakaj jo mladenič ljubi, dušno lepoto, blagost njeno, in je poskušal: „Ni ljube živét,“ „Mi blage, ni žvét“ „Ni blage mi živ(et)“ „Ni meni živét,“ „Vse moje, ni žvet.“ Radi slabe besedne oblike „žvet“ pa mu ravno vsebinsko najbolj odgovarjajoče variacije niso bile všeč in odločil se je za staro brezbarvno varianto „Ni meni živét.“

Tako je prepisal kitico v tretji rok opis (list 44). Ostala je v njej še stara druga formalna napaka neprimerne pavze in še zmeraj ni bil izražen razlog mladeničeve ljubezni. Šele ko se je lotil Vodnik čez dalj

časa — črnilo je temnejše — da ta novi rokopis zopet predela, je našel rešitev, ki ga je zadovoljila. Da mladeniču ni za lepoto, je povedal že izraz „pisano kriljce,“ da mu ni za bogastvo, pripoveduje beseda „svet“; „srebro“ je torej pravzaprav že pleonazem, kajti za pesnikov namen ni treba razločevati realno bogastvo (svet) in bogastvo v gotovem denarju (srebro), dovolj je eno. S tem, da je črtal Vodnik tri zloge „Ne srebro,“ je dobil že v drugi vrstici prostora za izraz „Ni mar mi,“ ki je kvaril prej v 3. verzu pravilno pavzo na koncu drugega stiha, hkrati pa je dobil pred „Miljco“ prostora za trizložno besedo „blaženo“ (v pomenu „blago“, „dobro“) in s tem je poudaril vse to, kar je hotel:

Ne pisano kriljce,
Ni mar mi, ne svét
Brez blážene Miljce
Ni meni živét.

In tako prenařeno je Vodnik prepisal to kitico v četrti, poslednji rokopis te pesmi. (list 41.)

Še zanimivejši, ker tehtnejši, je razvoj ideje v pesmi „Moj spominik“, ki je idejno morda najboljša Vodnikova pesnitev. II 7)

Ohranila se nam je v štirih rokopisih s številnimi popravki, ki nam kažejo sledečo razvojno vrsto: prvi rokopis v zapuščini na listu III., drugi na listu II., tretji na listu 45., četrti na listu I.

Izmed njih si oglejmo prvo že precej popolno varianto (ne da bi se oziral na poprave)¹ in poslednjo, ki je spisana že popolnoma na čisto:

Pevčov spominik

Kdo ròjen prihódni
Bo meni verjél,
De v létni neródni
Okrogle sim pél?

Moj spominik.

Kdo rojen prihodnih
Bo meni verjél,
De v' lejtih nerodnih
Okrogle bih pel.

¹) Ta rokopis je popravil Kallister po poslednjem Vodnikovem rokopisu. Na te poprave se seveda ne bom oziral.

	5. Ne žvenka ne cvenka,
Pa bati se nič,
Živi se brez plenka
O petju ko tič.
5. Kar mat' me vučili,
Sim gledal zapét,
Kar stari zložili,
Za njimi posnét.	Kar Mat je vučila,
10. Me mika zapet,
Kar starka zložila,
Jo lično posnet.
10. Zredila me Sava,
Lublansko poljé:
Zvučile Triglava
Snežéne glavé.	Redila me Sava,
Ljublansko poljé,
15. Navdale Triglava
Me snežne kopé.
15. Olimpa, Parnasa
Kastalie ne znam,
Vunajniga glasa
Od sebe ne dam.	Veršaca Pernasa
Zgol svojiga znam,
Jnacíga glasa
20. Jz gosli ne dam.
20. Latinske, pa Nemške
Poskušat vučím
Za lične slovenske
Zivím in gorím.	Latinske, Helenske
Tevtonske vučím,
Za Pevke Slovenske
Živím in gorím.
Ne hčére, ne sina
Po meni ne bó:
Pa boljga spomina:
Me pésne pojó.	25. Ne hčere ne sina
Po meni ne bó,
Dovolj je spomina:
Me pesni pojó.

Izmed vseh preuredb in popravkov hočemo obrniti svojo pozornost pred vsem na peto in šesto kitico (v. 17—24. končne dovršene pesmi). Drugod je pesnik razmeroma lahko in kmalu našel končni, popolnoma odgovarjajoči izraz,¹⁾ saj je že prvi nam ohranjeni zapis precej dotíran, te dve kitici pa, ki

¹⁾ Opozariamo le na fine popravke 10 Sim gledal zapét] Me mika zapet, 12 Za njimi posnét] Jo lično-posnet, 15—16 Zvučile Triglava — Snežéne glavé] Navdale Triglava — Me snežne kopé.

vsebudeta glavno misel pesnitve, označitev Vodnikove poezije in njenega razmerja do tujih literatur in do lastnega naroda, sta mu dali obilo dela in truda.

V prvotni obliki pete kitice je historično zvesto označena pesnikova odpoved antiki, ki se je izvršila pod vplivom barona Zoisa, in njegova zvestoba do slovenskega narodnega značaja: Ne Olimpa, ne Parnasa, ne Kastalije¹⁾ ne pozna, tujega, neslovenskega glasu ne da od sebe. A trikratna označitev odpovedi prav grški antiki je bil nepotreben pleonazem, hkrati pa je nedostatna, ker bi se kljub temu lahko vprašalo: kako pa je z rimsko antiko? Zato v drugem rokopisu: „**Albune**, Parnasa, Tempeja²⁾ ne znam.“ A še zmeraj je grška antika izražena dvakrat, latinska pa s precej neznanim imenom in še zmeraj je bilo odprto vprašanje: Kaj pa z Nemci? Zato nove premembe: „**Vizurge**, Parnasa, — Ne **Tibre** ne znam.“ Zdaj je bilo označeno vse troje, le Vizurga (Visurgis) je z latinskim imenom še premalo jasno označena kot nemška reka (Weser). Zato je Vizurgo nadomestil z Menom (Majna) in verza se glasita v tem rokopisu končno

Ne Majne, Parnasa,
Ne Tibre ne snam,

in tako se glasi prvotno tudi v tretjem rokopisu. A ob tej samo negativni označitvi je nekako sameval izraz „Inaciga“ (drugačnega) v naslednji vrstici

Ta izraz zahteva poprej pozitivne označitve. Novo delo! Prva rešitev je bila:

Nič drujga Parnasa
Savico lé znam.

1) Olimp, Parnas sta znani gori na Grškem, prva sedež grških bogov, druga sedež Apolona, boga poezije, in Muz; Kastalija je bila vrelec Muz ob Parnasu.

2) Albuna je bržkone Albunea, zdravilen vrelec (danes Acque Albule) pri Tiburju (danes Tivoli), kjer je imel svojo vilo Mecenas, prijatelj in podpornik Horacijev, in tudi Horacij sam. Tempé je dolina med Olimpom in Osso na Grškem.

A pesnik še zmeraj ni bil zadovoljen; izraz „Savica“ mu ni povedal dovolj jasno, da je Savica njegova Kastalija ali njegov Parnas, simbol njegove narodno slovenske poezije. Poskus „Le Kóčino Bělšco — Ljubéla le znam“ je kmalu zavrgel; nasprotje s tujimi literaturami ni bilo označeno v njem.

Problem je šele rešil, ko je posegel nazaj k prejšnji varianti in nadomestil reko Savico s hribom, z Vršacem, ki je bil še prav posebno sposoben, da označi nasprotje s tujim Parnasom, ker ga je Vodnik že opeval v eni svojih najboljših pesnitev: „Za svojga Parnasa — Veršaca lé znam“! Le majhna stilistična prememba še, ki je postavila besedo „Veršac“ na bolj poudarjeno mesto, in določena je bila končna oblika, izrazita in jasna, a hkrati lahka in preprosta:

Veršaca Parnasa Zgol svojiga znam,

a koliko duševnega truda, koliko kritike samega sebe, koliko potrpežljive ljubezni je bilo treba, da je iz teh dveh navidezno tako preprostih poskočno lahkih verzov jasno in brez pege zašijala ideja, ki jo je hotel pesnik utelesiti v njih!

Manj globoke so premembe v šesti kitici, Oblika prvega in drugega rokopisa (Latinske pa Nemške — Poskušat' (Poznati) vučim) je res tudi vsebinsko nepopolna, ker se nanaša poleg nemškega le na en antični jezik, na drugega pa ne; a bolj se je pesnik izpodtikal ob nerodnih izrazih „Poskušat vučim“, „Poznati vučim“. Zato jo je poskusil (v drugem rokopisu) tudi najprej odstraniti, a tudi novi izraz „Razvúmit“ mu ni dovolj povedal. Zato ga je zavrgel in ga nadomestil z besedama „Pa Greške“ in odstranil tako tudi vsebinsko nedostatnost obeh verzov. Formalno pa mu ta dva verza še dolgo nista bila pogodu. Prenarejal je: „Latinske, Helenske, Pa Ne“ (sc. Nemške vučim), a je novo varianta že grede zavrgel, ker besede „Ne(mške)“ še do konca izpisal ni, in je popravil nedovršeni verz ob strani takole:

„Znat Nemke (popr. Nemške) vučim“ Nato je vrstici zopet nekoliko prevrgel: „Znat Nemke Helenke — Latinke (sc. Muze = Pevke) vučim“, čemur odgovarja v naslednjem verzu poprava „Pevke Slovenke“, ter popravil zopet: „Znat Nemške Helenke — Latinske vučim“ (v naslednjem verzu zopet „Slovenske“). Tako je sprejel ta dva verza v tretji rokopis, v katerem pa je posegel zopet nazaj na prejšnjo, v drugem rokopisu niti do kraja ne izpisano varianto: „Latinske, Helenske, Pa Nemške vučim“ in šele v četrtem rokopisu je našel končno obliko s tem, da je besedi „Pa Nemške“ nadomestil s „Tevtonske“ :

Latinske, Helenske
Tevtonske vučim,
Za Pevke¹⁾ Slovenske
Živim in gorim

Tista pesem Vodnikova, ki je za „Ilirijo oživleno“ morda najbolj zanimiva radi zgodovinskih dogodkov in razmer, iz katerih je vzkliła, je gotovo tista, ki jo poznamo doslej pod naslovom „Ilirija zveličana“.

Doslej se je vobče mislilo, da je ta pesem nastala samo zato, da bi se rehabilitiral pred avstrijsko vlado, ki mu je zamerila njegovo „Ilirijo oživleno“, v kateri je proslavil hkrati s svojo slovensko-ilirsko domovino in zgodovino tudi Napoleona, ki je ustvaril „pokrajino Ilirijo“. Zato da je tako odločno poudaril razočaranje, ki ga je doživel ob Napoleonu, ki „Razmeta, razgraja — Vse tare pod pest“ in ki tudi upanja Ilirije, da bi postala „prstan Evrope“ ni izpolnil: „Ne dà me nevesti, — Zagazi se v lom“

Vendar pa to ni edini povod. O tem priča že pripis pod rokopisom latinskega prevoda „Ilirije oživlene“, ki se je ohranil v Vodnikovi zapuščini (list 24.) in ki ga je priobčil že Wiesthaler v svoji izdaji. Valentina Vodnika Izbrani spisi“ (str. IX., op *): „Sequetur **Illyria magnificata**, ceu antithesis jam tum concepta in mente poetae, **in laudem ejus, qui**

¹⁾ Pevke = Muze.

linguam excoli juberet Slovenicam,¹⁾ atque gentem erudiri, quod fecit Franciscus. Nomen carminis erit **Slovenia svelizhana**. Vodnik m. p. "Jasno je, da se to ne more nanašati na kaj drugega, kot pa na ustanovitev stolice za slovenski jezik na ljubljanskem liceju in bogoslovnem učilišču (l. 1817), za katero se je potegoval tudi Vodnik sam, a jo je dobil mladi Fr. Metelko

24 Da je temu res tako, dokazuje tudi prvotni štiriindvajsetkitični zapis „Ilirije zveličane“, s katerim se sklada tudi še druga predelana in na šestintrideset kitic razširjena oblika pesmi. Klic z Dunaja se glasi namreč v teh dveh zapisih soglasno:

Slovenska beseda
Vvčena naj bo.

In v 3, oziroma 4. katici (pri Levstiku in Wiesthalerju ji odgovarja 5. kitica.) se s tem klicem popolnoma sklada vprašanje Ilirije: „Kdò **vumi** moj jesik...?“ Popolnoma v skladu z njim so tudi besede v 16. oziroma 21. katici (Levstik-Wiesthaler, kitica 28), ki se glasijo

v prvem rokopisu:	v drugem rokopisu:
Ti vstaviš pravico	Veš, ktire besede
Besedo in' Vuk	Naj bode moj vuk .

V končni obliki je ta ozir na ustanovitev slovenske stolice izbrisan, zlasti v prvi katici, ker se glasi zdaj klic bolj splošno „Svobodnosti tvoje (popr: Zveličanja tebi) — Napočil jè dan“, prav tako tudi vprašanje v 4. (prv. 3) katici: „Kdo **čisla** moj jezik.“ Edina sled prvotne ideje je ostala še v verzcu „**Besedo** in' **Vuk**“, ki se naslanja na prvotni zapisek.

1) Te besede sem podčrtal jaz.

Vsekako je zanimivo, da je bil povod za postanek „Ilirije zveličane“ tako podoben onemu „Ilirije oživlene“, ki je nastala pravtako vsled reforme šolstva v slovenskem zmislu, seveda zdaj le v prav majhnem obsegu.

Zanimiva pa je ta pesem tudi radi tega, ker je doslej sploh nismo poznali tako, kakor jo je napisal Vodnik sam. Splošno se je mislilo, da je tista, 43 kitic obsegajoča oblika, kot jo beremo pri Levstiku in Wiesthalerju, zadnja oblika, ki jo je dal pesmi Vodnik sam. Pomisleke bi bila morala zbuditi že opomnja Wiesthalerjeva v „Valentina Vodnika Izbranih spisih“ (str. IX, op. *) v kateri pravi, da se nahaja „Ilirija zveličana“ v Vodnikovi zapuščini „v daljšem in krajšem izdelku, broječem 24, 25 in 36 štirivrstnih kitic“, da pa molči o „izdelku“ z 43 kiticami. In res ta oblika pesmi ni Vodnikova, ampak — Levstikova!

„Ilirija zveličana“ se nam je ohranila v petih rokopisih. Štirje se nahajajo — kritično še nepublikirani — v Vodnikovi zapuščini, peti pa, ki je bil svojčas brezdvomno del te zapuščine, je došel z različnimi drugimi rokopisi, Zoisovimi, Prešernovimi, Kastelčevimi itd., s podstrešja hiše, ki je bila last Kastelčeve hčere Amalije Pfeiferjeve, v roke g. Julija Polca in sem ga objavil z vsemi popravki vred v svoji publikaciji „Iz Kastelčeve zapuščine“¹.

Vseh teh pet rokopisov pa tvori le tri glavne stopnje razvoja pesmi. Najstarejšo stopnjo nam kaže z meni neznan roko²) pisani rokopis v Vodnikovi zapuščini, list 27—28., ki obsega 24 kitic (A). Drugo stopnjo predstavljata dva skoro docela soglasna rokopisa „Vodnikove zapuščine“ (listi 25—26., 29—30.),

¹) Iz Kastelčeve zapuščine... Objavil Ivan Grafenauer, Ljubljana, 1911, Zal. Katol. bukvarna, str. 80—83.; Čas, 1910, str. 374—377.

²) V publikaciji „Iz Kastelčeve zapuščine“ sem imel to pisavo za Vodnikovo, a ni Vodnikova, dasi ji je prav podobna; zlasti Z je pisan popolnoma drugače, pa tudi P, M, k i. dr. se razločujejo od Vodnikove pisave.

ki ju je pisal Jurij Kosmač in sta očitvidno prepisana po eni in isti predlogi; obsegata po 36 kitic (B₁ in B₂). Poslednja, tretja stopnja razvoja pa se nam je ohranila v Polčevem rokopisu, ki sem ga objavil jaz (C₁), in v rokopisu „Vodnikove zapuščine“ na listih 31—32. (C₂), po katerem je objavil „Ilirijo zveličano“ — le ne popolnoma po črki zvesto — Peter Hicinger v „Vodnikovem Spomeniku“, str. 27—28., v svojem članku „Pregled Vodnikovih pesem.“ V obeh rokopisih ima pesem po 25 kitic. Oba rokopisa sta pisana z isto meni neznanō roko kot rokopis A. Popravki v Poljčevem rokopisu, prepisani pač iz originala, so sprejeti v tekst rokopisa „Matice Slovenske“; tekstno obliko tega rokopisa moramo torej imeti za poslednjo pesnikovo varianto, ki pa je Vodnik — kolikor moremo soditi — še ni končno opilil.

Levstik pa je delal s to pesmijo v svoji izdaji „Vodnikovih pesmi“¹ tako samovoljno, kot menda z nobeno drugo. Natrpal je v pesem vse kitice, ki jih je Vodnik kdaj napisal v katerikoli varianti, in žal, da mu je sledil po tej poti tudi, kar se tiče besednih oblik, še dosti kritični Wiesthaler. Vsled tega v tej monstrozni 43 kitic obsegajoči kompilaciji nihče ni mogel zaslediti pametne razporedbe, vse polno je bilo skokov in vse polno ponavljanja: skratka, to je bila kompozicionalno najslabša in najbolj nepregledna pesnitev Vodnikova.

Zato smo dolžni, da popravimo krivico, ki smo jo delali z ostro obsodbo te pesmi Vodnikovemu spominu, in da pokažemo, kakšna je res Vodnikova „Ilirija zveličana“, oziroma kakor se glasi v poslednjem zapisku, „Illirja poveličana.“²

¹) Vodnikove pesmi. Uredil France Levstik. Izdala in založila Matica Slovenska. 1869., str. 12—17.

²) Najbolj poučno bi bilo, ko bi mogel podati vse tri glavne tekste vzporedno; ker pa tega prostor ne pripušča, podajam zgoraj končni tekst C₂ z označenimi vzporednimi kiticami rokopisov A in B₂ (B₁ je tu in tam popravljen s tujo roko, deloma celo v gajlici!), spodaj pa tekst A in B₂ z označenimi vzporednimi kiticami C₂, na enem mestu tudi C₁.

A B₂ C₂

Jlirja povelčana.

1. 1. 1.

Js Dunaja kliče
Jlirja vstan
Zveličanja tebi¹⁾
Napočil jê dan.

— — 2.

Po starih pravicah
Prijemi oblast
Jn starmu jeziku
Ovaruvaj čast.

2. 2. 3.

Mat' stara slovenja
se komej zavê
V' Očeh ji vesele
Jgrajo solzê.

A B₂ C₂

Ilirja povelčana. Jlirja zveličana.

1. 1. 1.

Js Dunaja kliče
Jlirji glasno
slovenzka beseda
Vvčena naj bo

Js Dunaja kliče
Jlirji tako:
Slovenska beseda
Vučena naj bo.

— — 2.

2. 2. 3.

Mat' stara slovenja
se sklanja se dram'
si misli povelje
Od kot jê al kam.

Mat' stara Slovénia
Glas čuje, se dram'
Si misli, povelje
Od kod je al kam.

¹⁾ Prvotno: „svobodnozti tvoje“; popravek je, mislim, prepisan iz Vodnikovega originala.

A	B ₂	C ₂
—	3.	—
3.	4.	4.

Kdo čisla moj jezik
 Kdo zove me mat'
 Ga hočem /al Oča
 Al sina imenvat.

4.	5.	—
—	6.	—

A	B ₂	C ₂
—	3.	—

Kdo nek me globoko
 Podsuto pozná
 Besedo predstaro
 Slovensko mi da.

3.	4.	4.
----	----	----

Kdò vumi moj jezik
 Kdò zove me mat'
 Ga hočem al oča
 Al sina imenvat

Kdo vumi moj jezik
 Kdo kliče me Mat'
 Ga hočem al Oča
 Al sina jmenvát.

4.	5.	—
----	----	---

Jz tame pregleda
 Nekdavni svoj stan
 Nat starim snežnikam
 Ozori se dan

Js táme se sklanja v'
 Svoj prvičin stan
 Motnoba odhaja
 Napoka ji dan.

—	6.	—
---	----	---

Vindiso zagleda
 Vindono odtod
 Se blezo zaveda
 Zor pride odkod.

A	B ₂	C ₂
—	7.	—
—	—	5.

Čes lastne snežnike
Po traku Vodà
Junake sim svoje
Pelàla nekdà.

—	—	6.
---	---	----

Po hribih po Dolih
Raširujen njih rod
Presegnil jè slavni
Dunàvini prod.

5.	8.	7.
----	----	----

Vindisa, Vindona
slovenski ste blè
Na nemcih slovincu
Jè Vindec jmè.

A	B ₂	C ₂
—	7.	—
—	—	5.
—	—	6.
5.	8.	7.

Vindiza, Vindona
Slovenski ste blè
Na Nemcih Slovincu
Jè Vindec imè

Vindisa, Vindona
Slovenski ste ble
Na Nemcih Slovincu
Je Vindec imè.

A	B ₂	C ₂
6.	9.	8.

Tam vedno zidali
 Hazburzki sò Grad
 To prosto vozili
 Do morja zaklad.

	C ₁	
7.	10. [9.]	—
8.	— [10.]	—

A	B ²	C ₂
6.	9.	8.

Na uno zidali
 Grad Hazburg nekdej
 Oboje pa Rudolp
 Cesaril poznej

Na uno se zida
 Grad Ašburg poznej
 To n' uno pa Rudolp
 Cesaril potlej.

		C ₁
7.	10.	[9.] ¹⁾ —

Hazburci Vindizki
 Poznajo svoj vir
 Le oni me znajo
 Ak nihče nikdir

Ašburci Vindiški
 Poznajo svoj vir
 Le oni me znajo
 Ak nihče nikdir.

8.	—	[10.] ¹⁾ —
----	---	-----------------------

Po kratki ločitvi
 Tolažni spomenj?
 Prestala sim južnih
 sovražnikov drenj

1)	C ₁ 9.	C ₁ 10.
----	-------------------	--------------------

Hazburci spoznajo
 Vindiski svoj vir
 Jn sùžnosti moje
 Prjazni namir.

Po kratki ločitvi
 Tolažni spomenj
 Prestala sim sklečih
 Razkòlnikov drenj.

Obe kitići sta prečrtani.

A B₂ C₂

— —

9.

O' mejah Hrovaskih
Prot' Turkam na bran
Nezdavno strahvali
Belgradski Divàn

— —

10.

Od stariga debła
Kdo¹⁾ hče nas ločit'
Dok sila Francoska
Ne mogla odbit'.

9. 11.

11.

Napoljon ne sebi
Ne meni izvest —
Razmeta razgraja
Vse tare pod pest.

— 12.

—

A

B₂

C₂

—

—

9.

—

—

10.

9.

11.

11.

Podsončnik-ne sebi
Ne meni izvest
Razmeta razgraja
Vse tare pod pest.

Podsončnik ne sebe
Ne mene poznavš
Razmeta, razgraja
Nikoga se bavš.

—

12.

Popravnne starjine
Overže mladinc
Navleka novjine
Undanšni mravlinc

¹⁾ Prvotno „Nihče“; popravil Kallister, bržkone po Vodnikovem originalu, ki ni bil njegova last.

A	B ₂	C ₂
10.	13.	12.

Ne misli mi biti
 Ne oča ne kralj
 Blěš zvezde kervave
 Vse serca ražajl'

—	14.	—
—	15.	—
—	16.	—

A	B ₂	C ₂
10.	13.	12.

Ne misli mi biti
 Ne oča ne kralj
 Za dėteta svoje
 se 'm serce ožalj

Jaderno začutim
 Kam zéva še dalj
 Ne misli mi biti
 Ne oča, ne kralj.

—	14.	—
---	-----	---

Otroke mi zabit
 Domačih besed
 Jih sili, ko vsaki
 Pres.lež popred.

—	15.	—
---	-----	---

Vidivšo, da zmano
 Resnice mu ni
 Za svoja detesca
 Me v' živo skerbi.

—	16.	—
---	-----	---

Bog vidil, za res sim
 Ždihvála naskrivš
 Po starimu Ocu
 Solzice prelivš.

A	B ₂	C ₂
11.	17.	13.

Na glaz (l) sim mu pela
Rimljanov zapad —
Gluhej pa ni tarme
Ko Viteski glad.

12.	18.	14.
-----	-----	-----

sim pela „jes perstan
Evropini bom“
Ne dà me nevezti
se vdere na lom.

13.	19.	15.
-----	-----	-----

Kar stane od burje
Osvetni vihàr
Evropa enako
Veljkana vdar.

A	B ₂	C ₂
11.	17.	13.

Na glaz (l) sim mu pela Rimljanov zapad — Gluhej pa ni tarme Ko Viteski glad.	Sim Rimlana péla Kjurnejcu na glas Razgrajca ne čaka Clo nič, še ne vas.
--	---

12.	18.	14.
-----	-----	-----

Sim pela „jes perstan Jevropini bom“ Ne dà me nevesti Zagazi se v' lom	Mu pojem: „Jaz perstan Jevropini sim“ Ne da me Nevesti Je glušic pri vsim
---	--

13.	19.	15.
-----	-----	-----

Kar stane od burje Osvetni vihàr Jevropa jenako Kjvrnejca vdar	Zatorej pa ¹⁾ pride Tud njemu vihàr Jevropa enako Ga silena vdar'
---	---

¹⁾ V B₂ stoji „mu“; tako tudi v B₁; a tu (B₁) je beseda popravljená v »pa«, bržčas po Vodnikovem rokopisu.

A	B ₂	C ₂
14.	20.	—
15.	—	16.

(gl. 26.!)

Jsbudi se pesem
Očišenih vust
Od starga očeta
Dat' hvalni okust.

16.	21.	17.
-----	-----	-----

Prisvetli dobrotni
Po Rudolpu Vnuk
Ti vstaviš pravico
Besedo in' Vuk.

A	B ₂	C ₂
14.	20.	—
Kdor starga nam hoče Popravlati kaj Dosivlena brada Obraste mu naj	Kdor starga nam hoče Popravlati kaj Dosivlena brada Prej raste mu naj.	
15.	—	16.
Jzbudi se pesem Očišenih vust Od oča Brančiska Vsim dat' jè okuzt	(Odgovarjajoča kitica je vstavljena pozneje! Glej kit. 26.!)	
16.	21.	17.
Ti blažen prisvetli Po Rudolpu Vnuk Ti vstaviš pravico Besedo in' Vuk	Ti tedaj presvetli Po Rudolpu vnuk Veš, ktire besede Naj bode moj vuk.	

A	B ₂	C ₂
17.	—	18.

Narave slovenske
 Oživleni kal
 Bò cvetjom in' sadjom
 Cesarstvo obdal.

18.	—	19.
	(gl. k. 28!)	

Ti skupiš Evropo
 Dat' roke si v'stren
 Da sebi prisega
 Svet vekomi sklen.

—	22.	—
---	-----	---

A	B ₂	C ₂
17.	—	18.

Narave slovenske
 Oživleni kal
 Bò cvetjom in' sadjom
 Cesarstvo obdal

18.	—	19.
-----	---	-----

Ti skupiš Jevropo
 Dat' roke si v' siren
 Da sebi prisega
 Si vekomi sklen

(Odgovarjajoča kitica je
 vstavljena pozneje. Glej
 kit. 28.!)

—	22.	—
---	-----	---

Ti kličeš Brančišek
 Ti život mi daš
 Po rodu ti mene
 Predpostariš znaš.

A	B ₂	C ₂
19.	23.	20.

Na sercu s' mi rastel
 Me Babico veš
 Med svoje pristare
 Kraljice me deš.

—	24.	—
---	-----	---

—	25.	—
---	-----	---

—	26.	—
(gl. k. 15.)		(gl. k. 16.)

A	B ₂	C ₂
19.	23.	20.

Na sercu s' mi rastel
 Me Babico veš
 Med svoje pristare
 Kraljice me deš

Na sercu smi rastel
 Me Babico veš
 Zveličaš, med svoje
 Kraljice me deš

—	24.	—
---	-----	---

Verstnica sim tvojih
 Moj Serbljan, moj Leh
 Sla-onec in Hrovat
 Slovak ino Čeh.

—	25.	—
---	-----	---

Polabec, Povislan
 Podonovin brat
 Od sestre je svoje
 To slišati rad.

—	26.	—
---	-----	---

(Odgovarjajoča kitica
 že prej. Glej kit. 15.)

Se pesen mi zbud' iz
 Očišenih vust
 Od mojga Brančiška
 Vsim dat jo pokust.

(Odgovarjajoča
 kitica že prej.
 Glej kit. 16.)

A	B ₂	C ₂
—	27.	—
—	28.	—
(gl. k. 18.)		(gl. k. 19.)
20.	29.	21.

Me sebi zapletaš
 Med slavni svoj venc
 Zveliča me tebi
 Naš zvesti slovenc.

21. 30. 22.

samica ti dajam
 Dost' pridnih otrok
 Premnogih pa sestram
 Pridružena rok.

A	B ₂	C ₂
—	27.	—
	Brančiček oddevjaš Rod žvinsek ¹⁾ in hud Človečiš, ga delaš Popametin ljud.	
—	28.	—
(Odgovarjajoča kitica že prej. Glej kit. 18,!) 20.	Ti skupiš Jevropo Dat roke si v stren Zdaj sebi prisega Svet vekomni sklen. 29.	(Odgovarjajoča kitica že prej. Glej kit. 19,!) 21.
Me sebi zapletaš Med slavni svoj Venc Zveliča me tebi Moj zvesti slovenc	Me sebi zapletaš Med slavni svoj venc Me Tebi veliča Tvoj zvesti Slovenc.	
21.	30.	22.
samica ti dajam Dost' pridnih otrok Premnogih pa sestram Pridružena rok	Samica Ti dajam Dost pridnih otrok Premnogih pa sestram Pridružene rok.	

¹⁾ Ta izraz je v B₁ popravljen z gajico v „spačen“. Levstik in Wiesthaler sta ta popravek sprejela v tekst.

A	B ₂	C ₂
—	31.	—
22.	32.	23.

Te slovejo Pola
Tersat ino Terst
Dinarsko premorje
Jn' mejsta poverst.

23.	33.	24.
-----	-----	-----

Zagajmata Drava
Jn sava svoj šum
Rogulje Triglava
Odglašajo hrum.

A	B ₂	C ₂
—	31.	—

Metule Ti pojo
Ti vuka Terpon
Bejina in Čarta
Razlega se don.

22.	32.	23.
-----	-----	-----

Te slovejo Pola
Tersat ino Terst
Te Reka in' Dinarzke
Planine poverst

Te slovejo Pola
Moj Sisek moj Terst
Tersat in tersnote
Gorice poverst.

23.	33.	24.
-----	-----	-----

Zagajmata Drava
Jn sava svoj šum
Rogulje Triglava
Odglašajo hrum

Zagajna dor Drava
Šmi sava svoj šum¹⁾
Rogulje Triglava
Odglasvajo hrum

¹⁾ B₁ ima „šum“, B₂ po pisni pomoti „s u m“.

A	B ₂	C ₂
—	34.	—
—	35.	—
24.	36.	25.

Je sosed vesolnim
 Po svetu moj dom
 Vezilo vsih polkov
 Po mokrim ti bom.

A	B ₂	C
—	34.	—
—	35.	—
24.	36.	25.

Prijazni, pobožni
 Zgol mir je tvoj duh
 Po Tebi je zginil
 Ošavni napuh.

Js sinka doveršen
 Star Oča mi spet
 Zveličana željim
 Le Tebi živet.

Je sosed vesolnim
 Po svetu moj dom
 Vezilo vsih polkov
 Po mokrim ti bom.

Je sosed vesolin
 Po svetu moj dom
 Vezjilo vsih polkov
 Po mokrim Ti bom.

Te raznolike inačice „Ilirije poveličane“ nam odpirajo zanimiv pogled v pesnikovo delavnico.

V prvi obliki je pesem čisto jasna proslava cesarja Franca I. zato, ker je dal ustanoviti stolico slovenskega jezika na liceju v Ljubljani (1817): Z Dunaja se zakliče Iliriji, da „slovenska beseda učena naj bo“. Slovenija-Ilirija se zbuja in čudi, odkod ta glas; iz teme prejšnjih dni se ozre po svojem stanu, po slovenski domovini, nad katerim se dviguje zarja boljših časov (1-4). Brez prehoda preide potem pesnik na baje slovenski naselbini Vindiso (Vindonisso, sedanji Windisch blizu gradu Habsburg v Svici), na Vindono (Vindóbono)

in na Habsburžane in Slovenija zakliče: Hazburci poznajo svoj slovenski izvor, oni me poznajo, če nihče drugi (5—7). In zdaj se spominja Ilirija (in ž njo vred Vodnik) Napoleonove ilirske epizode. Napoleon, ne sebi, ne njej zvest, ni pustil svojega pohlepa po zavojevanju, dasi mu je pela v svarilo o pogubi Rimljanov, in skrbeti jo je začelo za svoje otroke. Upanje njeno, da bo „prstan Evrope“, se radi njegovih vojska ni uresničilo; radi njih pa je Napoleon tudi padel: svet naj prenareja samo dozorel mož! (8—14). Po tej izpovedi svoje zmote hoče zapeti očiščenih ust slavo Frančiškovo (15). On je upostavil v Sloveniji zopet pravico, besedo in uk in po dolgih vojskah zopet oživljena narava slovenska bo krasila njegovo cesarstvo, saj je mir zdaj na njegovo pobudo (po „Sveti aliansi“) zagotovljen (16—18). On, njen pravnuk, jo je postavil kot novo kraljico (kraljestvo Ilirijo) enakovredno med prastare svoje kraljice (kraljestva) (19); hvaležna mu poklanja zato svoje zveste Slovence (20—21), hvaležno ga bo slavila njena zemlja (22—23), ki mu bo hkrati kot pomorska pokrajina družila cesarstvo z drugimi ljudstvi (polk = Volk, NB. etimologično pravilno).

Glavna formalna hiba te drugače dosti zaokrožene prvotne pesemske oblike je nenadni prehod do „Vindise Vindone“, stvarno slabo, ker zavedno nerresnično, pa je tisto poudarjanje, da „Hasburzi Vindicki — Poznajo svoj vir“.

V drugi obširnejši varianti je pesnik prvo hibo odstranil s tem, da je vstavil prehod: Slovenija zagleda Vindiso in Vindono, zibel in sedež Habsburžanov (6—7) in se spomni, da sta bili nekdanj slovenski. A druge napake zdaj ni odstranil, ampak še povečal s tem, da je Napoleonovi krivdi pridružil še njegov plebejski izvor (12), da mu je — proti zgodovinski resnici — pripisoval raznarodovalne namene (14—15), vsled česar je Slovenija že tačas (!) solzna zdihovala „po starem očetu“ (16); znatno pa je poboljšal pesem s tem, da je proslavo tovarštva nove kraljice Ilirije z drugimi sestrami kraljicami združil s proslavo skupnosti vseh slovanskih narodov habsburške monarhije. Formalno in vse-

binsko je pogrešena razširjena proslava cesarja Franca (27, 34, 35), ki je zdaj raztrgana na več delov (21—23, 26—28, 34—35).

V končni obliki se je pesnik naslonil zopet bolj na prvotno besedilo, a je zabrisal ozir na neposredni povod njenega postanka, hkrati pa je odstranil tudi njeno glavno stvarno hibo s tem, da je — res šele v poslednjem rokopisu (C₂) — izpustil neresnično kitico o Habsburžanih, ki se zavedajo svojega slovenskega pokolenja, ter sledečo prehodno kitico nadomestil z novim prehodom (od Habsburžanov do Napoleona), s spominom namreč na turške boje, ki so strnili trdno vez med Slovenci in Habsburžani, dokler je ni sila francoska raztrgala. (9—10). Izpustil je tudi pretirano obsodbo Napoleona iz druge variante, pravtako tudi razširjeno in preveč razmetano proslavo cesarja Frančiška; izpustil pa je žal hkrati s proslavo tovarišva Slovenije z ostalimi „kraljicami“ tudi proslavo skupnosti (vsaj!) avstrijskih Slovanov. Prehod do „Vindise Vindone“ je nadomestil tudi z novim, s pogledom v zgodovino, na selitev Slovencev, ki so presegli „slavni Dunavini prod“ in je tako ustvaril še boljši prehod do nekdanj (dasi ne prvotno) slovenske „Vindone“ in do psevdoslovenske „Vindise“.

Vsekako „Ilirija poveličana“, tudi kakor smo jo zdaj spoznali, daleč zaostaja za poetično silo in neposrednim navdušenjem „Ilirije oživlene“, vendar pa je zlasti v svoji končni obliki, iz katere je odstranjena večina pretiranosti v hvali in graji in toliko kot vsa servilnost, pesniku pač vse drugače v čast kot tisto zmašilo, ki smo ga doslej poznali kot „Ilirijo zveličano“.

Naša opazovanja ob „Iliriji poveličani“, pa tudi že ob drugih pesmih (Novo leto, Star pevic, Vinske Mušice) so nam pokazala, kako zelo potrebujemo Slovenci nove, v resnici kritične izdaje Vodnikovih pesmi, zlasti še, ko po razprodaji Wiesthalerjeve izdaje na slovenskem književnem trgu že dolgo zastonj povprašujemo po Vodniku, začetniku slovenskega pesništva. Naj nam jo prinese stoletnica pesnikove smrti!

27. VIII. 1946

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS.SI

00000077290

